

Vario, Pipsa

**”Lastensuojelussa on kyse siitä,
että lapsilla on hyvä olla.”**

Kokemusasiantuntijalapset hyvinvointia ja
lastensuojelua tutkimassa

Varhaiskasvatustieteen pro gradu -tutkielma.
Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos.

© Pesäpuu ry

Kansi ja taitto: Piritta Schulz / Pesäpuu ry 2014

Kannen kuva: Ulla Phillips

Julkaisija: Pesäpuu ry, Jyväskylä 2014

Painopaikka: Kariteam Oy, Jyväskylä

Tutkimuksia 3/2014

ISBN 978-952-67741-6-9

TIIVISTELMÄ

"Lastensuojelussa on kyse siitä, että lapsilla on hyvä olla." Kokemusasian-tuntijalapset hyvinvointia ja lastensuojelua tutkimassa.

Tekijä: Vario, Pipsa
Varhaiskasvatustieteen pro gradu -tutkielma
Ohjaaja: Poikonen, Pirjo-Liisa
Jyväskylän yliopisto
Kasvatustieteiden laitos
2014

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää esi- ja alkuopetusikäisten lastensuojelun sijaishuollon asiakkaina olevien lasten näkemyksiä hyvinvoinnista ja lastensuojelusta. Aiheesta ei ole olemassa aiempaa pienten lasten näkökulmasta tehtyä tutkimusta. Tutkimuksen tehtävänä oli selvittää, mistä tekijöistä hyvinvointi lasten puheessa rakentuu sekä miten lapset käsittävät asiakasosallisuuden lastensuojelussa. Tutkimus toteutettiin osana Lastensuojelun erityisosaamisen keskus Pesäpuu ry:n sisäistä, pienten lasten osallisuuden vahvistamiseen pyrkivää kehittämishanketta.

Tutkimus oli luonteeltaan laadullinen ja otteeltaan lapsinäkökulmainen tutkimus. Aineisto kerättiin havainnoimalla sekä dokumentoimalla yhdeksästä lapsesta ja kolmesta aikuisesta koostuvan Salapoliisikerhon toimintaa. Kerho kokoontui kuusi kertaa huhti-kesäkuussa 2013, jonka aikana lapset ja kerhoa vetäneet aikuiset tutkivat yhdessä lastensuojelua. Ryhmässä hyvinvointiin ja lastensuojeluun liittyviä teemoja käsiteltiin Mäyrä-hahmon avulla. Aineiston analyysissä käytettiin niin teoriasidonnaista kuin aineistolähtöistä analyysiä. Aiheen sensitiivisyyden vuoksi tutkimuseettiset kysymykset sekä lasten osallisuuteen liittyvien eettisten näkökulmien pohdinta oli läsnä koko tutkimusprosessin ajan.

Tulokset osoittivat, että lapsille perustarpeiden tyydyttäminen on keskeisin hyvinvoinnin osatekijä. Perustarpeilla lapset tarkoittivat ensisijaisesti ruokaa, turvallista paikkaa elää ja nukkua, puhtaita vaatteita sekä rakastamista. Erityisesti ruuan ja turvallisuuden tunteen merkitys korostui lasten puheessa toistuvasti. Lisäksi biologisilla vanhemmilla ja heidän tapaamisella näytti olevan suuri merkitys lasten hyvinvointiin. Lasten näkemys lastensuojelusta oli positiivinen: se tarjoaa suojaa sekä turvallisen paikan

elää. Kuitenkin puhuttaessa asiakasosallisuudesta lasten näkemykset ja kokemukset vaihtelivat suuresti toiveiden kuulematta jäämisestä aina mielipiteen kuulemiseen ja huomioimiseen.

Tämän pro gradu -tutkimuksen tulokset vahvistivat aikaisempia tutkimustuloksia perustarpeiden tyydyttämisen tärkeydestä lapsen kokeman hyvinvoinnin perustana. Lisäksi ne vahvistivat näkemystä biologisten vanhempien tärkeydestä sijoitetun lapsen elämässä. Uutta tutkimuksessa oli se, että aihetta tutkittiin lastensuojelun kontekstissa pienten lasten näkökulmasta ensimmäistä kertaa. Tutkimus toi esiin sen, että hyödyntämällä lapsen ikätason mukaisia menetelmiä, myös pienempien lasten kanssa on mahdollista käsitellä omaan elämään ja lastensuojeluun liittyviä kysymyksiä. Lasten rohkeus ja kyky käsitellä vaikeitakin asioita on usein suurempi kuin aikuisten rohkeus kysyä niistä.

Asiasanat: Lasten subjektiivinen hyvinvointi, lasten osallisuus, lastensuojelu, sijaishuolto, kokemusasiantuntijuus

Keywords: Children's subjective well-being, children's participation, child welfare, alternative care, expert of experience

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ESIPUHE.....	9
--------------	---

I JOHDANTO.....	11
-----------------	----

2 LAPSEN HYVINVOINTI	13
----------------------------	----

2.1 Allardtin malli hyvinvoinnista.....	13
---	----

2.2 Lapsen oikeuksien sopimuksen asettamat hyvinvoinnin kriteerit.....	15
---	----

2.3 Objektiivinen ja subjektiivinen hyvinvointi.....	16
--	----

2.4 Hyvinvoiva lapsi.....	18
---------------------------	----

2.5 Lapsia koskeva hyvinvointitieto	21
---	----

3 LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLTO.....	23
------------------------------------	----

3.1 Lastensuojelun tehtävä.....	23
---------------------------------	----

3.2 Syyt sijoituksen takana.....	25
----------------------------------	----

4 LASTEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLLOSSA	27
---	----

4.1 Osallisuus jokaisen yksilön oikeutena.....	27
--	----

4.2 Lait ja asetukset osallisuuden turvaajina lastensuojelussa.....	29
--	----

4.2.1 Lapsen oikeuksien sopimus.....	29
--------------------------------------	----

4.2.2 Suomalainen lainsäädäntö.....	29
-------------------------------------	----

4.3 Osallisuuden mallit ja ulottuvuudet.....	31
--	----

4.4 Asiakkaasta kokemusasiantuntijaksi	33
--	----

4.4.1 Aiempi lasten osallisuutta koskeva tutkimus.....	33
--	----

4.4.2 Kokemusasiantuntijuus lastensuojelussa.....	36
---	----

5 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	39
--	----

5.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	39
--	----

5.2 Lapsinäkökulmainen tutkimus.....	39
--------------------------------------	----

5.3 Tutkimuksen kohdejoukko ja tutkimuskonteksti.....	40
---	----

5.4 Tutkimusaineiston keruu.....	42
----------------------------------	----

5.4.1 Osallistuva havainnointi.....	42
-------------------------------------	----

5.4.2 Lasten tekemät tutkimukset.....	45
---------------------------------------	----

5.4.3 Yhteistutkimista lasten kanssa.....	46
---	----

5.5 Sisällönanalyysi aineiston analyysimenetelmänä	48
5.5.1 Aineiston valmistelu analyysia varten.....	49
5.5.2 Analyysin eteneminen vaihe vaiheelta	51
6 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMISEN EETTISET KYSYMYKSET JA LUOTETTAVUUS.....	55
6.1 Lastensuojelulapset osallistujina.....	55
6.2 Kerhon tapaamiset.....	58
6.3 Tutkijan rooli.....	59
7 TULOKSET.....	60
7.1 Lasten näkemyksiä hyvinvoinnista	60
7.1.1 "Ruoka, sänky ja turvallinen paikka asua, ne on tärkeitä asioita."	60
7.1.2 "Se voi kyllä käydä välillä kattomassa niitä."	68
7.1.3 "Mä voin auttaa sitten itteeni. Sillä koneella."	73
7.1.4 "Mäyrää pelottaa, että sitä lyödään tai uhkaillaan"	74
7.1.5 "Mä saan päättää yhdestä asiasta."	76
7.2 Asiakasosallisuus lastensuojelussa lapsen silmin.....	77
7.2.1 "Lastensuojelu, siellä suojellaan lapsia."	77
7.2.2 "Siellä puhutaan lasten asioista ja sitten aikuisten asioista."	78
7.2.3 "Se huolehtii lapsien asioista ja tekee palavereja."	80
7.2.4 "Hei, se oli mun toivomus sossulle."	82
8 POHDINTA.....	85
8.1 Hyvinvoinnista lapsen silmin.....	85
8.2 Lastensuojelusta ja asiakasosallisuudesta lapsen silmin.....	88
8.3 Tutkimuksen luotettavuus.....	92
8.4 Tutkimustulosten hyödyntäminen.....	96
9 LÄHTEET.....	100
10 LIITTEET.....	106

ESIPUHE

Lapsilähtöisyys, lasten kuunteleminen, lapselle tärkeiden asioiden äärelle pysähtyminen – eivätkö nämä ole jokaisen lastensuojelussa työskentelevän aikuisen mielestä perusasioita työssämme? Varmasti onkin teoriassa, mutta toteutuvatko keskeiset periaatteet käytännössä?

Pesäpuu ry on perustamisestaan lähtien korostanut lapsilähtöisyyttä. Vielä 20 vuotta sitten oli tavallista, että lastensuojelussa lapsen asioita tarkasteltiin neuvotteluissa vanhempien kanssa – lapsi loisti poissaolollaan. Lastensuojelulaki asettaa lapsen kuulemisen ehdottomaksi ikärajaksi 12 vuotta, kuuleminen ei kuitenkaan ole tarkoittanut lapsen osallistumista häntä koskevaan lastensuojeluprosessiin, vaan usein se on ollut vain muo-
dollisuuksien täyttämistä.

Leikki on lapsen kieli, ehkä sen vuoksi pitkälti puheeseen perustuvassa lastensuojelutyössä lasten kohtaaminen on tuntunut vaikealta. Pesäpuu otti sosiaalityöntekijöiltä saamansa haasteen vastaan ja lähti 2000-luvun alussa kehittämään toiminnallisia välineitä ja menetelmiä, joiden avulla syntyisi vuorovaikutus lapsen ja työntekijän välille. Lastensuojelun asiakkaina olevat lapset lähtivät innokkaasti mukaan työskentelyyn. Vahvuuskorttien, Nalle-korttien, Valovoimapelin ja monien muiden toiminnallisten välineiden käyttö ehkä yllättikin työntekijät: lapsilla oli sanottavaa ja he pystyivät kertomaan omasta ja perheensä tilanteesta, vahvuuksista ja hyvistä asioista, mutta myös huolistaan ja tarpeistaan. Lapsi alkoi vähitellen nousta lastensuojelun keskiöön. Olimmeko me aikuiset valmiita tähän?

Olimme ja emme – paljon on tehty vuosien aikana kehittämistyötä ja juurrutettu sen tuloksia käytäntöön. Ylityöllistetyistä lastensuojelun työntekijöistä saattoi tuntua lasten mukaan ottaminen aluksi työläältä lisätyö-
tä, uusilta tempuilta, joita kaikkien tuli opetella. Asenteet ovat kuitenkin vähitellen muuttuneet ja tänään lapsilähtöisyyttä ei enää kyseenalaisteta. Tärkeä merkitys on ollut myös, kuten Pipsa Variokin toteaa, YK:n Lapsen Oikeuksien julistuksella, joka korostaa lapsen oikeutta osallistua häntä koskevaan päätöksentekoon. Vasta viimeisten 10 vuoden aikana Lapsen Oikeudet on nostettu Suomessakin riittävästi esille ja työn lähtökohdaksi.

Lasten kuuleminen lastensuojelussa havahdutti meidät huomaamaan, että lapsilla oli paljon sanottavaa paitsi omasta tilanteestaan, myös lastensuojelusta. Lastensuojelun asiakkaina olevilla lapsilla ja nuorilla on vuosien

kokemus siitä, mitä on olla asiakkaana, mikä toimii ja mikä ei. Pesäpuun kehittämässä sijoitettujen lasten vertaisryhmätoiminnassa olimme haastelleet lapsia ja kuulleet heidän kokemuksistaan. Kokemusasiantuntijuus ei kuitenkaan vielä 2000-luvun alussa ollut asiantuntijuutta, jota olisi käytetty lastensuojelussa. Pesäpuussa aloitti kuitenkin vuonna 2008 toimintansa Selviytyjät-ryhmä, joka lähti yhdessä Pesäpuun työntekijöiden kanssa miettimään, miten lastensuojelua tulisi kehittää. Selviytyjät-ryhmä tarjosi myös vaikuttamiskanavan ja äänen sijoitetuille nuorille. Selviytyjät tekivät oman opaskirjan sijoitetuille nuorille sekä työntekijöille, tapasi satoja sijoitettuja nuoria kiertueilla ja foorumeissa. Keskeistä oli, että sijoitetut nuoret saivat äänen, joka ei perustunut yhden nuoren tarinaan, vaan yhdessä jaettuun kokemukseen ja sai näin voimakkaamman äänenpainon.

Pesäpuussa syntyi melko pian yhteinen näkemys siitä, että kokemuksilla on merkitystä – iällä ei. Salapoliisien toiminta on vahvistanut tämän näemyksen. Lapsilla on sanottavaa – jos me aikuiset olemme valmiita kuuntelemaan. Pienten lasten kanssa työskentely ei kuitenkaan ole aina helppoa. Kuten tässä tutkimuksessa todetaan, pitää tarkasti miettiä aikuisten roolia lasten tukena, eettisiä kysymyksiä, sitoutumista ja myös monia käytännön kysymyksiä.

Tämä tutkimus perustuu ensimmäisen Salapoliisiryhmän työskentelyyn ja iloksemme olemme voineet jatkaa toimintaa edelleen uusien Salapoliisien kanssa. Tutkimus antaa arvokasta tietoa toiminnasta, sen taustoista ja tuloksista sekä pohtii ansiokkaasti sitä, miten työtä voitaisiin kehittää ja erityisesti sitä, miten toiminta voitaisiin viedä osaksi sosiaalityön käytäntöjä.

Haluan Pesäpuun puolesta kiittää lämpimästi Salapoliiseja ja heitä tukevia aikuisia sekä toiminnan suunnittelussa mukana olleita ideointiryhmän jäseniä ja yhteistyökumppaneitamme.

Pipsa Vario on tehnyt tätä työtä sydämellään sekä kokemusasiantuntijana, Pesäpuun työntekijänä että opiskelijana. Pipsa, sinua ei kukaan olisi voinut korvata. Kiitos!

Jyväskylässä lokakuussa 2014

Raili Bäck-Kiianmaa

toiminnanjohtaja

Pesäpuu ry

JOHDANTO

Vuoden 2012 lopussa Suomessa oli noin 87 200 lastensuojelun asiakkaana olevaa lasta, joista 17 830 oli sijoitettu asumaan oman syntymäkotinsa ulkopuolelle, esimerkiksi lastenkotiin, sijaisperheeseen tai koulukotiin. Huostaanotettuna kaikista sijoitetusta lapsista ja nuorista oli 10 675. Tämä vastaa noin yhtä prosentti kaikista Suomen 0–17-vuotiaista. (Lastensuojelu 2012, 1–2.) Vaikka kyse on suuresta joukosta alle 18-vuotiaita, on lastensuojelun asiakkaina olevien lasten oma ääni hiljainen niin lastensuojelua koskevan tutkimuksen kentällä kuin kehitettäessä käytännön lastensuojelutyötä.

Selvitettäessä lastensuojelun tilaa tai lasten kokemuksia, kysytään asiaa yleensä aikuisilta ammattilaisilta, ei lapsilta itseltään (Oranen 2007, 4; ks. myös Tuloksellisuuskertomus 2012). Näin on, vaikka lasten oikeus osallisuuteen häntä itseään koskevissa asioissa on kirjattu sekä kansainvälisiin sopimuksiin (ks. YK:n lapsen oikeuksien sopimus, 1989) että kansalliseen lainsäädäntöön (mm. Perustuslaki 731/1999, 6§ ja Lastensuojelulaki 417/2007, 20§). Erityisen vähälle on jäänyt päivähoito- ja alkuopetusikäisten lasten kuuleminen lastensuojeluun liittyvässä tutkimuksessa. Työni kautta olen useaan kertaan keskustellut lastensuojelua koskevasta tutkimuksesta suomalaisten alan asiantuntijoiden kanssa, jotka ovat vahvistaneet näkemystäni siitä, ettei kansallista tai kansainvälistä alle kouluikäisten lasten kokemustietoa hyödyntävää tutkimusta ole lastensuojelun kentällä tehty. Ala- ja yläkouluikäisten lasten parissa tehtyjä tutkimuksia on olemassa muutamia, esimerkiksi Hämäläisen (2012) väitöskirja lasten kodille ja perhesuhteille antamista merkityksistä sekä Jokelan (2013) pro gradu -tutkielma nuoruusikäisten huostaanotettujen lasten osallisuuden kokemuksista. Lisäksi aiheeseen liittyviä ammattikorkeakoulussa tehtyjä opinnäytetöitä (esim. Enrvall & Jahnukainen 2013 ja Alenius & Erkkilä 2010) sekä järjestöjen toteuttamia yksikkökohtaisia selvityksiä (esim. Koisti-Auer 2009 ja Möller & Nikkanen 2009) on julkaistu viime vuosina useampia.

Lastensuojeluun liittyvät asiat ovat olleet pinnalla julkisessa keskustelussa erityisesti parin viime vuoden aikana. Olemme saaneet kuulla uutisista ja lukea lehdistä sosiaalityöntekijöiden liian suuresta työtaakasta, epäoikeustunteista sijoituksista sekä lasten kaltoinkohtelusta lastensuojeluasiakkuuden aikana. Näiden ikävien otsikkojen muodossa olemme nähneet

yhden version suomalaisen lastensuojelun nykytilasta. Tämä ei kuitenkaan ole koko totuus. Lastensuojelu on myös auttanut monia lapsia ja nuoria elämässä eteenpäin (Vario, Barkman, Kiili, Nikkanen, Oranen & Tervo 2012, 43). Aihepiiri on siis ajankohtainen ja kaipaa kipeästi etenkin lapsen näkökulmasta tehtyä tutkimusta, jonka perusteella myös julkista keskustelua voidaan arvioida.

Tämän tutkimuksen tehtävänä on antaa esi- ja alkuopetusikäisille lapsille itselleen mahdollisuus kertoa mitä he pitävät elämässään sekä lastensuojelussa tärkeänä, mikä heitä mietityttää ja millaisiin asioihin tulisi heidän mielestään kiinnittää enemmän huomiota. Lisäksi tehtävänä on selvittää lastensuojelun sijaishuollossa elävien lasten näkemyksiä hyvinvoinnista sekä osallisuudesta omaan elämäänsä liittyvissä prosesseissa. Tutkimus tuo lisätietoa ja -ymmärrystä lasten kokemusmaailmasta niin lastensuojelussa työtä tekeville ammattilaisille kuin myös varhaiskasvatuksen asiantuntijoille.

Tutkimus on osa Lastensuojelun erityisosaamisen keskus Pesäpuu ry:n sisäistä kehittämisprojektia, jonka tarkoituksena on vahvistaa pienten lasten osallisuutta ja kuulluksi tuleamista lastensuojelussa. Tässä vaiheessa on oleellista mainita, että projektin toimintamuoto *Salapoliisikerho* on kehitetty ensisijaisesti lapsia ja heidän näkemystensä kuulemista ja sitä kautta heidän osallisuuden vahvistamista, ei tätä tutkimusta varten. Gradu vaiheen opiskelijana minulle kuitenkin avautui Salapoliisikerhon kautta tilaisuus sekä edistää omia opintojani että tuottaa tärkeää tutkimustietoa Pesäpuussa toteutettavan kehittämistyön tueksi. Lisäksi aihe kiinnostaa minua henkilökohtaisesti oman lastensuojelutaustani vuoksi.

Tahdonkin kiittää työtovereitani Pesäpuu ry:ssä ja projektin ideointiryhmää mahdollisuudesta toteuttaa tämänkaltainen pro gradu -tutkielma, sekä avusta asioiden ja ajatusten jäsentämisessä. Isoimman kiitoksen haluan kuitenkin osoittaa Salapoliisikerhossa mukana olleille lapsille innokkuudesta, avoimuudesta ja rohkeudesta osallistua ja auttaa Mäyrää. Näkemyksenne ovat todella kallisarvoisia. Kiitos myös teille, lasten lähellä olevat aikuiset, jotka yhtälailla sitouduitte mukaan tähän prosessiin.

2 LAPSEN HYVINVOINTI

Hyvinvointia on haastavaa määritellä ja tutkia. Vaikeus määritellä hyvinvointia johtuu siitä, ettei määritelmä ole pysyvä, vaan hyvinvointi on sidoksissa aikaan ja yhteiskunnan (historialliseen) tilanteeseen. Tästä johtuen se tulee arvottaa uudelleen aina olosuhteiden sitä vaatiessa. (Allardt 1976, 17.) Toinen syy tähän on käsitteen monimerkityksellisyys sekä sen rinnastaminen elinolot-käsitteeseen. Tutkimuskielessä nämä kuitenkin nähdään toisistaan eroavina käsitteinä. Elinolot ovat osa hyvinvointia, sen materiaallinen perusta, jonka lisäksi hyvinvointiin kuuluvat muun muassa sosiaaliset suhteet, terveys sekä subjektiivinen kokemus omanarvontunteesta. (Karvonen, Moisio & Simpura 2009, 20.) Nykyisin hyvinvoinnin tarkastelussa painottuu aiempaa vahvemmin yksilön oma kokemus, subjektiivinen hyvinvointi. On ymmärretty, että tarkasteltaessa hyvinvointia ainoastaan objektiivisesti, unohtaen yksilön henkilökohtainen kokemus, jää kuva hyvinvoinnista vaillinaiseksi. (Vornanen 2001, 23–24.)

2.1 Allardtin malli hyvinvoinnista

Erik Allardt (1976) on määritellyt hyvinvointia kolmiulotteisena ilmiönä (having – loving – being). Luokittelu on tarve- ja resurssilähtöinen, jolloin hyvinvoinnin perusmääritelmänä voidaan pitää sitä, että yksilön kaikki keskeiset perustarpeet tulevat tyydytetyiksi (Allardt 1976, 21). Edeltäjistään poiketen, Allardt korostaa hyvinvoinnin perustuvan muuhunkin kuin vain aineellisten tarpeiden (elintason) tyydyttämiseen. Määritelmässään hän tuo elintaso-käsitteen rinnalle elämänlaatu-käsitteen, jolloin hyvinvoinnin tarkastelu laajenee objektiivisesta elintason arvioinnista subjektiivisen hyvinvoinnin kokemisen – onnellisuuden – arviointiin. (Allardt 1976, 9-10, 32–33; ks. myös Vornanen 2001, 21.) Mikäli hyvinvoinnissa olisi kyse ainoastaan aineellisten tarpeiden tyydytyksestä, samoissa olosuhteissa elävien yksilöiden hyvinvoinnin tulisi näyttäytyä samalla tavalla. Näin ei kuitenkaan ole. Vaikka olosuhteet olisivat ulkoisesti ja objektiivisesti mitattuna samanlaiset, yksilöiden kokemus omasta hyvinvoinnista voi vaihdella suuresti (Bardy 2009b, 38). Tämä johtuu siitä, että objektiivisesti mitattava elintaso ja subjektiivinen kokemus omasta hyvinvoinnista ovat irrallisia toisistaan (Allardt 1976, 10). Lisäksi myös tunteilla ja asenteilla on suuri vaikutus yksilön hyvinvoinnin kokemiseen (Bardy 2009b, 38). Tämä selittää esimerkiksi sen, miksi ulkoisesti vaatimattomissa oloissa

elävä yksilö voi kokea itsensä onnelliseksi ja hyvinvoivaksi (Karvonen ym. 2009, 20).

Hyvinvoinnin ymmärtäminen kolmiulotteisena ilmiönä käsittää elintason tai elinolot (*having*), perhe-, yhteisyys- ja yhteisyyssuhteet (*loving*) ja maailmaan orientoitumisen (*being*). Luokittelu tiivistää ajasta ja paikasta riippumattomat, jokaisen yksilön inhimilliset perustarpeet. (Bardy 2009b, 17.) Jokaisella kolmesta ulottuvuudesta on omaa itsenäistä arvoa, minkä vuoksi niitä ei voi korvata toisella. Kuitenkin käytännössä ne limittyvät toisiinsa ja usein myös ruokkivat toinen toistaan. (Bardy 2009b, 37.)

Mallin ensimmäinen ulottuvuus, elintaso, koostuu tekijöistä, joita jokainen yksilö elääkseen tarvitsee. Voidaan puhua fysiologisista tarpeista tai laajemmin näiden tarpeiden täyttämiseen vaadittavista toimintaresursseista (Allardt 1976, 39–40). Nämä resurssit ovat luonteeltaan objektiivisesti mitattavia, kuten toimeentulo, asuminen, koulutus, terveys ja työllisyys, ja joita meillä kaikilla on (*having*) (Allardt 1976, 40; Bardy 2009b, 36) tai tulisi olla. Myös fyysisen ja biologisen ympäristön laatu kuuluu Allardtin jaottelussa tähän ulottuvuuteen (Bardy 2009a, 229). Tyydyttävää tai hyvää elintasoa pidetään ensisijaisena hyvinvoinnissa, sillä puutteet siinä heijastuvat laajasti niin yksilöiden sosiaaliseen ja henkiseen hyvinvointiin kuin sitä kautta yhteisöjen hyvinvointiin (Allardt 1976, 41).

Perhe-, ystävyys- ja yhteisyyssuhteissa (*loving*) on kyse siitä, kuinka yksilö käyttäytyy suhteessa toisiin ihmisiin. Lähtökohtana on, että jokaisella yksilöllä on rakkauden ja hellyyden tarve sekä tarve elää yhteydessä toisiin ihmisiin. Jotta suhteet voivat tukea hyvinvointia, tulee niiden olla symmetrisiä eli vastavuoroisia osapuolten kesken. Symmetrisessä suhteessa molemmat osapuolet osoittavat toisilleen rakkautta ja välittämistä niin tekoina kuin sanoina. Tällöin voidaan puhua yksilöiden välisestä yhteisyydestä. (Allardt 1976, 37–38, 43.) Omassa tarkastelussaan Kiili (1998) käyttää yhteisyyssuhteista nimitystä *belonging*. Hänen mukaansa tämä kuvastaa loving-kategoriaa laajemmin lapsen kuulumisen tunnetta hänen kaikissa elämänpiireissään, eikä ainoastaan lähiyhteisössä. (Kiili 1998, 17, 20.)

Hyvinvoinnin kolmannen ulottuvuuden, itsensä toteuttamisen muodot ja kiinnittyminen yhteiskuntaan (*being*), lähtökohtana on se, miten ihminen on suhteessa yhteiskuntaan (Allardt 1976, 38). Hyvinvointi rakentuu ja vahvistuu siinä, että yksilö pääsee osallistumaan omaa sekä yhteisön tai yhteiskunnan elämää koskeviin toimiin ja päätöksiin (Bardy 2009b, 37)

ja hänellä on tämän kautta mahdollisuus toteuttaa itseään (Allardt 1976, 38). Lisäksi työelämän (tai opiskelun), vapaa-ajan harrastusten ja luonnosta nauttimisen tulee tarjota mahdollisuuksia näiden tarpeiden tyydyttämiseen (Bardy 2009b, 37).

Allardtın määritelmä hyvinvoinnista on herättänyt sekä kiitosta että kritiikkiä. Sitä ovat kritisoineet ja täydentäneet muun muassa Riihinen (1984) ja Niemelä (2010). Niemelä (2010) lisää Allardtın määritelmään *doing*-ulottuvuuden, joka kuvastaa toiminnallisuuden ja yhteisöön liittymisen kautta syntyvää hyvinvointia. Allardtın tekemässä määrittelyssä tämä ulottuvuus sisältyy huomaamattomasti being-kategoriaan, mutta erottelulla Niemelä haluaa korostaa hyvinvoinnin osallisuus- ja toimintateoreettista näkökulmaa. Ihmisellä on tarve päästä hyödyntämään taitojaan yhteisö- ja yhteiskuntatason toiminnoissa, joihin osallistumisen kautta hän kokee voivansa hyvin. (Niemelä 2010, 19.) Myös Kiili (1998) on hyödyntänyt jäsennyksessään *doing*-käsitettä korvaten sillä Allardtın käyttämän being-sanan.

2.2 Lapsen oikeuksien sopimuksen asettamat hyvinvoinnin kriteerit

Yksi viime vuosina erityisesti vahvistunut näkökulma hyvinvointitutkimukseen on lapsen oikeuksien näkökulma (mm. Ben-Arieh 2010). Vuonna 1989 voimaan tullut ja Suomen vuonna 1991 ratifioima YK:n lapsen oikeuksien sopimus (myöhemmin myös LOS), on laajimmin ratifioitu ihmisoikeussopimus maailmassa. Se on myös oikeudellisesti velvoittava, mikä tarkoittaa, että hyväksymällä sopimuksen, valtiot ovat sitoutuneet tekemään kaikkensa, jotta sopimuksessa luetellut oikeudet voivat toteutua lasten elämässä. (Iivonen 2011, 39–41.) Sopimuksessa on määritelty lasten, eli Suomen lain mukaan alle 18-vuotiaiden henkilöiden, ihmisoikeudet (Bardy 2009b, 30). Tästä johtuen Lapsen oikeuksien sopimus on omalta osaltaan haastanut teolliselle aikakaudelle tyypillisen ajattelutavan lapsista ainoastaan aikuisten toiminnan kohteina, korostamalla heillä yksilöinä ja ryhmänä olevia erityisiä perusoikeuksia (Kiili 2006, 17).

Lapsen oikeuksien sopimuksella on sekä yleinen että erityinen tavoite: lasten kokonaisvaltaisen ihmisarvon ja hyvinvoinnin vahvistaminen sekä erityisen suojelun turvaaminen sitä tarvitseville lapsille (Bardy 2009b, 30). Erityiseen suojelun piiriin kuuluvat muun muassa lastensuojelun asiak-

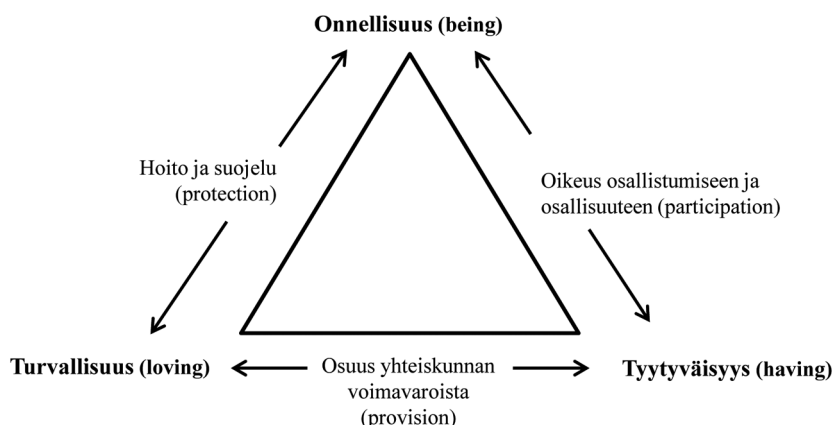
kaina olevat sekä kriisialueilla elävät lapset. Sopimuksen artiklat voidaan ilmaista neljän yleisen periaatteen avulla: (1) syrjinnän kieltö, (2) lapsen edun periaate, (3) lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen ja (4) lapsen näkemysten huomioon ottamisen periaate (LOS, 1989; Iivonen 2011, 45). Keskeisin näistä on lapsen etu. ”*Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu*” (LOS 1989, 3. artikla, 1. kappale). Se on pohja kaikille muille sopimuksen määräyksille. Tärkeää on kuitenkin huomioida, että sopimuksessa mainittavat oikeudet ovat tiiviisti yhteydessä toisiinsa, eikä niitä näin ollen voida tarkastella täysin irrallaan toisistaan. On esimerkiksi lapsen edun mukaista (artikla 3), että hänelle annetaan mahdollisuus osallistua häntä itseään koskeviin asioihin (artikla 12), koska tällä tavoin voidaan tukea hänen kehitystään (artikla 6) (Iivonen 2011, 44).

Sopimus on usein tiivistetty kolmen P:n säännöksi (protection, provision ja participation), joilla kuvataan hyvinvoinnin kolmea keskeisintä kriteeriä. Jokainen sopimuksen allekirjoittanut valtio on sitoutunut turvaamaan lapsen huolenpidon ja suojelun (protection), oikeuden osallisuuteen yhteiskunnan tarjoamista voimavaroista eli palveluista (provision) sekä osallistumisen oman elämänsä suunnitteluun (participation). (Bardy 2009b, 35, 39; Taskinen 2010, 24–25.)

2.3 Objektiivinen ja subjektiivinen hyvinvointi

Jako objektiiviseen ja subjektiiviseen hyvinvointiin on perinteinen tapa tulkita hyvinvointia. Objektiivisessa hyvinvoinnissa on kyse hyvinvoinnin ulkoisten osatekijöiden määrittelemisestä ja arvioimisesta. Tällainen arviointi on suhteellista ja siihen vaikuttavat sekä tutkijat että määrittelyä ohjaavat arvot. (Vornanen 2001, 21–22.) Koska tämän tutkimuksen tarkoituksena on antaa lapsille itselleen mahdollisuus määritellä ja tuottaa hyvinvointitietoa, on objektiivista hyvinvointia tähdellisempää tarkastella hyvinvointia subjektiivisena kokemuksena. Subjektiivista hyvinvointia on jäsentänyt muun muassa Vornanen (2001, 27) *lapsen subjektiivisen hyvinvoinnin kolmiossa*. Kuviossa 1. on kootusti esitelty Allardtin hyvinvoinnin jaottelu ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (LOS) hyvinvoinnin kriteerit sekä näiden välinen yhteys. Onnellisuus, turvallisuus ja tyytyväisyys ovat hyvinvoinnin subjektiiviset indikaattorit ja participation, protection ja provision Lapsen oikeuksien sopimuksen korostamat hyvinvoinnin ulot-

tuvuudet (Vornanen 2001, 27–28). Alkuperäisestä kuviosta poiketen olen lisännyt kuvioon nuolet havainnollistamaan asioiden välisiä yhteyksiä.

KUVIO 1. Lapsen subjektiivisen hyvinvoinnin kolmio Vornasta (2001, 27) mukaillen

Kuviosta käy ilmi, että niin onnellisuus, turvallisuus kuin tyytyväisyyskin syntyvät lapsen päästessä osalliseksi hoidosta ja suojelusta, osallisuudesta sekä yhteiskunnan voimavaroista. Hoidolla ja suojelulla yhdessä osallisuuden kokemuksen kanssa on vaikutusta lapsen kokemaan onnellisuuteen, kun taas osuus yhteiskunnan voimavaroista yhdessä osallisuuden kanssa vaikuttaa lapsen tyytyväisyyteen. Hoito ja suojelu sekä osuus yhteiskunnan voimavaroista luovat lapselle turvallisuutta. (Vornanen 2001, 27.) Kuviota voidaan tulkita myös käänteisesti; esimerkiksi lapsen osakseen saama (hyvä) hoito ja suojelu vahvistavat hänen kokemaansa onnellisuuden ja turvallisuuden kokemusta.

Myös Johanna Kiili (1998) on yhdistänyt Allardtin luoman hyvinvoinnin mallin ja Lapsen oikeuksien yleissopimuksen kriteerit, tavoitteena muokata niitä lapsilähtöisemmiksi ja lapsen kokemukset vahvemmin esiin nostaviksi. Kiilin jäsennyksessä (Taulukko 1.) lähtökohdaksi asetetaan Lapsen oikeuksien sopimuksen kolme P:tä, joita tarkastellaan objektiivisten ja subjektiivisten kriteerien kautta. Tällä pyritään siihen, ettei hyvinvointia tarkasteltaisi liian kapea-alaisesti aikuisnäkökulmasta, vaan voitaisiin etsiä ja löytää lasten näkökulmasta merkityksellisiä hyvinvoinnin tarkastelutapoja. (Kiili 1998, 16–17, 22.)

TAULUKKO 1. Lasten hyvinvoinnin kriteeristö (Kiili 1998, 23)

KRITERISTÖ		
LAATUTEKIJÄT	objektiivinen	subjektiivinen
protection (suojelu)	yksinolo lähiverkostot turvallisuus (kiusaaminen, väkivalta)	välitetyksi tulemisen tunne yksinäisyys uhat, pelot
belonging (loving)	terveys ja terveyden ylläpitojärjestelmät riskit (esim. liikenne)	arvostuksen tunne koettu terveys kuulumisen, yhteisyyden tunne (ka-verit, koti, koulu, vapaa-aika)
provision (voimavarat)	pääsy tiloihin koti, päiväkot, asuin-alue) harrastusmahdollisuudet (aika, tila)	mielenkiintoinen tekeminen (omaehtoisen ja haluttu) tilan ja tietoyhteiskunnan koettu
having	pääsy kulutuksen piiriin pääsy tietoyhteiskunnan piiriin pääsy koulutukseen (esim. erityisopetus) talous ja oma raha perhemahdollisuudet (vanhempien saatavilla olo)	saatavuus koulunkäynti vaikutusmahdollisuudet omaan rahaan kulutuksen merkitys vanhempien ja lähipiiriin koettu saatavuus
participation (osallisuus)	vaikutusmahdollisuudet lapsille ja nuorille tärkeissä asioissa toimintamahdollisuudet eri elämäntilanteissa (perhe, päivähoito, koulu, vapaa-aika)	koetut vaikuttamismahdollisuudet mihin, miten ja miksi haluaisi vaikuttaa selviytyminen eri elämäntilanteista
doing (being)		

Suomeen on pitkään odotettu kansallisesti hyväksyttyjä lasten hyvinvoinnin indikaattoreita. Opetus- ja kulttuuriministeriön, lapsiasiavaltuutetun ja Jyväskylän yliopiston Terveystieteiden tutkimusyksikön yhteistyönä on juuri ilmestynyt uusi, laaja luokitus näistä indikaattoreista. Selvitys indikaattoreista julkaistiin lapsiasiavaltuutetun vuosikirjassa 25.4.2014. (Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2014.)

2.4 Hyvinvoiva lapsi

Hyvinvoiva lapsi on innostunut ympäristöstään, sen tutkimisesta ja uuden oppimisesta turvallisessa ja kannustavassa kasvatusilmapiirissä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 20, myöhemmin Vasu). Myös Bowlbyn (1973) tekemässä määritelmässä (ks. Lahikainen & Paavonen 2011) ovat läsnä nämä samat elementit. Bowlbyn mukaan hyvinvoiva lapsi on toimielias ja ympäristöstään kiinnostunut, minkä vuoksi hän luonnollisesti rakentaa suhdetta ympäröivään yhteisöön. Lapsen on turvallista rakentaa suhdetta ympäristöön, koska hänen elämässään on luotettavia ja läsnä olevia aikuisia. Suhde ympäristöön ja yhteisöön luo myös mahdollisuuden uuden sekä hyödyllisten taitojen oppimiselle. Jos lapsi voi huo-

nosti, näyttäytyy se vetäytymisenä, passiivisuutena ja turvattomuutena. (Lahikainen & Paavonen 2011, 97.)

Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2005) lähtökohtana on lapsen hyvinvoinnin vahvistaminen. Perusteissa korostetaan perustarpeista huolehtimisen merkitystä lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukemisessa. (Vasu 2005, 20.) Päivittäinen huolenpito, joka vahvistaa lapsen turvallisuudentunnetta, on yksi hyvinvoinnin kulmakivistä (Vornanen 2001, 28). Myös lapsilta itseltään kysyttäessä nousevat keskeisiksi hyvinvoinnin osatekijöiksi arkeisista tarpeista huolehtiminen ja läheisten ihmissuhteiden merkitys. SOS-lapsikylissä (Koisti-Auer 2009) ja Pelastakaa Lapset ry:n lastenkodeissa (Möller & Nikkanen 2009) toteutetut lapsille kohdistetut kyselyt osoittavat, että lapset pitävät esimerkiksi ruokailuhetkiä ja läsnä olevia, turvallisia aikuisia erittäin tärkeinä asioina elämässään.

Perheen sisäisillä suhteilla on vahva merkitys lapsen kokemaan subjektiiviseen hyvinvointiin (mm. Goswami 2012). Keskeistä on lapsen ja aikuisen välinen vuorovaikutus, jonka tulee olla joustava ja aidosti lapsen tarpeita kuunteleva (Lahikainen & Paavonen 2011, 105). Bowlby (1969) on tutkinut ja luonnehtinut alle kolmevuotiaiden lasten sosiaalisen vuorovaikutuksen tekijöitä perheessä. Hänen tutkimuksensa osoittavat, että lapsen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että lapsen elämässä on pysyvästi läsnäolevia aikuisia, jotka vastaavat hänen tarpeisiinsa sekä kiintymyspyrkimyksiinsä. (Bowlby 1969, 286–316.) Tämä on ymmärrettävää, kun tiedetään, kuinka olennaista jatkuvuuden ja pysyvyyden vaaliminen niin lapsen ihmissuhteissa kuin asuinpaikan suhteen on hänen identiteettinsä kehittymisen kannalta (Heino 2009b, 75). Myös nuoruusikäiset sijaishuollon asiakkaat korostivat jatkuvuuden merkitystä erityisesti ihmissuhteissa. Ilman pysyviä ihmissuhteita tukiverkon rakentuminen lapsen tai nuoren ympärille on vaikeaa. Kuitenkin jo yksikin pysyvä ihmissuhde sekä lupa kiinnittyä sijaishuoltopaikkaan voivat mahdollistaa luottamuksellisen suhteen rakentamisen ympärillä oleviin turvallisiin aikuisiin. (Vario ym. 2012, 21–22.)

Lapsen hyvinvointi on yhteydessä vanhempien kokemaan hyvinvointiin. Perhe-elämän negatiiviset muutokset ja vanhempien erilaiset ongelmat heijastuvat myös lapsen elämään pahoinvointina (Lammi-Taskula, Karvonen & Ahlström 2009, 3). Esimerkiksi vanhempien liiallinen alkoholin käyttö ilmenee usein lapselle huolenpidon puutteina ja turvattomuuden tunteena sekä jossain tapauksissa kehityksen häiriöinä, kuten FAS-vau-

riona (Holmila, Huhtanen, Martikainen, Mäkelä & Virtanen 2009, 104). Lapsen hyvinvoinnin tukemisessa keskeistä on vanhempien hyvinvoinnin ylläpitäminen. Tämän lisäksi myös kansalliset ja maailmanlaajuiset muutokset yhteiskunnassa ja taloudessa heijastuvat lasten kokemaan hyvinvointiin (Vornanen 2001, 31). Tämä on nähtävissä jo arjessa, koskien niin lasten fyysistä kuin psyykkistä hyvinvointia. Otetaan esimerkiksi ruokailu ja kulutustottumusten vaikutus lasten fyysiseen hyvinvointiin, laman vaikutus lasten ja lapsiperheiden palveluihin tai kriisialueilla elävien lasten kokeman pelon ja epävarmuuden vaikutus heidän fyysiseen, psyykkiseen ja henkiseen hyvinvointiinsa. Ympäristön muutokset vaikuttavat väistämättä niin lapsen objektiivisesti arvioitavaan kuin subjektiiviseen kokemukseenkin hyvinvoinnista.

Goswami (2012) on puolestaan kyselytutkimuksessaan tarkastellut sosiaalisten suhteiden merkitystä englantilaislasten subjektiiviseen hyvinvointiin. Tutkimuksessa havaittiin, että perheen sisäisten suhteiden lisäksi hyvillä kaverisuhteilla sekä lapsen kokemalla kiusatuksi tulemisella on merkittävä vaikutus hänen hyvinvointiinsa. Tyytyväisyys perhe-elämää sekä asuinpaikkaa kohtaan ja positiiviset kaverisuhteet vaikuttavat hyvinvointia vahvistavasti, kun taas kiusatuksi joutumisen kokemuksilla oli negatiivinen vaikutus lapsen kokemaan hyvinvointiin. (Goswami 2012, 583–585.) Myös Bradshaw, Keung, Rees ja Goswami (2010) tulivat tutkimuksessaan samankaltaiseen lopputulokseen. Heidän tutkimuksessaan lasten subjektiivista hyvinvointia tutkittiin sekä makrotasolla (EU29-maat), että mikrotasolla (kansallisesti Englannissa). Tulokset osoittivat, että mikrotasolla subjektiiviseen hyvinvointiin vaikutti vahvimmin perheen hyvinvointi, mutta myös perherakenne, koulutyytyväisyys ja suhteet naapureihin. Makrotasolla puolestaan nuoruusikäisten tyytyväisyys elämäänsä oli vahvimmin yhteydessä taloudelliseen hyvinvointiin sekä kaverisuhteiden laatuun. (Bradshaw ym. 2010, 550–554.) Molemmat tutkimukset osoittavat, että kouluikäisten lasten ja nuorten kokemus hyvinvoinnistaan on pääsääntöisesti positiivinen (Bradshaw ym. 2010, 550; Goswami 2012, 582).

Perheiden elinolojen ja toimeentulon vaikutusta hyvinvointiin on tutkittu myös Suomessa. Tutkittaessa vanhempien käsityksiä lasten hyvinvoinnista kävi ilmi, että huonommassa taloudellisessa asemassa olevat vanhemmat arvioivat lastensa hyvinvoinnin heikommaksi kuin hyvin toimeentulevat vanhemmat. Suunta oli sama myös tutkittaessa, miten vanhemmat arvioivat lastensa syömistä, nukkumista ja liikkumista tai vuorovaikutusta

vanhempien kanssa. (Salmi, Sauli & Lammi-Taskula 2009, 89–90.) Tämä kuvastaa hyvin Allardtin edellä mainitsemää yhden hyvinvoinnin ulottuvuuden puutteiden heijastumista sen muihin osa-alueisiin.

Edellisten lisäksi hyvinvointiin liittyy tiiviisti mahdollisuus vaikuttaa itseään ja yhteisöään koskeviin asioihin. Tätä näkökulmaa tarkastelen tarkemmin luvussa 4 osallisuuden ja asiakasosallisuuden näkökulmista.

2.5 Lapsia koskeva hyvinvointitieto

Lapsia koskevalla hyvinvointitiedolla on kolme erityistä piirrettä: (1) hyvinvointia tarkastellaan puutteiden ja riskien kautta, (2) se määrittelee normaaliutta ja (3) painottuu kotiin ja perhesuhteisiin (Helavirta 2011, 8). Moore, Lippman ja Brown (2004) ovat pohtineet, mistä johtuu, että lasten hyvinvointia tarkastellaan usein negaation kautta. Heidän mielestään tähän on olemassa neljä keskeistä syytä. Ensinnäkin, hyvinvoinnin myönteisistä asioista on olemassa vain vähän tutkittua tietoa, mistä voi johtua, ettei ole olemassa selkeää visiota siitä, mitkä asiat ehdottomasti ovat elämässä tavoittelemisen arvoisia ja hyviä. Kolmanneksi, hyvinvoinnin haasteisiin verrattuna siihen myönteisesti vaikuttavat tekijät nähdään vaikeasti mitattavina, koska kyse on yleensä subjektiivisista kokemuksista. Viimeisenä syynä Moore kumppaneineen mainitsee poliittisen tahtotilan, jossa painopiste on ensisijaisesti ongelmien ehkäisyssä ja ongelmakäyttämisen rankaisemisessa. (Moore ym. 2004, 127.)

Viime vuosikymmeninä lasta sekä hänen hyvinvointiaan koskevassa ajattelussa ja tutkimuksessa on tapahtunut suuria muutoksia. Ben-Arieh (2010, 130–136) listaa näistä muutoksista yhdeksän, joiden kaikkien ytimessä on näkemys lapsen aseman, roolin ja näkökulman vahvistumisesta. Keskeiseksi on noussut kysymys siitä, kuka on tiedon subjekti eli kenen näkökulmasta tuotettuun tietoon tutkimus perustuu. Lasten hyvinvointia tutkitessa kysymys tarkentuu siihen, millainen rooli lasten tuottamalle tiedolle annetaan. (Ks. mm. Helavirta 2011; Ben-Arieh 2010; Vornanen 2001.) Koska tilastoitujen elinolutietojen ja yksilöiden kokeman hyvinvoinnin välillä on eroja, kuten jo Allardt (1976) on tutkimuksissaan todennut, tulee hyvinvointia tarkastella eri näkökulmista.

Helavirta (2011) tarkastelee väitöskirjassaan sekä lapsia koskevaa että lasten tuottamaa hyvinvointitietoa. Lasten hyvinvointia koskeva tutki-

mus on usein luonteeltaan aikuislähtöistä eli tietoa kerätään joko suoraan aikuisilta tai kysymällä asiaa lapsilta johdatellusti aikuisten asettamista lähtökohdista käsin (Helavirta 2011, 14). Lapsia koskeva hyvinvointitieto on siis usein aikuisten tuottamaa, ei lapsilta itseltään kysyttyä ja perustuu objektiivisiin mittareihin (McAuley, Morgan & Rose 2010, 39–40). Lahikaisen (2001) mukaan aikuisilta, usein lapsen vanhemmilta, saatava lapsen hyvinvointia koskeva tieto ei ole aina totuudenmukaista. Lapsen ympärillä on suuri joukko aikuisia ja asiantuntijoita, mutta silti kukaan heistä ei tunne lasta yhtä hyvin kuin tämä itse itsensä tuntee. (Lahikainen 2001, 33, 43.) Vastikään on oivallettu, että voidaksemme ymmärtää lasten hyvinvointia nykyistä paremmin, meidän tulee kysyä sitä heiltä itseltään (Ben-Arieh 2010). Tätä vahvistaa myös tutkimuksissa havaittu ero lasten ja aikuisten tuottaman tiedon välillä: lapset määrittelevät hyvinvointiaan sidoksissa tämän hetken tuntemuksiin ja näkemyksiin, kun taas vanhemmat perustavat arvionsa menneeseen tai tulevaan (McAuley ym. 2010, 64). Tällä tutkimuksella pyrin osaltani vastaamaan tarpeeseen määritellä hyvinvointia lasten itsensä ehdoilla.

3 LASTENSUOJELUN SIIAISHUOLTO

Lapsen hyvinvointi ja lastensuojelu kietoutuvat yhteen tilanteissa, joissa lapsen hyvinvointi on syystä tai toisesta vaarantunut. Lastensuojelu on instituutio, jonka tehtävänä on *turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun* (Lastensuojelulaki 417/2007, 1 §, myöhemmin LsL). Tarja Pösön (2007, 72–75) mukaan suomalaisessa lastensuojelujärjestelmässä korostuu suojelupainotteisuutta enemmän hyvinvointipainotteisuus, mikä konkretisoi-
tuu lasten suojelemisen lisäksi vahvana lasten hyvinvoinnin edistämisenä.

3.1 Lastensuojelun tehtävä

Lastensuojelu on laaja ja hyvin monitahoinen instituutio, jossa voidaan nähdä neljä erilaista ulottuvuutta. Makrotasolla kyse on yhteiskunnallisesta instituutiosta, jonka tehtävänä on taata lapsen turvallisuus niissä tilanteissa, jolloin sen nähdään vaarantuneen lapsen oman tai vanhempien toiminnan seurauksena. Samanaikaisesti lastensuojelu on myös käytännön toimintaa, lastensuojeluammattilaisten ja vapaaehtoisten harjoittamaa työtä lasten ja perheiden parissa. Yksilötasolla kyse on asiakkaiden ja heidän läheistensä inhimillisistä kokemuksista. Neljänneksi ulottuvuudeksi voidaan nostaa kulttuurinen teema, se, kuinka lastensuojelu näkyy yleisessä keskustelussa ja omalta osaltaan muokkaa kuvaamme lapsuudesta. (Pösö 2007, 66–67.)

Lastensuojelun perustehtävänä on lapsen kasvun ja kehityksen turvaaminen ja sitä haittaavien tekijöiden poistaminen. Lähtökohtana ovat lapsilähtöisyyden ja perhekeskeisyyden periaatteet, jotka ilmenevät käytännön työssä lapsen oikeuksien kunnioittamisena ja syntymäperheen näkemisenä lapsen ensisijaisena kasvuympäristönä (Bardy 2009b, 41). Kun perheen voimavarat lapsen hyvinvoinnin turvaamiseen eivät riitä, ja yleisen palvelujärjestelmän tarjoama tuki on havaittu riittämättömäksi, on lastensuojelun tehtävänä tarjota lapsen ja/tai perheen tarvitsemaa apua ja tukea (Helavirta 2011, 13). Perheessä ilmenevien ongelmien keskellä lastensuojelun taroituksena tulisi olla koko perheen tukeminen myönteiseen muutokseen, *voimaantumiseen* (Reinikainen 2009, 106).

Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua toteutetaan monella muotoa ennaltaehkäisevästä työstä aina sijaishuoltoon, huostaanottoon ja jälkihuoltoon asti (Taskinen 2010, 22). Tavoitteena on löytää kunkin lapsen ja perheen kannalta oleelliset tuen muodot (Heino 2007, 51), joilla koko perheen hyvinvointia voidaan osaltaan tukea (Pösö 2007, 75). Keskeisempänä periaatteena on *lapsen etu* ja sen edistäminen mahdollisimman monipuolisesti, käsittäen fyysisen, henkisen ja sosiaalisen turvallisuuden (LsL, 4 §). Mikäli ennaltaehkäisevä työ ei riitä lapsen hyvinvoinnin turvaamiseen, perhe siirtyy yleensä lastensuojelun asiakkaaksi tietyn arviointi- ja päätösprosessin kautta (Heino 2009b, 72).

Lastensuojeluasiakkuuden yksi interventio on lapsen sijoittaminen hoitoon tai asumaan oman syntymäkotinsa ulkopuolelle. Tämä voidaan järjestää avohuollon sijoituksena (esimerkiksi lapsi sijoitetaan avohuollon tukitoimena hoitoon päiväkotiin), kiireellisenä sijoituksena, huostaanotona tai jälkihuoltona. (Saastamoinen 2010, 4.) Laki määrittelee sijaishuollon tarkoittavan *huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai lain 83 §:ssä tarkoitettun väliaikaismääräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella* (LsL 49 §).

Huostaanotto on lastensuojelun viimeinen interventio (Heino 2009b, 55), johon tulee ryhtyä vasta, kun lapsen kasvuympäristö tai puutteet hänen huolenpidossaan ovat vakavaksi vaaraksi hänen kehitykselleen tai lapsen oma toiminta vaarantaa selvästi hänen kehityksensä. Lisäksi avohuollon tukitoimet tulee olla havaittu riittämättömiksi tuen muodoksi. (LsL 40 §.) Huostaanotto heijastaa vakavaa uhkaa lapsen hyvinvoinnissa, mutta samalla kuvastaa yhteiskunnan vastuuta tukea ja turvata lapsen hyvinvointi sen kautta (Heino 2009a, 211). Huostaanotossa vastuu lapsen huolenpidosta siirtyy julkiselle vallalle eli tässä tapauksessa kunnan sosiaalitoimelle ja lapsi siirtyy asumaan hänen kannaltaan parhaaksi havaittuun sijaishuoltopaikkaan (Heino 2009b, 73). Sijaishuoltopaikkana voi toimia sijaisperhe, ammatillinen perhekoti, lastenkoti, nuorisokoti tai valtion koulukoti. Lapsen sijoituksesta vastaava kunta on vastuussa siitä, että lapsen sijoituspaikka sekä siellä tarjottava huolenpito ja hoito ovat lapsen edun mukaisia ja vastaavat hänen tarpeisiinsa (Saastamoinen 2010, 7).

Sijoitus ja huostaanotto ovat aina toistaiseksi voimassaolevia, sillä lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen, mikäli se olosuhteiden puolesta ja lapsen edun nimissä on mahdollista. (LsL 4 §). Toisaalta sijaishuollossa korostetaan jatkuvuuden ja pysy-

vyöden tärkeyttä. Tämä paljastaa lastensuojelun perusrivistiriidan: kuinka varmistaa kunkin lapsen kohdalla pysyvyys ja sen tuoma rauha rakentaa identiteettiä ja samanaikaisesti edistää lapsen mahdollista kotiinpaluuta? (Heino 2009b, 75.) Tämän kysymyksen parissa kipuilevat myös monet sijoitettuna olevat nuoret. He kokevat uuteen sijaishuoltopaikkaan liittymisen haastavana joko useasti vaihtuneen paikan vuoksi tai siksi, etteivät tiedä kuinka kauan sijoitus kyseisessä paikassa kestää. Nuoret toivovat, että sijoituksen väliaikaisuudesta huolimatta sijaishuollossa käytettäisiin aikaa pysyvien ja luottamuksellisten ihmissuhteiden rakentamiseen ja että nuorten mielipidettä kysyttäisiin sijoituspaikkaa valittaessa. (Vario ym. 2012, 21–23.)

3.2 Syyt sijoituksen takana

Voimassa olevan lain mukaan Suomessa ei voida kerätä systemaattista tilastotietoa tai koota maanlaajuista rekisteriä lastensuojelun asiakkaina olevien taustoista tai asiakkuuteen johtaneista syistä (Heino 2009b, 64). Tieto asiakkaiden taustoista ja asiakkuuden syistä perustuu lähes täysin yksittäisiin tutkimuksiin, jotka metodologisesti ja lähestymistavalta eroavat toisistaan suuresti. Tulevaisuudessa tulisi tarkemmin kiinnittää huomiota siihen, miten ja millaista tietoa huostaanotettujen lasten elämästä kerätään. (Pösö 2014, 74–75.)

Tutkimusten perusteella tiedetään kuitenkin, ettei lastensuojelun asiakkaina olevista lapsista tai perheistä voida muodostaa yhtä mustavalkoista kuvaa tai profiilia, vaan syyt asiakkuuden takana ovat moninaiset (Heino 2009a, 210). Huostaanoton ja sijoituksen kohdalla syyt voidaan jakaa kahteen ryhmään: lapsen kasvuympäristöön liittyvät puutteet tai lapsen omasta käyttäytymisestä aiheutuva vaara hänelle itselleen (LsL 40 §; Saastamoinen 2010, 23). Yhteiskunnassa ja sen rakenteissa tapahtuneet muutokset ovat muuttaneet myös lastensuojelun kenttää. Kun aiemmin turvattiin niiden lasten hoiva ja huolenpito, joiden vanhemmat olivat kuolleet, nykyisin vanhempien elinaikaiset ongelmat ovat suurin syy lasten syntymäkodissaan kokemaan turvattomuuteen. (Pösö 2007, 72.) Lastensuojeluasiakkuuden taustalla on harvoin vain yhtä syytä, vaan usein kyse on ongelmien kasaantumisesta pitkällä aikavälillä (Heino 2009b, 65).

Kasvuympäristöön liittyvien syiden kohdalla puhutaan usein muutoksista lapsi- ja perhesuhteissa tai elinolosuhteissa, jotka ilmenevät lapsen

terveyden ja kehityksen vaarantumisena (Heino 2009a, 208). Hiitolan (2008) mukaan yleisimmät syyt lapsen huostaanottoon ovat vanhempien jaksamattomuus, riittämättömäksi arvioitu vanhemmuus, ristiriidat perheessä ja vanhempien mielenterveysongelmat. Lastensuojeluasiakkuuden taustalla on hyvin usein myös vanhempien liiallinen päihteiden käyttö (Heino 2009b, 65). Koska palvelujärjestelmämme mahdollisuudet havaita ja puuttua vanhempien haitalliseen päihteidenkäyttöön riittävän varhain ovat riittämättömät, ongelmat ehtivät usein kärjistyä tähän tilanteeseen (Holmila ym. 2009, 105).

Tilanteissa, joissa huostaanottoon päädytään lapsen tai nuoreen itseensä liittyvien syiden vuoksi, taustalla ovat yleisimmin ristiriidat vanhempien kanssa. Lisäksi arviot lapsen heikentyneestä psyykkisestä terveydentilasta ovat olleet monessa tapauksessa syynä huostaanottoon. Muita huostaanottoon vaikuttaneita tekijöitä ovat olleet koulunkäyntivaikeudet tai lapsen sairastelu, vammaisuus tai kehitysviivästymä. (Heino 2009a, 208.)

Tämän tutkimuksen kannalta oleellisinta on sijaishuollon rooli lastensuojelun kentällä ja erityisesti lasten osallisuuden toteutuminen sijaishuollon arjessa. Seuraavassa luvussa kohdistan tarkastelun juuri osallisuuden kysymyksiin

4 LASTEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUN SIIJAISHUOLLOSSA

Oikeus osallisuuteen asioissa, jotka liittyvät omaan elämään, on jokaisen yksilön oikeus. Tämä pätee myös lasten kohdalla ja se on kirjattu niin kansainvälisiin sopimuksiin (YK:n lapsen oikeuksien sopimus, 1989) kuin kansalliseen lainsäädäntöön (Perustuslaki 731/1999, 6§; Lastensuojelulaki 417/2007, 20§). Juridisen oikeuden rinnalla osallisuutta voidaan tarkastella myös yksilön kokemuksen näkökulmasta (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 118), korostaen millainen merkitys osallistumisella on lapselle itselleen ja hänen kehitykselleen. Tässä luvussa käsittelen lapsen yleiseen hyvinvointiin liitettävää osallisuutta sekä lastensuojelun asiakasosallisuutta. Lopuksi erittelen tutkimuksen valossa esiin nostettuja osallisuuden esteitä ja mahdollisuuksia.

4.1 Osallisuus jokaisen yksilön oikeutena

Osallisuutta voidaan määritellä monella tavalla. Laajasti määriteltynä kyse on liittymisestä, kuulumisesta ja vaikuttamisesta johonkin yhteisöön (Oranen 2007, 5). Niin lasten kuin aikuisten kohdalla kyse on mahdollisuudesta olla mukana ja osallistua sekä mahdollisuudesta vaikuttaa oman elämän, yhteisön tai yhteiskunnan asioihin (Iivonen 2011, 50; Bardy 2009b, 37; Hotari ym. 2009, 117). Osallisuus ei synny itsestään, vaan se edellyttää vastavuoroisuutta; yhteisön on huomioitava jäsenensä ja jäsenten on oltava aktiivisia yhteisön toiminnassa (Oranen 2007, 5). Sekä yhteiskuntamme että yksilöllinen kehityksemme perustuvat tähän osallistuvaan toimijuuteen eli ymmärrykseen siitä, että voimme omalla toiminnallamme vaikuttaa omaan elinympäristöömme. Kokemus hyväksytyksi tulemisesta ei synny ainoastaan passiivisen mukana olemisen kautta, vaan siinä vaaditaan yksilöltä aktiivista vuorovaikutusta eli osallisuutta yhteisön toisten jäsenten kanssa. (Mäkelä 2011, 19–21.)

Puhuttaessa osallisuudesta on kyse lapsen oikeudesta ja mahdollisuudesta olla sekä aktiivinen tiedon tuottaja että sen vastaanottaja (Hotari ym. 2009, 125). Tämä on yksi keskeisimmistä edellytyksistä ihmiseksi kasvamisen prosessissa (Nurmi 2011, 6). Vahvistamalla lapsen mahdollisuuksia osallistua kokonaisvaltaisesti yksilönä oman yhteisönsä ja elämänsä prosesseihin, tuetaan hänen kasvuaan tasapainoiseksi yksilöksi. Aidon

minuuden kehittymisen tärkeimpinä edellytyksinä ovat kokemukset osallisuudesta ja osallistavasta vuorovaikutuksesta. (Mäkelä 2011, 14–16; ks. myös Hotari ym. 2009, 117.) Osallisuuden kautta lapsi myös saa kokemuksen siitä, että häntä arvostetaan, hänen mielipiteillään on merkitystä ja niistä ollaan kiinnostuneita (Aula 2011, 36). Mäkelä (2011, 19) esittää, että mahdollistamalla kunkin ikäluokan, lapsista aikuisiin, osallisuus arkiin ratkaisuihin, voisimme vähentää yksilöiden alttiutta syrjäytymiseen ja masentumiseen.

Lastensuojelussa lapsen asiakasosallisuus voi olla kohtaamis- ja prosessi-osallisuutta. Kohtaamisosallisuudella tarkoitetaan lapsen kuulluksi ja nähdyksi tulemistä yksittäisissä tapaamisissa. Tämä ei onnistu ilman lapsen mukaan ottamista tapaamisiin ja aikuisen heittäytymistä vastavuoroiseen dialogiin lapsen kanssa. Prosessiosallisuus rakentuu vastaavasti koko asiakasprosessin ajan, kun lapsi otetaan aktiivisesti mukaan häntä koskevan tiedon tuottamiseen ja päätösten tekemiseen. Lapselle prosessiosallisuus konkretisoituu ymmärryksenä omasta asiakkuudesta ja siitä, mitä seuraa vaksi tapahtuu. (Muukkonen 2009, 135–137.)

Lasten oikeuksia ja osallisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa nousee vahvasti esiin pohdinta lapsen suojelemisen ja lapsen mielipiteen kysymisen tai osallistamisen välillä olevasta jännitteestä. Lapsella on samanaikaisesti oikeus turvaan ja suojeluun, mutta myös oikeus olla aktiivinen toimija. (Aula 2011, 27.) Myös lastensuojelulain 20 §:ssä on nähtävissä tämä jännite. Toisaalta laki velvoittaa lapsen mielipiteen ja toiveiden selvittämiseen sekä huomioonottamiseen, mutta samanaikaisesti kuuleminen ei saa aiheuttaa minkäänlaista haittaa lapselle. Mikäli vaarana on lapsen kehityksen tai terveyden vaarantuminen, mielipidettä ei pidä lähteä selvittämään. Lain mukaan lapsella on myös ikätasonsa mukaan oikeus saada tietää itseään koskevista asioista, mutta tämäkään tieto ei saa haitata hänen kehitystään. (LsL 417/2007, 20 §; ks. myös Hotari ym. 2009, 126). Jännitteeseen voi olla monta syytä. Hotari kumppaneineen (2009, 124) esittää, etteivät käytössä olevat työmenetelmät tue lapsen kohtaamista, resurssit eivät riitä lasten yksilöllisten tarpeiden huomioonottamiseen ja voi olla vaikeaa arvioida missä tilanteissa osallisuus on lapsen edun mukaista. Suojelua ja osallisuutta ei kuitenkaan tule nähdä toistensa vaihtoehtoina vaan yhtäläisinä oikeuksina (Bardy 2009b, 35), jotka eivät automaattisesti sulje toisiaan pois.

4.2 Lait ja asetukset osallisuuden turvaajina lastensuojelussa

Tässä alaluvussa tarkastelen Suomen lainsäädännön kannalta keskeisimpiä lapsen osallisuutta turvaavia säädöksiä, jotka ovat YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (LOS) ja lastensuojelulaki (417/2007).

4.2.1 Lapsen oikeuksien sopimus

Lapsen oikeus osallisuuteen omassa elämässään on kirjattu erilaisiin lakeihin ja asetuksiin. Tunnetuin ja keskeisin näistä on YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Tämän tutkimuksen kannalta on oleellista keskittää tarkastelun pääpaino 12. artiklassa puhuttavaan osallisuuteen. *”Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.”* (LOS 1989, 12. artikla, 1. kappale.) Sopimuksessa lasten kuuleminen ja huomioiminen on nostettu niin tärkeäksi teemaksi, että julkinen valta on velvoitettu mahdollistamaan lapsen osallisuus ja hänen mielipiteensä kuuleminen kaikissa lasta koskevissa asioissa (Oranen 2007, 3).

Lasten kohdalla osallisuus ja etu kietoutuvat vahvasti toisiinsa: osallisuus muodostuu tekijöistä, kuten kuulluksitulemisen kokemuksesta, oman paikan löytämisestä sekä lähiympäristön tarjoamien toimintamahdollisuuksien hyödyntämisestä, jotka ovat samalla lapsen edun keskeisiä osasia (Nurmi 2011, 6–7). Osallistuminen ja vaikuttaminen asioihin mahdollistuvat ainoastaan, mikäli yksilö saa tietoa häntä koskevista asioista ja pääsee mukaan tilanteisiin, joissa näistä asioista keskustellaan (Oranen 2007, 5). Tässä prosessissa myös aikuisilla on keskeinen rooli. Jotta lasten osallisuus voi toteutua aidosti, tulee aikuisten olla aktiivisia ja huolehtia lasten edun toteutumisesta. (Nurmi 2011, 6–7.)

4.2.2 Suomalainen lainsäädäntö

Ei voida olettaa, että kansainvälinen sopimus yksin turvaisi lasten oikeuksien toteutumisen kaikkialla maailmassa, vaan lisäksi tarvitaan kansallisia säädöksiä. Lapsen oikeuksien sopimus on vähimmäismääritelmä lapselle

kuuluvista oikeuksista ja samalla pohja, jolle kansallinen lainsäädäntö rakennetaan (Iivonen 2011, 41). Mikäli oikeudet eivät käytännössä jossain valtiossa toteudu, on valtion ryhdyttävä lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin tai muihin tarvittaviin toimiin oikeuksien toteutumisen turvaamiseksi (LOS, 4.artikla). Esimerkiksi Suomessa lasten hyvinvointi ja etu ovat vahvasti esillä lainsäädännössämme, mikä näin ollen turvaa heidän oikeuksiensa toteutumisen lapsen oikeuksien sopimusta laajemmin (Iivonen 2011, 42). Lapsen oikeus vaikuttaa häntä itseään koskeviin asioihin on kirjattu muun muassa Suomen perustuslakiin (6 §), lapsenhuoltolakiin (11 §) ja lastensuojelulakiin (20 §), joita tarkastelen seuraavaksi lyhyesti.

Suomen perustuslaki (731/1999) asettaa kaikki ihmiset yhdenvertaiseen asemaan lain edessä. Laki velvoittaa selvästi, ettei lapsia tai heidän näkemyksiään tule vähätellä toteamalla, että *”lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti”* (6 § 3.mom.). Lapsenhuoltolaissa (361/1983, 11 §) lapsen mielipiteen selvittämisestä ja huomioimisesta puhutaan lapsen asuinpaikkaan ja vanhempien tapaamiseen liittyen. Lasta tulee kuulla, mikäli vanhemmilla on tapaamisista erilaiset toiveet tai lapsi ei asu omien biologisten vanhempiensa luona. Myös tässä korostetaan lapsen mielipiteen selvittämistä ikä- ja kehitystason mukaan sillä edellytyksellä, ettei siitä koidu haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa väliselle suhteelle. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983, 11 §.)

Myös *lastensuojelulaki* noudattaa YK:n lapsen oikeuksien sopimusta, kooten 4. §:ään yhteen sopimuksen keskeisimmät periaatteet (Aula 2011, 31). Lastensuojelulain 4. luvussa *Lapsen osallisuus* puhutaan lapsen oikeudesta osallisuuteen hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaisella tavalla, iästä riippumatta (LsL, 20 §). Käytännössä tämä on usein tulkittu yksilötasolla tapahtuvaksi kuulemiseksi ja nähty koskevan vain yli 12-vuotiaita puhevaltaisia lapsia, vaikka myös tätä nuoremmilla lapsilla on oikeus näkemystensä ilmaisemiseen (Oranen 2007, 4). Lisäksi lastensuojelulaki velvoittaa lasten mukaan ottamiseen palveluiden kehittämiseen (Oranen 2007, 3). *”Palveluja järjestettäessä ja niitä kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin”* (LsL, 8 §). Näin ollen lapsilla on lain perusteella oikeus olla mukana suunnittelemassa, arvioimassa ja kehittämässä myös heille tarkoitettuja palveluja (Oranen 2007, 3).

4.3 Osallisuuden mallit ja ulottuvuudet

Osallisuutta on tyypillisesti kuvattu erilaisin tikapuu- ja porrasmallein. Malleissa alin porras kuvastaa yleensä yksilön minimaalisia vaikutusmahdollisuuksia, kun taas portaita ylöspäin kiivettäessä hänen osallisuutensa ja vaikutusmahdollisuutensa kasvavat (Hotari ym. 2009, 119; Oranen 2007, 5). Tässä tutkimuksessa tarkastelen osallisuutta Harry Shierin (2001) esittämän mallin perusteella.

Shierin mallin taustalla vaikuttaa vahvasti Roger Hart'n (1992) esittelemä *the ladder of participation*. Hart on omassa mallissaan erotellut Shierin mallista poiketen myös tasot, joilla lapsi on nimellisesti ja aikuisten ohjaamana osallinen päätöksissä, mutta ei aidosti ymmärrä olevansa osallinen. Shierin oma malli puolestaan lähtee tasolta, jossa lapsia kuunnellaan ja etenee viiden portaan kautta tasolle, jossa valtaa ja vastuuta jaetaan yhdessä aikuisten kanssa. Mallissaan hän on tarkastellut paitsi lasten osallisuutta, myös jokaisella tasolla aikuisten tarvitsemia valmiuksia (*openings*), mahdollisuuksia (*opportunities*) ja velvoitteita (*obligations*) lasten osallisuuden tukemiseen. Valmiuksilla hän tarkoittaa työntekijän valmiutta ja halukkuutta ottaa lapset aidosti osallisiksi. (Shier 2001, 108–110.) Oranen (2007, 5) puhuu valmiuksien kohdalla aikuisen arvoista ja asenteista. Mahdollisuudet käsittävät muun muassa tiedolliset, taidolliset ja taloudelliset resurssit, joita lasten mukaan ottaminen edellyttää. Velvoitteilla tarkoitetaan yhteiskunnan tai organisaation asettamia rakenteita, jotka ohjaavat aikuisten työtä (Shier 2001, 110.) Taulukossa 2. on kuvattu Shierin malli, johon on velvoitteiden kohdalle yhdistetty Suomen lainsäädäntöön perustuvat velvoitteet lainaten Hotaria kumppaneineen (2009, 120).

TAULUKKO 2: Shierin (2001, 111) osallisuuden polku, lisäyksenä Hotarin ym. (2009, 120) tekemät Suomen lainsäädännön asettamat velvoitteet

	VALMIUDET	MAHDOLLISUUDET	VELVOITTEET
5. Lapsen kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta	Oletko valmis jakamaan päätöksentekovaltaa lasten kanssa?	Mahdollistavatko rakenteet vallan ja päätöksentekooikeuden jakamisen lasten ja aikuisten kesken?	Edellyttääkö laki, että valtaa ja vastuuta tulee jakaa päätöksentekotilanteissa?
4. Lapset otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin	Oletko valmis siihen, että lapset osallistuvat kanssasi päätöksentekoon?	Mahdollistavatko rakenteet lasten mukaan ottamisen päätöksentekoon?	Edellyttääkö laki, että lapset tulee ottaa mukaan päätöksentekoon?
<i>Lapsen oikeuksien sopimuksen asettama minimitaso</i>			
3. Lasten näkemykset huomioidaan	Oletko valmis ottaa lasten näkemykset vakavasti ja huomioon?	Mahdollistaako päätöksentekoprosessisi lasten näkemysten huomioimisen?	Edellyttääkö laki, että lasten näkemykset tulee huomioida? LOS 12.artikla + LsL 417/2007
2. Lapsia tuetaan mielipiteen ilmaisemisessa	Oletko valmis tukemaan lapsia ilmaisemaan mielipiteitään?	Onko sinulla tarvittavat välineet auttaa lapsia ilmaisemaan mielipiteensä?	Edellyttääkö laki tukemaan lapsia ilmaisemaan mielipiteensä? LsL 417/2007
1. Lapsia kuunnellaan	Oletko valmis kuuntelemaan lapsia?	Onko sinun mahdollista käyttää aikaa lasten kuuntelemiseen?	Edellyttääkö laki lasten kuulemista? LsL 417/2007

Suomessa lasten osallisuutta on määritellyt Orasen lisäksi muun muassa Turja (2011). Turja kuvaa lasten osallisuuden moniulotteisuutta neljän ulottuvuuden kautta. Mallissa hän yhdistelee aiemmin esiteltyjä osallisuuden porras- ja kehittymismalleja. Ensimmäinen ulottuvuus, *valtaistumisen aste*, kuvaa lapsen ja aikuisen välisen valtasuhteen laatua: onko lapsi mukana tilanteissa vain läsnä olevana yksilönä, vai onko hänellä oikeasti mahdollisuus valita vaihtoehtoista, esittää omia aloitteita tai osallistua neuvotteluihin. Osallisuutta voidaan tarkastella myös *aiheen ja vaikutuspiirin* näkökulmasta. Tällä tarkoitetaan sitä, kuinka yleisen tason asioissa lapsen mielipidettä kysytään. Vähimmillään osallisuutta on oikeus vaikuttaa omiin asioihin, laajimmillaan ympäröivän yhteisön asioihin. Osallisuuden kolmas ulottuvuus on *ajallinen ulottuvuus*, jolla kuvataan osallisuuden kestoa ja vaikutuksia. Osallisuus voi olla hetkellistä tai jatkuvaa ja sen vaikutukset näkyä kertaluotoisesta saman tien tai vaikuttaa pitkäkestoisesti. Viimeisenä osallisuuden ulottuvuutena Turja mainitsee *osallisuuden konkretisoitumisen* toimintaprosesseissa sekä subjektiivisena osallisuuden tunteena. (Turja 2011, 48–51.)

Tikapuumallit ovat saaneet osakseen kritiikkiä siitä, että ne eivät huomio yksilöiden subjektiivista osallisuuden kokemusta vaan malleissa osallisuuden nähdään lisääntyvän automaattisesti, kun yksilöitä kuullaan ja he saavat lisää vaikutusmahdollisuuksia (Hotari ym. 2009, 119). Kritiikki on aiheellista, sillä kuuleminen ei suoraan johda lasten näkemysten eteenpäin viemiseen. Hotari ym. (2009) esittävätkin, että yksi keino lasten todellisen, käytännössä toteutuvan osallisuuden vahvistamiseen on työntekijän lapsen kanssa viettämisen ajan kasvattaminen. Tämä luo mahdollisuuden tutustua lapseen, oppia tuntemaan häntä ja tietämään, mitä lapsi pitää elämässään tärkeänä. (Hotari ym. 2009, 132.) Tutustumisen kautta lapsen lähellä olevat aikuiset ja työntekijät tietävät myös paremmin lapsen toiveet hänen elämäänsä koskeviin asioihin.

Tässä tutkimuksessa osallisuus ymmärretään lapsen mahdollisuutena tulla kuulluksi sekä vaikuttaa konkreettisesti omaan elämäänsä liittyviin asioihin. Näin ollen osallisuudelle on tässä tutkimuksessa asetettu kolme tavoitetta: (1) lapsi saa kokemuksen osallisuudesta, (2) toimiminen (aikuisien ja toisten lasten kanssa) on vastavuoroista ja (3) lapset pääsevät oikeasti vaikuttamaan omiin ja ympäröivän yhteisön asioihin.¹

4.4 Asiakkaasta kokemusasiantuntijaksi

Osallisuuden vahvistaminen ja siihen liittyvä tutkimus on lisääntynyt YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen julkaisun jälkeen. Vahvimmin lapsia on pyritty osallistamaan elinympäristön kehittämistä koskevassa tutkimuksessa. (Kiili 2006, 32.) Tällaisista ”tavallisista” ja yhteiskunnallisesti neutraaleista aiheista on lapsen näkökulmasta tehtyä tutkimusta siis jo olemassa. Vastaavasti lastensuojelussa lasten osallisuuden historia on lyhyt (Oranen 2007, 8). Vasta 1990-luvulla alkaen sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa on alettu korostaa lasten ja nuorten kokemustiedon merkitystä (Hotari ym. 2009, 123). Tämän vuoksi ala kaipaa edelleen erityisesti lasten näkökulmasta tehtyä tutkimusta ja asiakkaiden kokemustiedon valjastamista osaksi kehittämistyötä.

4.4.1 Aiempi lasten osallisuutta koskeva tutkimus

Lasten osallisuuden toteutumista arvioivaa sekä sitä vahvistamaan pyrkivää tutkimusta päivähoito- ja koulumaailmasta on olemassa niin kansalli-

¹Tämän määritelmän muodostamisessa on hyödynnetty Mikko Orasen kanssa käymääni keskustelua (11.3.2014).

sesti kuin kansainvälisesti (esim. Bae (2009) ja Tauriainen (2000)). Kuitenkin, mitä herkempi aihe joko yhteiskunnallisesti tai henkilökohtaisesti on tai mitä rajatumpaa joukkoa se koskettaa, sitä vaikeampi aiheesta on löytää aiempaa tutkimustietoa. Tällaisia aiheita ovat esimerkiksi vanhempien avioeroon tai lastensuojeluun liittyvät kysymykset. (Powell & Smith 2009, 128.) Sosiaali- ja terveydenhuollon puolella lasten kokemuksia ja näkemyksiä palveluihin liittyen on tutkittu jonkin verran. Nostan tässä esiin kolme esimerkkiä, jotka metodisesti lähestyvät tämän tutkimuksen toteutusta. Coney (2008) käsitteli tutkimuksessaan lasten mahdollisuutta osallistua ja kuulluksi tulemistä terveydenhuollon konsultaatio ja päätöksentekotilanteissa. Day, Carey ja Surgenor (2006) ovat tutkineet lasten kokemuksia mielenterveys- ja terapiapalveluista, käyttämällä hyödykseen fokusryhmätoimintaa. Samalla metodilla Morgan, Gibbs, Maxwell ja Britten (2002) ovat selvittäneet astmaa sairastavien 7–11-vuotiaiden lasten ajatuksia ja näkemyksiä elämästä sairauden kanssa. Tutkimuksissa on käynyt ilmi, että lapsen kuulluksi tuleminen erilaissa tilanteissa on suuresti kiinni aikuisten aktiivisuudesta vahvistaa lapsen osallisuutta. Helavirta (2011) havaitsi lasten osallisuuteen vaikuttavan eron yleisen ja rajatun tutkimuskontekstin välillä tutkiessaan lasten tuottamaa hyvinvointitietoa. Kerätessään aineistoa yleisessä kontekstissa, Helavirran tutkimuksessa koulumaailmassa, opettajat ja muut ammattilaiset tukivat vahvasti lasten osallistumista tutkimukseen. Vastaavasti lastensuojelun kentällä, joka määriteltiin rajatuksi tutkimuskontekstiksi, lasten osallistuminen tutkimukseen oli useiden portinvartijoiden vuoksi vaikeaa. Tämä saattoi johtua aikuisten halusta suojella lapsia, mutta taustalla voi olla myös pelko lasten esiin tuomista asioista. (Helavirta 2011, 65–67.)

Lastensuojelua ovat kuluneen reilun kymmenen vuoden aikana tutkineet kansallisesti eri näkökulmista esimerkiksi Kouvonen (2013), Känkänen (2013), Eronen (2012, 2007), Hämäläinen (2012), Laakso (2009), Pösö (2004) ja Hurtig (2003). Erotan tässä tarkastelussa kuitenkin toisistaan lastensuojelusta yleensä ja lastensuojelusta lasten näkökulmasta tehdyn tutkimuksen, keskittyen näistä vain jälkimmäiseen, jolloin tehtyjen tutkimusten määrä putoaa roimasti. Lasten näkökulmasta tutkimusta on tehnyt esimerkiksi Hämäläinen (2012), joka haastatteli väitöskirjaansa varten 20 perhehoitoon sijoitettua 8–12-vuotiasta lasta, tavoitteenaan selvittää lasten kodille ja perhesuhteille antamia merkityksiä (Hämäläinen 2012, 53–55). Hyytinen (2007) puolestaan tutki liseniaattityössään huumeperheen lapsen todellistumista kuntoutusprosessissa. Tutkimus ei suoraan ole lastensuojeluun liittyvä tutkimus, mutta linkittyä vahvasti

sosiaalityön käytänteisiin ja lapsen subjektiiviseen kokemukseen huumeperheen arjesta. Jokelan (2013) pro gradu-tutkielma selvitti nuoruusikäisten huostaanotettujen lasten kokemuksia asiakasosallisuudesta. Erosen (2012) tutkimuksessa tarkasteltiin puolestaan entisten lastenkotilasten, nyt jo aikuistuneitten henkilöiden, kokemuksia ja muistoja. Lasten kokemustietoon perustuvien tutkimusten vähäinen määrä osoittaa, kuinka oleellista on pysähtyä tarkastelemaan arkea ja hyvinvointia lasten subjektiivisen kokemuksen kautta.

Kiili (2006) nostaa esiin kaksi keskeistä syytä, minkä vuoksi lasten osallisuutta koskeva tutkimus on tärkeää. Ensinnäkin tällainen tutkimus tuo keskusteluun kysymyksen lasten toimijuudesta sekä lasten ja lapsiryhmien asemasta ja oikeuksista. Toiseksi tarvitaan tutkimusta siitä, mistä johtuen lasten osallisuuden mahdollistavat tai sitä vahvistavat konkreettiset toimet ovat kaikista kansainvälisistä ja kansallisista sopimuksista huolimatta vähäisiä. (Kiili 2006, 23.) Lisäksi, jotta voimme saada selville lasten omat, yksilölliset ajatukset, kokemukset ja mielipiteet, meidän täytyy kysyä sitä heiltä itseltään (Aula 2011, 26). Lasten mielipiteiden selvittäminen on oleellista myös, jotta voidaan saada selville, miten lapset itse ajattelevat erilaisten asioiden ja päätösten koskevan heitä itseään (Aula 2011, 28).

Kokemus osattomuudesta heijastuu yksilön, lapsen tai aikuisen, elämään pahoinvointina, sairastamisena ja vieraantumisenä sekä toisista ihmisistä että itsestä (Mäkelä 2011, 14), millä voi olla elämään kauaskantoiset seuraukset. Osallisuuskeskustelu sekä sen tutkiminen, miten osallisuus vaikuttaa lapseen itseensä (tuoko se lapsen elämään voimavaroja vai harmia) on juuri tämän vuoksi tärkeää. Erityisesti pienempien lasten kohdalla, joiden puolestapuhujina ja sanoittajina vanhemmat usein toimivat, on tärkeä pyrkiä selvittämään lasten yksilölliset kokemukset ja mielipiteet (Aula 2011, 28).

Francis ja Lorenzo (2002, 166–167) kysyvät, onko lasten ottaminen mukaan asioiden suunnitteluun ja arviointiin vain tapa esittää demokratiaa vai ollaanko oikeasti kiinnostuneita siitä, miten toimintatavoista tai asioista voitaisiin tehdä lapsiystävällisempiä. Kysymys on edelleen ajankohtainen ja herää kartoitettaessa lasten osallisuudesta niin kansallisesti kuin kansainvälisesti tehtyä tutkimusta (ks. mm. Coney (2008), Morgan ym. (2002) ja Bae (2009)). Lähtökohtaisena perusteluna lähes kaikessa 1990- ja 2000-luvuilla tehdyssä, lasten osallisuutta tarkastelevassa tutkimuksessa on YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja erityisesti sen 12. artikla, jossa

kerrotaan lapsen oikeudesta tulla kuulluksi ja ilmaista oma mielipiteensä hänen omaa elämäänsä koskevista asioista. Vaikuttaisi myös, että lapsen oikeuksien sopimus on vahvasti lisännyt lasten osallisuutta koskevaa tutkimusta. Lasten osallisuuden vahvistaminen on tärkeää, mutta vielä tärkeämpää on varmistaa, että kerättyä tietoa hyödynnetään käytännössä. Esimerkiksi osassa Uuden-Seelannin yliopistoja on sovittu, ettei lasta tule myöskään osallistaa tutkimukseen, mikäli sama tieto on kerättävissä aikuisilta (Powell & Smith 2006, 131).

4.4.2 Kokemusasiantuntijuus lastensuojelussa

Kupila (2007) tarkasteli omassa väitöskirjassaan asiantuntijuuden rakentumista. Hän toi esiin, kuinka viime vuosina asiakkaiden asiantuntijuus on tuotu ammattilaisten asiantuntijuuden rinnalle. Vuorovaikutuksessaan asiakas ja asiantuntijat luovat tietoa, jossa yhdistyy asiakkaan kokemukset ja ammattilaisen substanssietu. (Kupila 2007, 35.) Pesäpuu ry:n Selviytyjät-tiimi on yksi konkreettinen esimerkki tämänkaltaisen ajattelun siirtymisestä käytäntöön. Selviytyjiin kuuluu nuoruusikäisiä lastensuojelun sijaishuollon asiakkaina olevia tai olleita nuoria, joiden tehtävänä on yhdessä ammattilaisten kanssa kehittää lastensuojelua valtakunnallisesti. Helsingin Nuoret kehittäjät ja Oulun vaikuttajat ovat Selviytyjät-tiimin toiminnan innoittamina syntyneitä paikallisia kehittäjäryhmiä ja tämänkaltaisia ryhmiä on syntymässä lisää muuallekin Suomeen. Näissä kaikissa ryhmissä nuorten kokemustieto on valjastettu hyödynnettäväksi kunnissa ja valtakunnallisesti tehtävään kehittämistyöhön ja nähdään yhtä arvokkaana kuin ammattilaisten substanssietu.²

Vaikka nuoria on jo otettu mukaan arvioimaan ja kehittämään heille tarjotuja palveluita, on lasten ja nuorten kokemustiedon hyödyntäminen lastensuojelun kentällä vielä harvinaista. Selvityksiä sekä opinnäytetöitä lasten ja nuorten näkemyksistä omaa elämäänsä koskevista asioista on kuitenkin olemassa. Pelastakaa Lapset ry toteutti muutama vuosi sitten Lastenkoti minun mielestäni -hankkeen. Hankkeessa Pelastakaa Lapset ry:n lastenkodeissa asuvat lapset osallistuivat projektiin, jonka tarkoituksena oli selvittää millainen on lasten mielestä hyvä lastenkoti, mitkä asiat ovat hyvin ja mitä pitäisi vahvistaa. (Möller & Nikkanen 2009, 4.) Pelastakaa Lapset ry:n hankkeen innoittamana myös SOS-lapsikylissä toteutettiin vuonna 2009 kysely kylissä asuville lapsille ja nuorille. Kyselyn tavoitteena oli kerätä tietoa heidän kokemuksistaan hyvästä arjes-

² ks. <http://pesapuu.fi/toiminta/nuoret-lastensuojelussa/kehittaminen/>

ta, osallisuudesta ja oikeuksista kyläyhteisössä. (Koisti-Auer 2009, 3–4.) Lastensuojelun asiakkaana olevien nuorten kokemuksista on raportoitu myös valtakunnallisesti. Vuoden 2011 aikana toteutetun Uskomme sinuun – usko sinäkin -sijaishuollonkiertueen aikana tavattiin yhteensä 120 12–20-vuotiaasta sijaishuollon asiakkaana olevaa nuorta ja nuorille annettiin mahdollisuus kertoa omia näkemyksiään sijaishuollon arjen toimivuudesta ja epäkohdista. (Vario ym. 2012, 5.)

Edellä mainituissa esimerkeissä asiakaslapsilta tai -nuorilta itseltään on kysytty heidän elämäänsä ja lastensuojelukokemukseensa tiiviisti liittyvistä asioita. Lasten rooli tällaisina tiedontuottajina lastensuojelussa on merkittävä kahdesta syystä. Ensinnäkin asiakkaina olevilla lapsilla on paljon sellaista kokemukseen perustuvaa tietoa, jota ei ole saatavilla mistään muualta. Toiseksi kysymällä näitä asioita lapsilta itseltään, heille annetaan kokemus osallisuudesta sekä kokemusten ja näkemysten merkityksestä. (Muukkonen 2009, 137–138.) Vertaamalla kolmea edellä mainittua selvitystä, on lasten ja nuoren asiakas- ja osallisuuskokemuksista löydettävissä monia yhteneväisyyksiä. Usean lapsen kokemus oli, etteivät he tiedä asioitaan hoitavan sosiaalityöntekijän nimeä tai sitä, mitä sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu (Koisti-Auer 2009, 28; Möller & Nikkanen 2009, 12). Tämä oli myös muutaman nuoren kokemus, mutta heidän kohdallaan kysymys oli vahvemmin sosiaalityöntekijän vaikeasta tavoitettavuudesta. Nuoret myös kaipasivat lisää perusteluita heidän elämäänsä koskeville päätöksille. (Vario ym. 2012, 31–32.) Lisäksi selvityksissä löytyy yhteneväisyyttä siinä, että kouluikäisistä lapsista iso osa kaipaisi voida tavata läheisiään nykyistä enemmän (Koisti-Auer 2009, 26–27; Möller & Nikkanen 2009, 12).

Tässä tutkimuksessa korvaan asiakas-sanan *kokemusasiiantuntija*-termillä. Kokemusasiiantuntija kuvastaa sitä, että näen tutkimuksessa mukana olleet lapset enemmän kuin lastensuojelun asiakkaina – he ovat yksilöitä, joilla on arvokasta tietoa ja elämänkokemusta siitä, mitä lastensuojelu tarkoittaa ja kuinka se on vaikuttanut heidän elämäänsä. Lapset ovat oman elämänsä kuvaajia, asiantuntijoita, ja heidän kokemukseen perustuva sanomansa otetaan todesta. Lasten osallisuuden yhtenä edellytyksenä on, että aikuiset uskovat voivansa oppia lasten elämästä kuuntelemalla heitä itseään (Dockett, Einarsdóttir & Perry 2009, 285). Tämä on myös kokemusasiiantuntijuuden hyödyntämisen ytimessä. Täytyy kuitenkin muistaa, etteivät asiakkuus ja kokemusasiiantuntijuus ole täysin irrallaan toisistaan

vaan kytkeytyvät tiiviisti yhteen: ilman asiakkuutta lapsilla ei olisi kokemusasiantuntemusta.

5 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Lasten oikeus osallisuuteen ja kuulluksi tulemiseen omaan elämäänsä liittyvissä asioissa on nostettu esiin lainsäädännöllisellä ja retorisella tasolla. Muutos ei kuitenkaan ole vielä yltänyt käytännön lastensuojelutyön rakenteisiin (Hotari ym. 2009, 117) tai lastensuojelua koskevaan tutkimukseen. Selvitettäessä lastensuojelun asiakkaina olevien lasten elämään liittyviä asioita, kysytään niitä ensisijaisesti lapselle läheisiltä aikuisilta. Myös arvioitaessa ja kehitettäessä lasten käyttämiä palveluita, äänessä ovat usein aikuiset, eivät lapset itse. Tämä korostuu entisestään, mitä pienemmistä lapsista on kyse. Kuitenkin myös lapsilla itsellään on oman elinikänsä verran kokemusta sekä näkemyksiä elämänsä asioista ja tapahtumista, joita voidaan hyödyntää tutkimus- ja kehittämistyössä.

Tämän tutkimuksen tehtävänä on kuvata lastensuojelun sijaishuollon asiakkaina olevien lasten näkemyksiä hyvinvoinnista sekä osallisuudesta omaan elämäänsä liittyvissä lastensuojeluasioissa. Tutkimuksen informantteina ovat sijoitetut lapset itse. Tavoitteena

on tuoda lasten kanssa työskenteleville ammattilaisille lisätietoa lasten kokemusmaailmasta sekä siitä, millaisia asioita lapset itse hyvinvoinnissa ja osallisuudessa korostavat.

Tutkimustehtävää tarkastellaan seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

1. Mistä tekijöistä hyvinvointi lasten puheessa rakentuu?
2. Miten lapset käsittävät asiakasosallisuuden lastensuojelussa?

5.2 Lapsinäkökulmainen tutkimus

Tutkimus on luonteeltaan laadullinen ja lähestymistavaltaan lapsinäkökulmainen tutkimus. Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa on kyse moninaisena käsitettävän todellisuuden ja elämän kuvaamisesta sekä ymmärtämisestä mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161). Lapsinäkökulmainen tutkimus (*studies of child*

perspectives) on melko tuore tutkimuksellinen lähestymistapa, jonka juuret ovat lapsi- ja lapsuudentutkimuksessa.

Lapsinäkökulmainen tutkimus pyrkii lasten näkökulmien tavoittamiseen osallistavia tutkimusmenetelmiä hyödyntäen. Tiedon tuottajina toimivat lapset itse. Keskiössä ovat lasten kokemukset ja näkemykset sekä tavat toimia ja ilmaista asioita kontekstissa, jossa toimivat. (Karlsson 2012, 23.) Lapsi nähdään aktiivisena toimijana – oman elämänsä subjektina – joka haluaa osallistua, oppia ja kehittyä sekä jakaa tietoaan toisille. Hän on osa samaa kulttuuria ja toimintaympäristöä kuin aikuiset, vaikka tavat ja resurssit osallistua yhteisön toimintaan eroavatkin aikuisten resursseista. (Karlsson 2012, 39.) Lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa aikuisen on löydettävä oikeat keinot päästä sukeltamaan lapsen maailmaan. Voidaksemme todella päästä kiinni lapsen näkemyksiin, tulee lähtökohdaksi ottaa heille ominaiset toimintatavat (Karlsson 2012, 41).

Lapsinäkökulmainen tutkimus on lapsi- ja yhteisölähtöistä, jossa painottuu lapsen luontainen aktiivisuus ja mielenkiinnon kohteet, unohtamatta kuitenkaan lapsen tarpeita (Karlsson 2012, 22). Tutkimuksessa ei kuitenkaan unohdeta aikuisten näkökulmia vaikka pääpaino onkin lapsen näkemyksissä ja kokemuksissa. Tässä piilee myös sen vahvuus: lapsinäkökulmainen tutkimus ei tuota tietoa ainoastaan eri osapuolten näkemyksistä vaan vuorovaikutuksen kautta syntyvästä uudenlaisesta tiedosta. (Karlsson 2012, 25; 48.) Uudessa tiedossa rakentuu lasten ja aikuisten yhteinen ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä.

Lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa tieto on luonteeltaan kontekstisidonnaista. Tällä tarkoitetaan, että lapsen toiminta ja hänen esittämänsä näkemykset ovat aina sidoksissa aikaan, paikkaan, kulttuuriin sekä muihin tilanteeseen liittyviin toimijoihin. Tästä johtuen tutkimuksessa tulee huomioida myös lasten ja aikuisten välinen vuorovaikutus. Toimintaorientaatio on tutkiva, ihmettelevä ja kokeileva, jossa aikuiset ja lapset tarkastelevat yhdessä asiaa tai ilmiötä tasavertaisina tutkijoina. (Karlsson 2012, 23–24.)

5.3 Tutkimuksen kohdejoukko ja tutkimuskonteksti

Keräsin tutkimusaineistoni havainnoimalla lastensuojelun sijaishuollon kokemusasiantuntijoista koostuvaa lapsiryhmää. Toiminnan idea rakentui suunnittelun alusta alkaen salapoliisi-teeman ympärille. Teema syntyi

ideointivaiheessa Mikko Orasen ääneen lausumasta oivalluksesta, etteivät lapset välttämättä ymmärrä sanaa *kehittäjäryhmä*, mutta liittämällä se tutkimiseen ja salapoliisien työhön, ryhmän merkitys voisi avautua lapsille paremmin. Lisäksi nimessä yhdistyvät sekä lasten että aikuisten mielenkiinnonkohteet: lapsille ominainen tapa ottaa asioista selvää konkretian ja tutkimisen kautta sekä aikuisten halu selvittää ja ymmärtää lasten näkemyksiä hyvästä arjesta, hyvinvoinnista ja lastensuojelun käytänteistä. Ensimmäisellä tapaamiskerralla lapset nimesivät kerhon yksimielisesti Salapoliisikerhoksi.

Kerhoon osallistui yhdeksän lasta, joista kolme oli tyttöä ja kuusi poikaa. Iältään lapset olivat kerhon alkaessa 5–9-vuotiaita. Ryhmän koko oli aluksi tarkoitus rajata kuuteen 6–8-vuotiaaseen lapseen. Koska alkuun vaikutti, ettei kaikkien jo mukaan kysytyjen lasten ollut mahdollista osallistua kerhon toimintaan, laajennettiin kutsu koskemaan yhteensä yhdeksää lasta. Tavattuamme lapset ensimmäisen kerran ja kerrottuamme salapoliisitoiminnassa, halusivatkin kaikki yhdeksän lasta osallistua kerhoon. Tässä tilanteessa olisimme toimineet eettisesti väärin, mikäli olisimme sulkeneet kerhon ovet joiltakuilta toiminnasta jo kovasti innostuneilta lapsilta. Resurssien vuoksi meillä ei ollut mahdollista järjestää kahta kerhoa samanaikaisesti, mikä olisi ollut jälkikäteen katsottuna toivottavaa.

Vetäjinä toimi kolme aikuista, joista minä tutkijana olin yksi. Lapset eivät tunteneet aikuisia ennalta, eikä aikuisilla ollut tietoa lasten taustoista. Aikuiset tiesivät lapsista etukäteen ainoastaan ikä- ja sukupuolijakauman sekä sen, että he olivat kerhon aikana lastensuojelun sijaishuollon asiakkaita. Vähäinen taustatietojen määrä oli tietoinen valinta, sillä haluttiin, että lapset voivat osallistua toimintaan ilman aikuisten asettamia ennakkoletuksia tai taustojen tietämisestä seuraavaa ohjailua. Aikuisten ja lasten lisäksi kerhon jäsenenä oli käsinukke-Mäyrä. Mäyrä oli lasten vertainen eli hänkään ei voinut asua omien syntymävanhempiensä luona.

Salapoliisikerho kokoontui kuusi kertaa huhti-kesäkuussa 2013. Tapaa-miskerroista ensimmäinen oli varattu tutustumiselle ja viimeinen yhteiselle retkelle. Neljä keskimmäistä kertaa rakennettiin jokainen käsittelemään yhtä lasten elämään ja lastensuojeluun tiiviisti liittyvää teemaa. Teemat olivat: auttaminen, osallisuus, turva ja turvallisuus sekä tärkeät asiat ja ihmiset. Teemat olivat aikuisten valitsemia, mutta kolmannella kerhokerralla myös lapsilta kysyttiin millaiset aiheet olisivat heistä tärkeitä käsitellä. Lapsilta ei tullut yhtään suoraa teemaehdotusta, mutta toiminnan lomassa

he nostivat esiin aiheita, kuten sijoituspaikasta karkaaminen ja turvakotien vartijoiden olemassaolo, jotka otettiin käsittelyyn heti niiden ilmetessä. Liitteessä 4 on kuvattu koko kerhon rakenne ja liitteessä 5 esimerkinomaisesti yhden tapaamiskerran rakenne.

Yksittäinen tapaaminen oli kestoaltaan 2–3 tunnin mittainen ja teematyökentelyn ohessa leikittiin, pelattiin ja syötiin välipalaa. Yksittäistä kerhokertaa ei siis käytetty ainoastaan päivän teeman käsittelyyn vaan nähtiin tärkeäksi, että aikaa olisi myös muulle yhteiselle tekemiselle. Sisällyttämällä tapaamiskertoihin yhteisiä leikkejä pyrittiin myös vaikuttamaan siihen, etteivät lapset kokisi tapaamisia liian raskaiksi.

5.4 Tutkimusaineiston keruu

Karlssonin (2012) mukaan lapsinäkökulmaisen tutkimuksen aineisto voidaan hankkia viidellä eri tavalla: (1) havainnoimalla ja dokumentoimalla toimintaa reaaliaikaisesti, (2) suorittamalla haastattelu, kysely tai muistelu jälkikäteen, (3) analysoimalla lasten tuotoksia, (4) analysoimalla asiakirjoja tai (5) hyödyntämällä esimerkiksi keskustelupalstoilla olevaa julkista tietoa. Aineisto voi olla lasten itsensä tai aikuisten tuottamaa. (Karlsson 2012, 19.) Tämän tutkimuksen aineisto koostuu tapaamiskerroilla suorittamastani havainnoinnista, lasten itse tuottamista aineistoista, kuten valokuvista ja askarteluista, sekä lasten Mäyrälle kerhon päätteeksi kirjoittamista kirjeistä. Havainnoinnissa käytin muistiinpanojen lisäksi apuna tapaamiskertojen tallentamista ääni- sekä videonauhaille. Monimetodisten tutkimusten vahvuutena on, että ne avaavat lasten kokemusmaailmasta erilaisia näkökulmia sekä huomioivat lasten erilaiset tavat kommunikoida (Einarsdóttir 2007, 207). Yhteensä aineistoon kertyi havainnointia noin 12 tuntia, ääni- ja videotallenteita yhteensä 15 tuntia, suuri määrä valokuvia lasten tuottamista aineistoista sekä lasten Mäyrälle kerhon loputtua kirjoittamat tai saduttamat kirjeet.

5.4.1 Osallistuva havainnointi

Tutkimukseni aineistonkeruun päämenetelmänä oli havainnointi. Havainnoinnin sanotaan olevan ”todellisen elämän ja maailman tutkimista” (Hirsjärvi ym. 2009, 213) ja haastattelun ohella yleisin lasten kohdalla käytettävä tutkimusmenetelmä (Einarsdóttir 2007, 199). Haastatteluun

verrattuna sillä on kuitenkin kaksi vahvuutta: se mahdollistaa aineiston keräämisen sen todellisessa tapahtumaympäristössä ja antaa ensikäden tietoa tutkittavasta aiheesta (Merriam 2009, 117). Tutkimusaiheeni on lasten näkökulmasta varsin vähän tutkittu, mikä tuki havainnoinnin valitsemista tutkimusmenetelmäksi. Lisäksi havainnoimalla tutkittavasta ilmiöstä saadaan monipuolista ja yksityiskohtaista tietoa, jota ei välttämättä ole saavutettavissa muiden aineistonkeruumenetelmien avulla (Grönfors 2010, 157–158). Hirsjärven ym. (2009, 213) mukaan havainnoimalla saatava tieto on suoraa ja välitöntä tietoa siitä, miten yksilöt toimivat ja käyttäytyvät.

Valitsin menetelmäksi havainnoinnin monestakin syystä, joista tärkein oli tutkimusasetelma. Kuten edellä mainitsin, Salapoliisikerho oli osa suurempaa kehittämisprojektia, jolloin projektin tavoitteet ohjasivat myös tämän työn toteutusta. Olemassa olleet suunnitelmat Salapoliisikerhosta sekä siitä päättäminen, että kyseessä olisi toiminnallinen ryhmä, vaikuttivat suuresti aineistonkeruun menetelmien valintaan. Kun kyseessä on ryhmä, jossa lasten kanssa suoritetaan erilaisia toiminnallisia harjoituksia, keskustellaan ja leikitään, oli mielestäni luontevaa valita menetelmäksi havainnointi. Tällöin pystyin ilmiön tai asian tarkastelussa hyödyntämään kuulemani ja näkemäni lisäksi myös tilanteiden minussa herättämiä tunteita (Grönfors 2010, 161). Havainnointimuistiinpanoja tehdessäni minun täytyi kuitenkin muistaa erottaa havainnot tekemistäni tulkinnoista ja tuntemuksista (Hirsjärvi ym. 2009, 217) eikä sekoittaa näitä missään tutkimusprosessin vaiheessa toisiinsa.

Päätöstäni vahvisti myös se, että tutkimuksen kohteena ovat lapset. Aarnos (2010) korostaa, että informanttien ollessa lapsia, tutkimuksen lapsiystävällisyydestä huolehtiminen on keskeistä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että aineistonhankinnan menetelmät sovitetaan tutkimukseen osallistuvien lasten ajattelun ja itseilmaisun kehitystason mukaisesti. (Aarnos 2010, 173.) Tämä on myös lapsinäkökulmaisen tutkimuksen peruslähtökohta. Miettiessäni tutkimukseni tutkimusjoukkoa, esi- ja alkuopetusikäisiä lapsia, joille on ominaisinta käsitellä asioita toiminnan kautta tai sen lomassa, havainnointi tuntui luontevimmalta tavalta saada tietoa lasten näkemyksistä.

Edellisten lisäksi havainnointi on paras aineistonkeruumenetelmä tapauksissa, jolloin tutkittavaan asiaan halutaan tuore lähestymistapa tai jos tutkittavat eivät ole halukkaita puhumaan aiheesta suoraan (Merriam 2009,

119). Salapoliisien kohdalla kyse oli näistä molemmista, mutta erityisesti aiheen sensitiivisyys vaikutti menetelmän valintaan suuresti. Salapoliisi-kerhon aikana huomattiin monta kertaa, kuinka lapset lukkiutuivat, mikäli kysymykset tai keskustelut siirtyivät liian henkilökohtaisiin asioihin. Tilanteen projisointi johonkin paikalla olleeseen aikuiseen (kuten: *Miten aikuinen voisi tilanteessa toimia?*) tai vielä useammin Mäyrään (kuten: *Miten neuvoisitte Mäyrää tässä tilanteessa toimimaan?*) oli selvästi lapsille tärkeää ja vei heidän toimintaansa eteenpäin.

Havainnoinnin tasoja on erilaisia, jotka voivat vaihdella piilohavainnoista täydelliseen osallistuvaan havainnointiin (Grönfors 2010, 159). Hirsjärvi ym. (2009, 214) esittävät, että havainnoinnin luonnetta voidaan kuvata kahdella jatkumolla: 1) kuinka tiukasti havainnointia on säädelty (systemaattista vai vapaata) sekä 2) millainen havainnoijan rooli on (ulkopuolinen/näkymätön vai osallistuva). Tutkija voi keskittyä pelkästään havaintojen tekemiseen, osallistumatta tutkittavien toimintaan (näkymätön rooli) tai vastaavasti osallistua havainnointinsa ohessa ryhmän toimintaan (Grönfors 2010, 160–161). Tutkimuksessani valitsin laadulliselle tutkimukselle tunnusomaisen osallistuvan havainnoijan roolin, sillä ryhmämuotoisessa toiminnassa suhteellisen pienen lapsiryhmän kanssa tuntui luonnolliselta, että olin mukana ryhmän toiminnassa. Lapsia olisi saattanut ihmetyttää, jos vain istuisin nurkassa lehtiön kanssa, heidän suorittaessaan erilaisia toimintoja. Lisäksi lapset pitivät luonnollisena, että olin mukana toiminnassa ja ottivat minuun selvästi kontaktia. Osallistumalla ryhmän toimintaan koin myös pääseväni lähemmäksi lapsia ja heidän kokemusmaailmaansa.

Havainnointimuistiinpanojen kirjoittaminen on tärkeä osa osallistuvaa havainnointia (Törrönen 1999, 229). Muistiinpanoihin on tarpeen kirjata ainakin kahdenlaista tietoa: tietoa kontekstista, jossa havainnoidaan (havainnointipaikka, aika, osallistujat, olosuhdetekijät ja havainnoinnin kesto) sekä kuvausta siitä, mitä tilanteessa tapahtuu (Grönfors 2010, 165). Valitsin suorittaa kerhokerroilla strukturoimatonta havainnointia eli en laatinut havainnointia varten erillisiä lomakkeita, vaan pyrin havainnoimaan tilanteita ja keskusteluja mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Havainnointi- ja ääniaineiston perusteella tarkensin ja muokkasin myös tutkimuskysymyksiäni suuntaan, joka kuvastaa lasten elämälleen antamia merkityksiä. Jos olisin suorittanut tiiviisti alkuperäisiin tutkimuskysymyksiini pohjautuvaa strukturoitua havainnointia, olisi moni lapsille merkittävä asia jäänyt havaintojeni ulkopuolelle.

Havainnointiani helpotti se, etten ollut ainoastaan omien muistiinpanojeni varassa, vaan jokainen tapaaminen nauhoitettiin sekä osittain myös videoitiin. Videointia hyödynnettiin kerhokerralla, jonka teemana oli turvallisuus ja turva ja lasten tehtävänä oli rakentaa oma turvamaja sekä laatia sille säännöt. Koska kerhotapaamisten aikana en pystynyt suorittamaan puhdasta osallistuvaa havainnointia vaan jouduin myös ohjaamaan joitakin tilanteita, nauhoitukset olivat minulle tutkijana todella tärkeä apu. Näiden tallenteiden avulla pystyin analyysivaiheessa palaamaan tapahtumiin ja palauttamaan mieleeni ehkä jo unohtuneita asioita (ks. Grönfors 2010, 158). Ne mahdollistivat myös sen, että sain aineistoa, joita en voinut olla havainnoimassa, kuten työskennellessämme useammassa pienryhmässä.

5.4.2 Lasten tekemät tutkimukset

Havainnoinnin tukena olen käyttänyt aineistona myös pikkusalapoliisien kerhon aikana tekemiä tutkimuksia ja tuotoksia, kuten piirustuksia, valokuvia ja ryhmätehtäviä. Nämä tuotokset dokumentoitiin valokuvaamalla. Tällaisten lisäaineistojen etuna on, että ne toimivat muistin tukena sekä auttavat tulkintavaiheessa palauttamaan mieleen asioita, jotka ovat jääneet tutkimusmuistiinpanojen ulkopuolelle (Aarnos 2010, 174).

Tutkimuksia suoritettiin Salapoliisikerhon tapaamisten lisäksi kotitehtävinä tapaamiskertojen välissä. Lapsilla oli käytössään omat salapoliisivihkot, joihin he tekivät merkintöjä ja havaintoja liittyen annettuihin tehtäviin. Kotitehtäviä oli yhteensä viisi ja niistä useimmat toteutettiin tavoilla, joilla myös oikeat salapoliisit ratkovat rikoksia. Tehtävänä oli esimerkiksi vakoilla tilanteita, joissa huomaa toisen auttavan toista ja valokuvata itselle tärkeitä asioita tai ihmisiä. Lisäksi lapset saivat tehtäväksi piirtää supersankarin, joka auttaa lapsia, jotka eivät voi asua omien biologisten vanhempien kanssa. Tällaisten lasten ”omien” tutkimusmenetelmien, joita muun muassa piirtäminen ja kirjoittaminen ovat, käytössä on sekä vahvuutensa että haasteensa. Niiden käyttö voi saada lapsen olon tuntumaan kotoisammalta ja vastaamisen luonnollisemmalta kuin esimerkiksi käytettäessä jäykkää haastattelua (Punch 2002, 330). Lisäksi niiden kautta lapsen voi olla helpompi tuottaa tietoa asioista, joista hänen on vaikea puhua (Aarnos 2010, 178). Lapsiystävälliset menetelmät ovat sekä lapsille että aikuisille hauskoja aineistonkeruutapoja ja niitä käyttämällä on pienempi riski, että

lapsi vastaa korrektisti eli kuten hänen pitäisi aikuisen oletuksen mukaan vastata (Punch 2002, 336–337).

Haasteensa monimetodisen aineiston keräämiseen tuo informaation määrä: erityisesti havainnointitilanteissa on samanaikaisesti saatavilla hyvin paljon kallisarvoista tutkimustietoa (Punch 2002, 336–337). Tutkijana jouduin pohtimaan kuinka saan kaiken oleellisen talteen, sillä käytössäni oli sekä havainnointiaineisto että lasten tuottama materiaali. On myös totta, että parhaillakaan lapsiystävällisillä tutkimusmetodeilla me aikuiset emme voi täysin ymmärtää lasten maailmaa (Punch 2002, 322), vaan tulkintaan sekoittuu aina jotain opittua ja aikuislähtöistä. Tutkijan tekemät päätelmät voivat erota ratkaisevasti siitä, mitä lapsi on todellisuudessa tarkoittanut. Tämän minimoiseksi tutkijan tulee aina antaa lapsille mahdollisuus kertoa ja selittää tuotostaan. (Einarsdóttir 2007; Punch 2002.) Tässä tutkimuksessa lasten tuottamaa materiaalia on käytetty havainnoinnin tukena. Kerhokerroilla käytiin läpi kaikki lasten tuotokset ja he saivat kertoa tuotoksesta sen verran, minkä halusivat. Nämä lasten kuvaukset tallennettiin ääni- tai videonauhoille, jolloin lasten tuotosten tulkinta ei jäänyt ainoastaan minun näkemysteni varaan. Lasten tuotokset valokuvattiin vain, mikäli lapsi antoi siihen luvan. Lähes kaikilla kerroilla lapset antoivat luvan valokuvaamiseen ja ainoastaan pari kertaa joku lapsista kieltäytyi siitä.

5.4.3 Yhteistutkimista lasten kanssa

Yhdistämällä aineistooni myös lasten omilla tutkimuksillaan tuottamaa materiaalia, näen tutkimukseni ottaneen menetelmällisesti askeleen eteenpäin. Lapset eivät ole ainoastaan tutkimuksen kohdejoukko vaan samanaikaisesti tutkijoita minun kanssani. Tästä johtuen ei mielestäni ole oikein puhua enää vain minun suorittamastani tutkimuksesta, vaan jossain määrin myös yhteistutkimisesta (ks. Palsanen 2012) lasten kanssa. Kati Palsanen (2012) on määritellyt *yhteistutkimisen menetelmää* ja sen periaatteita yhdessä lastensuojelun avohuollon nuoruusikäisten asiakkaiden kanssa. Lähtökohtana on, että ammattilaiset ja asiakkaat yhdessä tutkivat eli pohtivat heille yhteistä asiaa tai ilmiötä. Toiminnan periaatteita on yhdeksän: (1) yhteistutkiminen on suhteissa tapahtuvaa toimintaa, joka on (2) vapaaehtoista sekä (3) voimaannuttavaa. (4) Asiantuntijuus nähdään avoimena ja jaettuna, eli ammattilaiset ja asiakkaat ovat tasavertaisessa suhteessa, joka perustuu (5) luottamukseen ja toisten tuntemiseen. Lisäksi kyse on (6) yhteistoiminnasta, jolla pyritään (7) vaikuttamaan paikallisesti

tai yhteiskunnallisesti. Kaikki toiminta (8) suunnitellaan yhdessä asiakkaiden ja ammattilaisten kanssa ja se on (9) eettisesti kestävä. (Palsanen 2012, 4–10.)

Tässä tutkimuksessa voidaan puhua sovelletusta yhteistutkimisesta lasten kanssa. Lasten ikä huomioiden aikuisten rooli ja merkitys puitteiden rakentamisessa ja toiminnan ohjaamisessa kasvoi suuremmaksi kuin yllä määritellyssä yhteistutkimisen menetelmässä. Kuitenkin Salapoliisikerhon toimintaa ohjaavat periaatteet olivat monelta osin yhtenevät Palsasen esittämien periaatteiden kanssa. Kerhossa aikuiset ja lapset tutkivat ja määrittivät yhdessä lastensuojelua ja lasten arkeen liittyviä asioita. Toiminta oli vuorovaikutuksellista ja perustui alusta alkaen suhteisiin. Myös vertaisuus oli jatkuvasti läsnä, vaikkei salapoliisikerhossa tarkasteltukaan lasten henkilökohtaisia kokemuksia vaan Mäyrän kautta ne siirrettiin etämmälle itsestä. Lisäksi lapset olivat tietoisia siitä, että heidän näkemyksiään tullaan tämän tutkimuksen avulla välittämään eteenpäin ja hyödyntämään lastensuojelun kehittämisessä. Nämä kaikki asiat sisältyvät Palsasen esittämään yhteistutkimisen ensimmäiseen periaatteeseen, *suhhteessa tapahtuvaan toimintaan* (ks. Palsanen 2012, 4).

Lisäksi salapoliisikerhossa olivat Palsasen (2012) määrittelystä vahvasti läsnä vapaaehtoisuuden, voimaantumisen, tasavertaisen asiantuntijuuden, luottamuksen, yhteistoiminnan ja eettisyyden periaatteet. Lähtökohtaisena ajatuksena oli, että toiminta on ennen kaikkea lapsille ja lapsia varten. Toissijaisena nähtiin se, kuinka paljon ja millaista tietoa aikuiset ammatilaiset saavat kerätyksi. Kuitenkin, koska myös eroja yhteistutkimisen menetelmään on olemassa, koen oikeaksi puhua salapoliisien kohdalla mieluummin *aikuisvetoisesta lapsilähtöisyydestä* kuin puhtaasta yhteistutkimisesta. Tällä tarkoitan, että aikuisilla on velvollisuus luoda puitteet, johon lapset voivat tulla, jossa he voivat työskennellä ja josta he voivat lähteä turvallisesti. Tämä pitää sisällään myös sen pohtimisen, millaisia teemoja on hyvä käsitellä ja millaisin työskentelytavoin. Lapsilähtöisyys puolestaan ilmenee vahvimmin lasten vapautena osallistua kerhokertojen toimintoihin ja tuottaa tietoa itse valitsemillaan ehdoilla. Tämä edellyttää aikuisilta kykyä olla tivaamatta asioista enemmän ja luottamusta siihen, että lapsi toistaa tärkeänä pitämiään asioita uudelleen ja uudelleen.

5.5 Sisällönanalyysi aineiston analyysimenetelmänä

Aineistonkeruuta seuraa, ja osin siihen lomittuu, aineiston analysoiminen. Analyysin tarkoituksena on kasvattaa kerätyn aineiston informaatioarvoa selkeyttämällä ja tiivistämällä hajanainen tieto helposti luettavaan muotoon sekä tämän kautta muodostaa uusia johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä (mm. Tuomi & Sarajärvi 2009, 108; Eskola & Suoranta 2008, 137; Patton 2002, 432). Tavoitteena on löytää aineistosta ydinteemoja, joiden kautta ilmiötä voidaan kuvata käsitteellisesti (Kiviniemi 2010, 80).

Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan hyödyntää joko- kaisessa laadullisen tutkimuksen perinteessä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91). Se on tekstianalyysiä, jonka avulla aineistoa voidaan lähestyä systemaattisesti, joustavasti ja objektiivisesti sekä muodostaa yleinen kuva tutkittavasta ilmiöstä (Schreier 2012, 5; Tuomi & Sarajärvi 2009, 103). Hyödyntämällä sisällönanalyysiä suurikin aineisto voidaan järjestää muotoon, jossa sitä on mahdollista jäsentää, tulkita ja ymmärtää luotettavasti sekä tarkasti. (Krippendorff 2013, 2, 24). Tämän lisäksi sisällönanalyysi auttaa aineiston rajaamisessa, sillä asetetut tutkimuskysymykset ohjaavat sen etenemistä muita laadullisen aineiston analyysimenetelmiä tarkemmin (Schreier 2012, 3–4). Myös diskurssianalyysi on tekstianalyysiä, mutta näiden kahden erona on, että sisällönanalyysillä etsitään tekstin merkityksiä, kun taas diskurssianalyysin avulla tarkastellaan, millä keinoin nämä merkitykset tekstissä syntyvät. Kritiikkiä sisällönanalyysi saa osakseen siitä, että se esittelee johtopäätökset usein tuloksina, eikä lähde sen syvemmin tulkitsemaan niiden merkityksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103–104.)

Aineiston analyysi voidaan toteuttaa joko aineistolähtöisesti, teoriasidonnaisesti tai teorialähtöisesti. *Aineistolähtöisessä analyysissä* aineistoa tarkastellaan vapaana aiemmista teorioista ja analyysiyksiköt valitaan aineistosta tutkimusongelmien perusteella. Tarkoituksena on luoda uusi teoria tutkittavasta ilmiöstä. *Teoriasidonnaisessa analyysissä* teoria toimii apuna analyysin tekemisessä, mutta on luonteeltaan uusia näkökulmia luovaa, ei teoriaa testaavaa. Tutkija tarkastelee aineistoa avoimin silmin ja valitsee analyysiyksiköt keräämästään aineistosta, aivan kuten aineistolähtöisessä analyysissä. Tuloksinassa tutkija kuitenkin hyödyntää kytkentöjä aikaisempaan teoriaan. *Teorialähtöinen analyysi* perustuu aiemmin esitettyyn teoriaan tai malliin asian luokittelusta. Tällöin tutkimuksen tarkoituksena on testata jo olemassa olevaa teorian toimivuutta uudessa kontekstissa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–98.)

Tutkimuksessani on ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla kyse teoriasidonnaisesta sisällönanalyysistä. Tämä tarkoittaa, että lähestyn aineistoani aineistolähtöisesti, mutta hyödynnän analyysin myöhemmissä vaiheissa kytkentöjä teoriaan (Eskola 2010, 182). Olennaista on aiempien tutkimusten tuottaman teoreettisen käsitteistön ja empiirisen aineiston vuoropuhelu. Analyysistä on havaittavissa aiempien tutkimuksien antama tieto, mutta tarkoituksena ei ole testata jo olemassa olevaa teoriaa, vaan enemmän luoda uusia näkökulmia aiemmin tutkittuun. Toisen, lastensuojelun asiakasosallisuutta käsittelevän tutkimuskysymyksen kohdalla analyysissä painottui edellistä enemmän aineistolähtöisyys. Tällöin analyysiyksiköt valitaan aineistosta päättelyn eli induktion perusteella, jolloin aiempien teorioiden tai tietojen ei tulisi ohjata aineiston analyysiä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–97).

5.5.1 Aineiston valmistelu analyysia varten

Analyysin tekemiseen liittyy omat haasteensa, kuten merkitysten löytäminen suuresta määrästä aineistoa (Patton 2002, 432). Tämän haasteen kanssa jouduin kasvitusten tämän tutkimuksen kohdalla: kuinka saada haltuun ja muodostaa tarvittava kokonaiskuva siitä, mitä koko laaja tutkimusaineistoni pitää sisällään. Tämän vuoksi tein aineistolle erilaisia valmisteluja ennen varsinaiseen analyysiin siirtymistä. Valmisteluihin kuuluivat ääni- ja videotallenteiden kuunteleminen sekä litterointi ja havainnointimuistiinpanojen lukeminen, puhtaaksikirjoittaminen ja täydentäminen. Tämän työn tein kesän 2013 aikana.

Alla on näyte litteroidusta aineistosta. Pidemmät tauot merkitsin (tauko)-merkinnällä, samoin kuin ulkopuoliset häiriöt tai epäselvät kohdat avasin sulkeiden avulla. Pöytäkirjat puheet merkitsin kolmella tavuviivalla (---) ja kohdat, joista olen jättänyt joitain sanoja pois, merkitsin (--)merkinnällä. Litterointivaiheessa koodasin puhujat heidän nimiensä etukirjaimen mukaan, jotta analyysivaiheessa erotin kuka ryhmän 13 jäsenestä vuorollaan puhui. Tutkimuksessa näkyviin aineistoesimerkkeihin olen keksinyt lapsille uudet nimet. Aikuiset olen merkinnyt ohjaajiksi O1 ja O2. T tarkoittaa tutkijan eli minun puheenvuorojani. Alla on esimerkki lopullisesta litteroinnista.

O1: Terve pitkästä aikaa.

Lapset: Terve, terve.

O1: On taas jännä tulla---

Valtteri: Hei, miks Mäyrän suussa on ankkuri?

O1: Mäyrä otti kanssa tämmösen kanssa kortin, kun sillä on kanssa hyvä mieli, mut vähän sitä kyllä kans jännittää. Ja Mäyrällä oli kotitehtävänä tuoda sellanen---

(Yleistä hälinää ja puheensorinaa n. 2sek)

O1: ---Mikä oli kotitehtävä? Kertokaas Mäyrälle.

Roope: Tuoda joku tärkeä juttu.

O1: Tuoda joku tärkeä juttu.

Roope: Niin. Läheinen.

O1: Tärkeä tai läheinen tai millanen?

(Yleistä hälinää noin 3sek.)

O1: Älkää, otetaan niistäkin kuvat kohta, mutta mikä se piti tuoda? Hei, kertokaa Mäyrälle?

Kyösti: Mikä se oli se juttu?

Toivo: Oma unilelu tai tärkeä juttu.

Kerhon 5.tapaaminen.

Litteroinnin toteuttamiseen ja tarkkuuteen on erilaisia vaihtoehtoja. Tutkijan valitsema analyysitapa määrittää sen, millaista litterointia tutkijan tulee suorittaa. (Eskola 2010, 179.) Koska käytin analyysimenetelmänä sisällönanalyysiä, en litterointivaiheessa kiinnittänyt huomiota äänenpainoihin tai intonaatioihin, vaan keskityin siihen, mitä ääninauhoilla sanottiin. Litteroin sanatarkasti vain kohdat, joissa puhuttiin tutkimukseni kannalta oleellisista asioista, kuten hyvinvoinnista, auttamisesta, lastensuojelusta, perheestä, kodista tai osallisuudesta. Lisäksi litteroin kohdat, joista oli tukea tekemilleni havainnointimuistiinpanoille. Vastaavasti karsin aineistosta suoraan pois esimerkiksi siirtymätilanteiden, salapoliisitehtävien tai välipalojen aikana käytyjä keskusteluja, joilla ei ollut kosketuspintaa tutkimuskysymyksiini. Tällaiset keskustelut koskettivat muun muassa odotustilanteissa tapahtunutta lasten keskinäistä kinastelua, lasten televisiosta katsomia ohjelmia, salapoliisitehtävien suorittamista sekä välipalahetkiin liittyvää asiaankuulumatonta jutustelua. Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 150 sivua (Times New Roman, 12 pt, riviväli 1, marginaalit: vasen 1 cm ja oikea 1 cm).

Edellä mainitun lisäksi alkuperäiseen aineistoon kuului valokuvadokumentteja lasten tuotoksista, lasten itse ottamat valokuvat sekä lasten

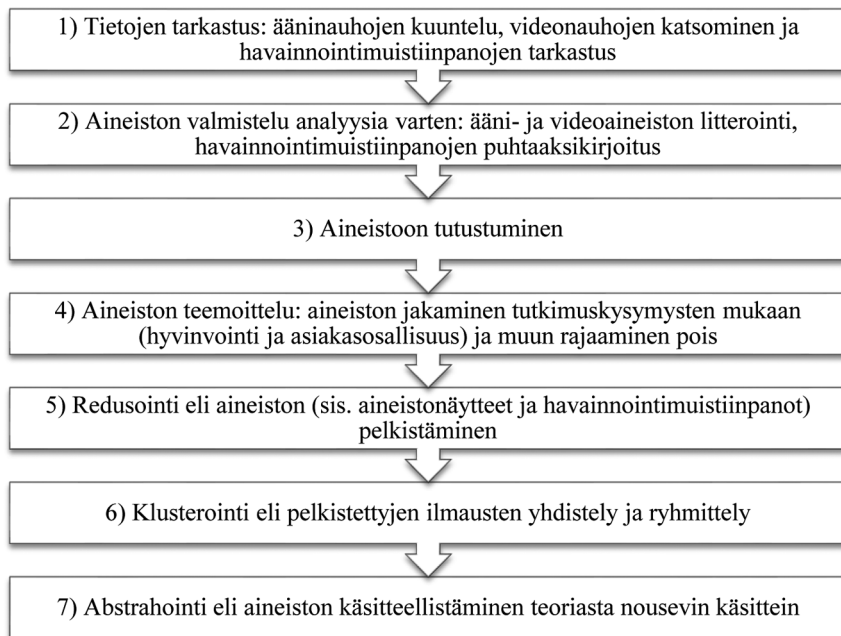
Mäyrälle kerhon päättyessä kirjoittamat kirjeet. Tutustuin näihin aineistoihin tarkasti, mutta litteroidun aineiston runsauden, sekä tutkimuksen tekemiseen käytettävissä olevan ajan rajallisuuden vuoksi hyödynsin valokuva-aineistoa vain litteroidun aineiston tarkistamiseen. Esimerkiksi lapsen kertoessa itse ottamistaan valokuvista saatoinkin etsiä valokuvan nähdäkseni millaisesta kuvasta lapsi kertoi. Lasten kirjoittamat kirjeet jätin täysin tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

5.5.2 Analyysin eteneminen vaihe vaiheelta

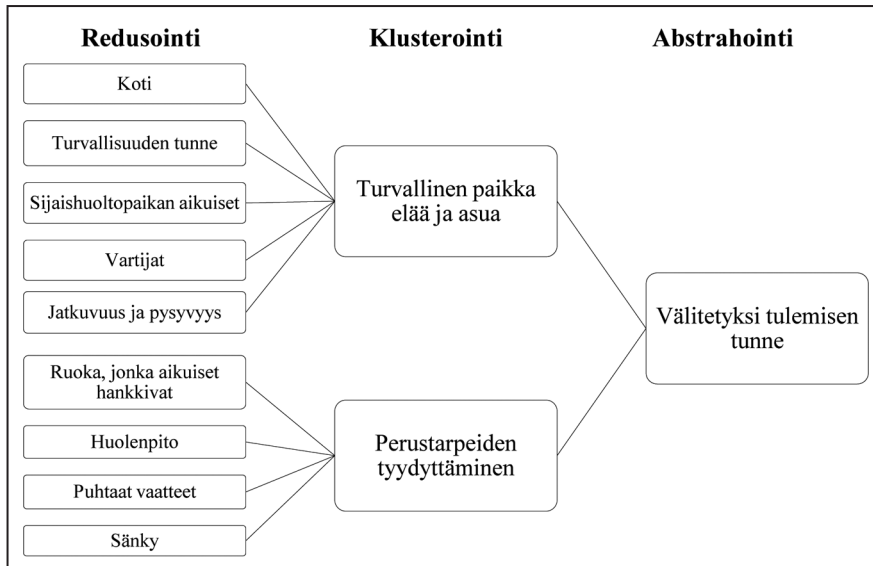
Analyysin ensimmäisessä vaiheessa luin aineistoa läpi useita kertoja, tutustuakseni siihen ja hahmottaakseni sen kokonaisuudessaan. Lukukertojen aikana tein alustavia havaintoja teemoista ja asioista, jotka toistuvat aineistossa useampaan kertaan. Tätä helpotti se, että olin litteroinut aineiston itse ja pystynyt jo tuossa vaiheessa suorittamaan alustavaa analyysiä sekä tarkastelemaan, millaiset asiat toistuivat aineistossa useamman kerran. Tässä vaiheessa teemoittelin aineistoa kahteen osaan: merkitsin aineistoon vihreällä ne kohdat, jotka käsittelivät tavalla tai toisella hyvinvointia ja oranssilla ne kohdat, jotka käsittelivät asiakasosallisuutta. Lisäksi käytin punaista kohdissa, joita en vielä tuossa vaiheessa osannut selkeästi rajata tarkasti kumpaankaan näistä, mutta jotka olivat tutkimuskysymysten kannalta mielenkiintoisia kohtia. Tässä vaiheessa analyysiä jätin pois kohdat, jotka käsittelivät sellaisia lasten henkilökohtaisia asioita, jotka olisivat voineet vaarantaa anonymiteetin säilymisen. Analyysin ensimmäisen vaiheen jälkeen litteroidun aineiston laajuus oli noin 60 sivua (Times New Roman, 12 pt, riviväli 1, marginaalit: vasen 1 cm ja oikea 1 cm).

Analyysin toisen vaiheen aloitin lukemalla ja tutustumalla syvemmin sekä litteroituun aineistoon että tekemiini havaintomuistiinpanoihin. Tarkastelin hyvinvointia ja asiakasosallisuutta käsittelevää aineistoa erillään ja omissa tiedostoissaan. Taulukoin aineistokohdat sisällön jäsentämiseksi. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla hyödynsin analyysin etenemismallia redusointi, klusterointi ja abstrahointi (ks. Tuomi ja Sarajärvi 2009, 109–112). Seuraavaksi kuvaan lyhyesti, mitä nämä vaiheet tarkoittivat tässä tutkimuksessa. Ensimmäiseksi redusoin eli pelkistin kunkin aineistonäytteen muutaman sanan mittaiseksi tiivistykseksi näytteen keskeisen sisällön perusteella. Kaikkiaan tekstinäytteitä oli yhteensä 93 kappaletta, jotka olivat pituudeltaan kahdesta lauseesta 34 puheenvuoroa sisältäneeseen keskusteluun. Tämän jälkeen klusteroin eli ryhmitte-

lin muodostamani pelkistetyt ilmaukset suuremmiksi luokiksi. Luokat muodostin listaamalla kaikki pelkistetyt ilmaukset yhteen tiedostoon ja tarkastelemalla, millaisia yhteisiä nimittäjiä ilmauksille löytyisi. Tätä vaihetta jatkoin vielä tulosten kirjoittamisen yhteydessä, sillä tutustuessani aineistoon entistä syvemmin, löysin uusia yhteyksiä asioiden väliltä. Ryhmittelyvaiheen jälkeen aineisto oli tiivistetty 12 luokkaan, joiden käsittelyä jatkoin abstrahoimalla eli yhdistämällä luokat teoreettisiin käsitteisiin. Teoreettisina käsitteinä käytin Kiilin (1998) tekemää hyvinvoinnin kriteeristöä. Esimerkkejä analyysiprosessissa on luettavissa alla olevista kuvioista 3 ja 4 sekä liitteestä 6.

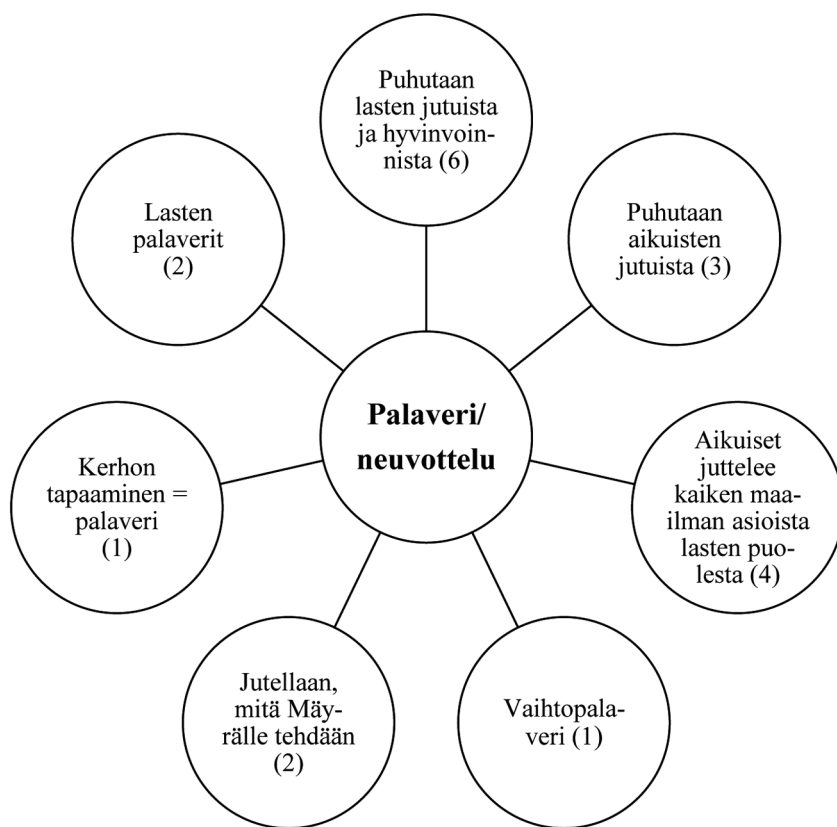

KUVIO 2. Analyysiprosessin kuvaus

KUVIO 3. Esimerkki aineiston luokitteluprosessista tutkimuskysymyksen 1 kohdalla

Tutkimuskysymyksen 2 kohdalla aloitin analyysin aineistolähtöisesti tutustuen aineistoon ja etsien lasten puheesta tutkimuskysymysten kanalta keskeisiä käsitteitä. Asiakasosallisuus oli hyvinvointia suppeampi ja rajatumpi aihe kerhon toiminnoissa, sillä asetimme yhdeksi kerhon lähtökohdaksi määritellä keskeisiä sanoja yhdessä lasten kanssa ja hakea tämän kautta ymmärrystä sille, kuinka lapset käsittävät puhetta, jota heidän arjessaan lastensuojelun osalta puhutaan. Tutustuessani aineistoon, siitä erottui selvästi neljä teemaa (lastensuojelu, palaverit ja neuvottelut, sosiaalityöntekijä ja osallisuus asiakassuhteessa), joiden perusteella aloin jäsentää aineistoa ajatuskarttoja ja matriiseja hyödyntäen. Keräsin kuhunkin teemaan liittyvät aineistoesimerkit (yhteensä 35 kappaletta) oman otsikkonsa alle, jonka jälkeen yksi aihe kerrallaan redusoin esimerkeistä ilmauksia ja kokosin näistä jäsennyksen ajatuskartan muotoon A4-paperille. Paperilla yhdistelin ilmauksia suuremmiksi kokonaisuuksiksi, mikäli niille oli löydettävissä yhteisiä nimittäjiä (ks. Kuvio 5, jossa suluissa olevat luvut merkitsevät kuinka moni lapsi mainitsi kyseisen asian). Tämän luokittelun perusteella siirryin kirjoittamaan tuloksia.

KUVIO 4. Esimerkki aineiston luokittelusta tutkimuskysymyksen 2 kohdalla

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMISEN EETTISET KYSYMYKSET JA LUOTETTAVUUS

Lapsen mahdollisuus osallisuuteen omassa elämässään tai vaikuttamiseen yhteisössään ei ole itsestäänselvyys. Jo lähtökohtaisesti lasten mukaan ottaminen erityisesti tutkimustyöhön sekä palveluiden arviointiin ja kehittämiseen nähdään usein vaikeasti toteutettavana ja työläänä asiana (Schiller & Einarsdóttir 2009, 126). Konkreettisia esteitä voivat olla esimerkiksi aikuisten kiire ja vuorovaikutustaitojen puutteet, pelko siitä, että osallisuus vaikuttaa negatiivisesti lapsuuden pituuteen ja laatuun, sekä aikuisten pelko oman auktoriteettiasemansa menettämisestä (Aula 2011, 35). Lisäksi lapset nähdään edelleen ennemmin haavoittuvina yksilöinä kuin aktiivisina tutkimuksen informantteina (ks. mm. Powell & Smith (2009) ja Punch (2002)). Osallisuuden vahvistaminen vaatii aikuisilta uudenlaista asennoitumista lapsiin ja lapsuuteen: lasten näkemistä aktiivisina ja jo olemassa olevina yhteiskunnan toimijoina, eikä ainoastaan tulevana kansalaisina (Satka ym. 2002, 254).

Lasten mukaan ottaminen tutkimukseen haastaa tutkijan arvioimaan sekä pohtimaan kriittisesti monia tutkimuksen metodologiaan ja eettisyyteen liittyviä kysymyksiä (Dockett ym. 2009, 284). Tutkimukseni aiheen erityisyyden ja herkkyyden vuoksi olen erottanut näiden kysymysten tarkastelun omaksi luvukseen, irralleen tutkimuksen toteuttamisen kuvaamisesta.

Tässä luvussa tarkastelen tutkimuksen toteuttamisen eettisiä ja luotettavuuteen liittyviä kysymyksiä aineistonkeruun osalta. Tutkimukseni kohdalla erityisesti sen aihe (lasten kokemukset lastensuojelun sijaishuollosta) ja kohdejoukko (sijaishuollon asiakkaina olevat 6–8-vuotiaat lapset) asettivat minut näiden pohdintojen eteen, koska tutkimus vaikuttaa aina tavalla tai toisella tutkittaviin itseensä (Strandell 2010, 107). Tutkijana minulla oli velvollisuus pohtia, millainen kokemus tutkimus on lapselle ja miten voin minimoida tutkimuksen mahdolliset negatiiviset vaikutukset lapsen muuhun elämään (Aarnos 2010, 172–173).

6.1 Lastensuojelulapset osallistujina

Aiheen sensitiivisyyden vuoksi osallistujajoukon valikoitumisprosessi oli merkittävässä roolissa tässä tutkimuksessa. Lasten yksilöllisyyden tur-

vaamiseksi en voi kertoa tahoja, joilta tutkimuslupia lupaprosessin aikana hain, tai liittää saatua lupaa osaksi tätä raporttia, mutta kuvaan prosessia yleisesti. Avainasemassa koko lupaprosessissa olivat sekä yhteistyötaho että yhteyshenkilö, jonka kautta tavoitimme lapset. Ensimmäisenä hain tutkimuslupaa yhteistyötaholta. Yhteistyötahon lisäksi minun tuli selvittää, edellyttäisivätkö muut lasten asioista päättävät tahot, joita ovat lapsen sijoittanut kunta ja lapsen biologiset vanhemmat, haettavan tutkimuslupaa kunkin lapsen kotikunnasta.

Yhteistyötahomme oli sitä mieltä, että heillä ei ollut tuossa vaiheessa oikeutta luovuttaa lasten tietoja minulle, mikä oli minusta aivan oikein. Tästä johtuen sovimme, että he hoitaisivat Salapoliisikerhosta tiedottamisen siitä kiinnostuneiden lasten sijoittajakuntiin sekä biologisille vanhemmille. Mikäli jokin kunta edellyttäisi minua hakemaan tutkimuslupaa myös kyseiseltä kunnalta tai lasten biologiset vanhemmat haluaisivat keskustella tutkimuksesta kanssani, yhteistyötaho ilmoittaisi siitä minulle tai ohjaisi heidät ottamaan suoraan yhteyttä minuun. Itse en vielä tässä vaiheessa tiennyt, ketkä lapsista olisivat halukkaita osallistumaan Salapoliisikerhoon, joten laitimamme infokirje Salapoliisikerhosta sekä tutkimuksestani välitettiin lasten sosiaalityöntekijöille ja biologisille vanhemmille yhteistyötahomme kautta (ks. Liitteet 1 ja 2). Missään tutkimusprosessin vaiheessa en saanut yhteydenottoja sosiaalityöntekijöiltä tai lasten biologisilta vanhemmilta tutkimukseeni liittyen.

Tutkijalla on velvollisuus varmistaa osallistujien (ja lasten ollessa kyseessä myös heidän vanhempiansa) olevan tietoisia kaikesta tutkimukseen liittyvästä (Emond 2006, 127–128, 130). Järjestimme lasten nykyisten asuinpaikkojen aikuisille infotilaisuuden, jossa kerroimme kerhon tarkoituksesta ja toimintatavoista. Samassa tilaisuudessa esittelin myös omaa tutkimustani ja paikalla olleilla aikuisilla oli mahdollisuus esittää minulle kysymyksiä tutkimukseen ja sen toteuttamisen liittyen. Kysyimme siis luvan lasten osallistumiseen ensin heille läheisiltä aikuisilta, mikä oli tietoinen valinta, sillä halusimme välttää lapsen turhat pettymykset, mikäli aikuiset eivät näkisi hyväksi lapsen osallistumista.

Tutkimusta toteutettaessa on tärkeä pohtia myös sitä, ymmärtääkö lapsi, että hän voi kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen. Strandell (2010, 100) liittää tämän kysymyksen erityisesti päivähoito- ja kouluympäristöihin, joissa opitaan, että aikuisten esittämiin kysymyksiin tulee vastata. Lapsi voi myös pelätä vastaavansa toisin kuin mikä aikuisen tahto on

(Einarsdóttir 2007, 205). Mielestäni kysymys on oleellinen myös tämän tutkimuksen kohdalla. Lapsen asuinpaikan aikuisilla, lapsen biologisilla vanhemmilla ja lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on kaikilla mahdollisuus vaikuttaa lapsen osallistumiseen. Lisäksi tieto Salapolii-sikerhosta meni lapsille infokirjeen muodossa heidän sijoituspaikkansa aikuisten välityksellä, ei suoraan minulta tai muilta tiimin jäseniltä. Tämä oli tietoinen ratkaisu, sillä mielestämme olisi ollut väärin, mikäli olisimme tarjonneet lapselle mahdollisuutta osallistua kerhoon ja kuulleet tämän jälkeen vanhempien kieltäneen osallistumisen kerhoon ja/tai tutkimukseen.

Laillinen lupa (huoltajan antama suostumus) osallistumiseen ei sulje pois tutkijan velvollisuutta informoida lasta tutkimuksesta ja kysyä hänen henkilökohtaista suostumustaan siihen. Dockett ym. (2009) korostavat, että on tärkeää kiinnittää huomiota lasten informointiin tutkimuksen luonteesta. Tämä tarkoittaa, että lapsi tulee tietoiseksi ja ymmärtää mitä tutkitaan, miten ja miksi tutkimus suoritetaan, sekä mitä siihen osallistuminen häneltä edellyttää. Lisäksi lasta tulee tiedottaa siitä, mitä aineistolle tapahtuu ja miten saatuja tuloksia hyödynnetään jatkossa. (Dockett ym. 2009, 286–288.) Kertoaksemme lapsille Salapolii-sikerhosta ja tutkimuksestani järjestimme heille oman infotilaisuuden viikkoa ennen kerhon alkua. Tämän tilaisuuden tarkoituksena oli, että kuultuaan asioista, lapset saisivat vielä henkilökohtaisesti ilmaista haluavatko osallistua kerhoon vai eivät. Lopullisen päätöksen osallistumisestaan kerhoon lapset tekivät tapaamisen jälkeen allekirjoittamalla suostumuksen osallistumiseen (ks. Liite 3) ja antoivat samalla tutkijalle luvan tehdä muistiinpanoja ja dokumentoida tapaamiset.

Kaikki infotilaisuudessa mukana olleet lapset halusivat osallistua myös kerhoon ja antoivat luvan tapaamiskertojen dokumentoimiseen ja aineiston keräämiseen tutkimustani varten. Tästäkin huolimatta kerhon tarkoitus selvitettiin lapsille jokaisella tapaamiskerralla ja heille annettiin mahdollisuus kieltäytyä dokumentoinnista ja kuvaamisesta, mikä on tärkeää kaikessa lasten kanssa tehtävässä tutkimuksessa (ks. mm. Einarsdóttir 2007, 205). Vaikka pyrimme jokaisella tapaamiskerralla varmistamaan lasten halukkuuden osallistua sekä kerhoon että tutkimukseen, emme voi olla täysin varmoja siitä, kuinka hyvin lapset ymmärsivät ryhmän tarkoituksen tai oman roolinsa siinä.

6.2 Kerhon tapaamiset

Koska kyseessä oli kehittämisprojekti, pohdimme kaikkia Salapoliisikerhon toiminnan eettisyyteen liittyviä kysymyksiä yhdessä muun työtiimin kanssa. Pohdintojemme perusteella teimme selkeitä linjanvetoja liittyen muun muassa tapoihin käsitellä ryhmäkertojen aiheita. Tutkimusaiheen sensitiivisyyden vuoksi teimme päätöksen, ettei kerhossa keskitytty suoraan lasten henkilökohtaisiin kokemuksiin, vaan asioita käsitellään yleisemmällä tasolla. Tämä mahdollistui muun muassa hyödyntämällä Salapoliisikerhon nimikkohahmoa Salapoliisi-Mäyrää. Mäyrä, jonka lapset nimesivät Salapoliisiksi, oli itsekkin sijoitettu asumaan kodin ulkopuolelle ja lapset saivat oman kokemuksensa avulla neuvoa ja auttaa häntä erilaisissa tilanteissa. Lapset muun muassa ohjeistivat, mitä Mäyrä tarvitsee uudessa kodissa ja miten häntä pitäisi auttaa.

Punch'a (2002) mukaillen tutkimuksessa on huomioitava luottamuksellisen suhteen luominen lapseen, jotta hän uskaltaa vastata kuten todella tuntee, eikä kuten olettaa aikuisen haluavan vastaavan. Lisäksi tutkijan on kiinnitettävä huomiota kieleen, jota hän käyttää. Sen tulee olla lapselle ymmärrettävää ja häntä kunnioittavaa. Tutkijan tulee myös pohtia ympäristön merkitystä: ohjaako ympäristö lapsen toimintaa tai vastauksia tiettyyn suuntaan tai onko ympäristössä jotain, joka vaikuttaa lapsen kykyyn keskittyä meneillään olevaan toimintaan. (Punch 2002, 324–330.) Tapaamiset järjestettiin lapsille ennalta tutussa paikassa, jotka olivat tapaamisten aikaan ainoastaan salapoliisien käytössä. Tämän ajateltiin tässä tapauksessa olevan paras ratkaisu lasten kannalta, sillä Salapoliisikerhon vetäjät olivat lapsille ennestään vieraita ihmisiä. Myös lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen kuuluu, että ilmiötä tutkitaan sille luonnollisessa ympäristössä (ks. mm. Karlsson 2012). Tapaamiskerroilla tutun paikan havaittiin kuitenkin vaikuttavan lasten toimintaan ja heidän kertomiinsa asioihin. Kerhon aikana selvisi, että lapsilla liittyi tilaan monenlaisia positiivisia, mutta myös negatiivisia muistoja, mikä sai meidät järjestäjinä miettimään paikan sopivuutta tällaisen Salapoliisikerhon järjestämiseen. Koska tila ei ollut lapsille neutraali, jäimme pohtimaan valitun paikan vaikutusta lasten hyvinvointiin ja jaksamiseen; olisiko lasten työskentely ollut vapautuneempaa, mikäli kerho olisi järjestetty jossain toisessa tilassa. Tämä on asia, jota tulee miettiä tarkkaan, mikäli toimintaa halutaan toistaa toisessa kontekstissa.

6.3 Tutkijan rooli

Osallistuva havainnointi vaati minulta tutkijana intensiivistä ja jatkuvaa havainnointia, joka koostui kuuntelemisesta, katselemisesta ja keskustelusta (Törrönen 1999, 222). Koska yhtenä havainnoinnin rajoitteena nähdään juuri havainnoijan läsnäolon vaikutus tutkittaviin (Hirsjärvi ym. 2009, 213), ajattelin aluksi, että osallistun ryhmän toimintaan siinä määrin kuin se tuntui tutkittavista luonnolliselta. On tärkeää antaa tutkittavien osoittaa, kuinka vahvasti he haluavat tutkijan osallistuvan toimintaan (Grönfors 2010, 161; Hirsjärvi ym. 2009, 216). Myös itse Salapoliisikerho tutkimusympäristönä loi minulle luontevan mahdollisuuden toimia osallistuvana havainnoijana ryhmässä. Koska lapset olivat ryhmässä tutkimassa lastensuojelua, minun oli helppo toimia salapoliisina ryhmän sisällä – tutkia ryhmän toimintaa ja esiin nousevia asioita. Tämä auttoi minua myös selvittämään omaa rooliani sekä toimintaani lapsille.

Kerhokertojen aikana huomasin osallistumisen lasten ehdoilla olevan haastavaa. Tapaamisten aikana ilmeni tilanteita, joissa lapset pitivät minua yhtenä kerhon ohjaajista, mikä heijastui heidän käytöksestään. Toisaalta oli myös tilanteita, joissa oma toimintani ohjasi lasten suhtautumista minuun. Esimerkkinä tästä voi mainita kerhokerran, jolloin yksi kerhon vetäjistä ei päässyt tapaamiseen. Tämä vaikutti myös minun rooliini kerhossa ja jouduin aiempaa vahvemmin ohjaajan rooliin. Tällä on voinut olla vaikutusta lasten vastauksiin ja toimintaan tapaamisten aikana. Lisäksi osallistuminen saattoi joissain tilanteissa rajoittaa mahdollisuuksiani havainnoida tilannetta kokonaisuudessaan, sillä huomioni keskittyi vain yhden tai kahden lapsen toimintaan.

Kuitenkin useiden menetelmien yhteiskäyttö vahvistaa aineistonkeruun luotettavuutta sekä tekee näkyväksi minun toimintaani tutkijana ja toisten aikuisten toimintaa kerhon ohjaajina. Tapaamiskertojen äänittäminen, havainnointimuistiinpanojen tekeminen sekä tuotosten valokuvaus antoivat mahdollisuuden arvioida niin omaa toimintaani kerhon aikana kuin sen vaikutusta saatuihin tuloksiin ja myöhemmin tekemiini johtopäätöksiin.

7 TULOKSET

Tässä luvussa tarkastelen tutkimustuloksiani eli sitä, millaisista asioista hyvinvointi esi- ja alkuopetusikäisten lastensuojelun asiakkaana olevien lasten puheessa rakentuu ja miten he määrittelevät lastensuojelun asiakasosallisuutta. Tarkastelen tuloksia tutkimuskysymyksittäin siten, että alaluku 7.1 käsittelee kokonaisuudessaan lasten näkemyksiä hyvinvoinnista ja alaluku 7.2 asiakasosallisuutta.

7.1 Lasten näkemyksiä hyvinvoinnista

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä halusin selvittää mistä tekijöistä hyvinvointi lasten puheen perusteella rakentuu. Aineiston analyysissä hyödynsin Kiilin (1998) tekemää hyvinvoinnin kriteeristöä, jossa yhdistyvät Allardtin (1976) hyvinvoinnin ulottuvuudet sekä Lapsen oikeuksien sopimuksen kolme P:tä (protection, provision ja participation). Lasten puheessa hyvinvoinnista korostuivat viisi kriteeriä: subjektiivinen välitetyksi tulemisen tunne, vanhempien ja lähipiirin koettu saatavuus, uhat ja pelot, koetut vaikutusmahdollisuudet arjessa sekä kuulumisen ja yhteisyyden tunne. Liitteestä 6 on luettavissa kokonaisuudessaan koonti aineiston analyysistä tutkimuskysymyksen 1 osalta.

7.1.1 ”Ruoka, sänky ja turvallinen paikka asua, ne on tärkeitä asioita.”

Turvallinen paikka elää ja asua

Koti on asia, jonka lapset liittivät vahvasti hyvinvointiin ja välitetyksi tulemisen tunteeseen. Kun lapset saivat kuulla, ettei Mäyrä voi asua omien biologisten vanhempiensa luona, oli koti ensimmäinen asia, jonka he mainitsivat Mäyrän tarvitsevan. Mietittäessä, missä Mäyrän olisi hyvä asua, lapset ehdottivat, että Mäyrä voisi muuttaa asumaan yhden kerhoa vetäneen aikuisen luokse.

T: Missäs se Mäyrä nykyään asuu?

Lapsi: Karussa.

Roope: Hänessä. Hänen luona.

O1: Missä?

Roope: Hänellä. (osoittaa ohjaajaa)

O1: Minun luona?

Roope: Se voi muuttaa sun luokse.

Lapsi: Niin!

Valtteri: Ja sä oisit sen äiti.

O1: Mä voisin olla sen äiti. No ihan hyvä idea.

O2: Oisiks sä sitten niinku sijaisäiti?

Roope: Joo!

Valtteri: Meilläkin on sijaisäiti.

O1: Mitä tarkoittaa sijaisäiti?

Ville: Sijainen.

Roope: Että ei voi oman äitin luona asua, vaan ne on sijaisia. Ei oo omia vaan niinku...

Valtteri: Varaäiti!

Ville: Tai varaisä tai joku.

Kerhon 2. tapaaminen.

Lapset toivat puheessaan esille, että sijaishuoltopaikan aikuiset eivät ole oikeat vanhemmat. Tämä kävi ilmi myös siitä, että sijaishuoltopaikan aikuisista puhuttaessa lapset käyttivät etunimiä, kun taas biologisista vanhemmista puhuttiin äitinä ja isänä. Sijaishuoltopaikan aikuiset ovat *sijaisia*, *varaäitejä* ja *-isiä*, jotka kuitenkin huolehtivat samoista asioista kuin oikeat vanhemmat edellisessä kodissa.

Koti ei ole sijaishuollossa eläville lapsille yksiselitteinen käsite vaan se saa puheissa monia merkityksiä. ”Mun oikea koti on... Sit mulla on toinenkin koti isän luona. Ja sitten on tää koti täällä.” yksi lapsista kuvasi. Jokaisen lapsen kertomasta kävi ilmi tämä samainen tilanne ja puheissa vilahteli monien, eri paikkakunnilla olevien kotien nimiä.

Roope: --- Mulla on kaks kotia ainakin.

T: Roope, sä sanoit, että sulla on kaks kotia.

Toivo: Ja mulla. Mulla on...mulla on ennen ollu kolme kotia.

T: Aha.

Toivo: Täs on mäki ja sit tääl on koti.

T: Okei.

Toivo: Ja sit.

T: Eli koteja voi olla monta. Mites sitä asiaa voi Mäyrälle selvittää, kun Mäyräkin on ihan hämillään, voiko se sanoa, että hänellä on kaksi kotia?

Roope: Joo, voi sanoa. Se, kun se isin ja äitin kanssa on ja sitten se sijaiskoti.

Kerhon 3. tapaaminen.

Kerholaiset toivat hyvin luonnollisena asiana esiin, että heillä on useita koteja. Näiden omien kokemustensa perusteella myös Mäyrällä voi olla monta kotia. Eroavaisuuksia lasten näkemyksissä oli kuitenkin siinä, kuinka he määrittelivät ja arvottivat koteja. Suurin osa lapsista erotti selvästi toisistaan *oikean kodin* ja *nykyisen kodin* riippumatta siitä, kuinka kauan olivat nykyisessä kodissa asuneet. Muutamille lapsista taas nykyinen koti oli se oikea koti, kuten eräs poika asian kiivaasti ilmaisi:

T: Hei, kun Mäyrää mietityttää sellanen, kun on näitä vieraita sanoja nyt, kun Mäyrä on muuttanut sinne, sinne sijaiskotiin.

Matti: Ei se ole sen sijaiskoti! Se on nyt sen oikea koti.

T: Niin nyt kun se on muuttanu, niin se on sen oikea koti? Sitä, Matti on sitä mieltä? Voiko Mäyrällä olla monta kotia?

Matti: Voi. Sillä voi olla viistoista.

Kerhon 3. tapaaminen.

Riippumatta siitä, millaiseen asemaan lapset nykyisen kotinsa asettivat, he eivät nähneet sitä vain väliaikaisena asuinpaikkana, vaan paikkana, jossa on turvallista asua ja jossa saa hyvää hoitoa ja huolenpitoa. Tämä kävi ilmi myös puhuttaessa vierailuista syntymäkodissa. Syntymäkoti ja biologisten vanhempien tapaamiset esiintyivät kaikkien lasten puheissa. Asia tuli pariin kertaan ilmi ohjatun työskentelyn kautta, mutta tätäkin useammin lasten omasta aloitteesta, esimerkiksi heidän kertoessaan viikonloppu-vierailuista vanhempien tai sukulaisten luona. Samanaikaisesti kuitenkin nousi vahvasti esiin se, että lapset halusivat palata kotilomilta takaisin sijaishuoltopaikkaan.

Turvallisuuden tunne oli lapsille hyvin tärkeä. Juuri turvallisuutta ja mahdollisuutta elää turvassa, lapset korostivat jokaisella tapaamiskerralla. Turvalliseen asuinpaikkaan liittyi tiiviisti mahdollisuus nukkua rauhassa.

O1: Sitä kyllä vähän jännittää muutto meille. Mitä te sanoisitte?

Ville: Ei sillä oo yhtään tavaroita.

Kyösti: Sille pitää tehdä oma sänky!

T: Oma sänky.

O1: Tarttee oman sängyn.

Ville: No rakenna.

O1: Sänky, täytyypä mun kyllä huolehtia, että sillä on ruokaa ja sänky.

Roope: Joo.

Kyösti: Ne on tärkeitä asioita.

O1: No ne on tosi tärkeitä asioita.

O2: Mitäs muita tärkeitä asioita on?

Roope: Nukkuu. Saa hyvin nukuttua.

O1: Joo.

Ville: Yölamppu.

Valtteri: Peitto.

Valtteri: Tyyny.

Ville: Tyyny. Lakanat.

O1: Omat lakanat. Oma peitto, tyyny, lakanat ja yölamppu.

Kerhon 2. tapaaminen.

Uuteen kotiin muuttaessa lapsella ei välttämättä ole tavaroita vanhasta kodista mukaan otettavaksi. Vanhat tavarat voivat olla rikkiäisiä tai niitä ei ole ollut ollenkaan. Mäyrä tarvitsee oman sängyn, peiton ja tyynyn sekä unilelun, jotta hän voi nukkua hyvin. Nukkuminen liitettiin vahvasti hyvinvointiin ja jaksamiseen. Uni on tärkeää, mutta nukkuminen ei onnistu, mikäli sänky on pelottava paikka. Erityisen tärkeänä lapset pitivät sitä, että kotona tulee saada nukkua rauhassa, ilman, että tarvitsee pelätä jonkun (aikuisen) tulevan yöllä ja toimivan uhkaavasti. Tästä johtuen myös Mäyrän tulisi nukkua samassa huoneessa oman sijaisäidin kanssa.

O1: Hei, mulla ois kysymys, ku tää on nyt sitten meillä, niin ku meidän sovittiin, että tää Mäyrä asuu meillä sijaisperheessä, niin mihin te halutte, että tää Mäyrä sänky pannaan meillä kotona?

Roope: Öö, olohuoneeseen, sinne missä sääkin nukut.

O1: Sinne, missä määkin nukun. Onks se hyvä idea, että sinne samaan huoneeseen, missä mää nukun?

Lapset: Joo!

O1: Onks se niinku turvallisinta?

Lapset: Joo!

Kerhon 4. tapaaminen.

Turvamajojen rakentamisen yhteydessä lapset nimesivät tarkkaan, ketkä saavat tulla heidän majaansa, jotta siellä olisi turvallista. Kerhon ulkopuolisista ihmisistä lapset hyväksyivät majoihinsa vain sisaruksensa ja biologiset vanhemmat – ihmiset, jotka leikkivät heidän kanssaan ja ovat kivoja. Vastaavasti tuntemattomilta oli ehdottomasti pääsy kielletty. Myös lukitut ovet ja vartijat liittyivät turvallisuuteen. Useammalla lapsista oli kokemusta erilaisista lastensuojelun yksiköistä, myös sellaisista, joissa oli ollut lukitut ovet ja vartijoita. Lasten mielestä vartijat olivat kivoja, heidän kanssaan sai leikkiä ja he loivat olemassaolollaan turvallisuudentunnetta. Se, että vartijoita oli, mahdollisti nukkumisen rauhassa ilman pelkoa ulkopuolisista tulijoista. Lapset myös mainitsivat tilanteita, joissa vartijoita oli tarvittu.

O2: Okei, miksköhän ne vartijat oli siellä?

Ville: Yövartija ja aamuvartija. Ja iltavartija. Ja päivävartija.

O2: Mitä ne vartioi?

Ville: Ne vartioi, ettei kukaan tuu sinne.

Valtteri: Niin, ja huoneeseen.

O2: Oliko se teidän mielestä hyvä, että siellä oli vartijat?

Ville: Joo!

Roope: Joo!

Matti: Joo!

Valtteri: Että voi nukkua ihan hyvin. Eikä mikään pelota.

O2: Okei.

Kyösti: Vartija vartioi, ettei kukaan tuu. Ettei kukaan tuu.

Kerhon 2. tapaaminen.

Perustarpeiden tyydyttäminen

Lapset pohtivat paljon sitä, millainen on hyvä koti ja mitä kodissa on, jotta siellä on turvallista. Lasten kuvauksissa hyvästä kodista, keskeisimmiksi

nousivat perustarpeiden tyydytetyksi tuleminen. Kodin pitää tarjota lapselle ruokaa, ehjiä vaatteita sekä oma sänky, peitto ja yölamppu. Kerholaisille oli alkuun luonnollista mieltä Mäyrää eläimenä ja keskustella asioista sen mukaisesti:

O2: Minkälainen kodin pitäis olla, että se kelpaa?

Valtteri: Semmonen multanen.

M2: Multanen.

Valtteri: Jossa on toukkia ja---

O2: Niin Mäyrälle tietysti.

O1: Tietenkin. Mutta hei---

Ville: Tee sille oma pesä.

T: Mut olis tossa, että, mihin sä viittasit niilla toukilla?

Roope: Se syö niitä.

Valtteri: Mäyrät syö toukkia.

O2: Eli ruokaa?

T: Eli siellä pitää olla ruokaa?

Roope: Niin.

Kerhon 2. tapaaminen.

Myöhemmin keskustelussa kävi ilmi, että multaisella kodilla lapset tarjoivat omannäköistä huonetta, jossa Mäyrä viihtyy ja jossa on hänelle tärkeät tavarat. Toukat ja madot viittasit ruokaan ja erityisesti Mäyrän lempiruokiin. Ruuan merkitys kävi ilmi lasten puheista useita kertoja jokaisen tapaamisen aikana. Uudessa kodissa on tarjolla ruokaa, sillä aikuiset hankkivat sitä. Lapset painottivat, että aikuisen tulee huolehtia, ettei Mäyrä kärsi nälästä. He varmistivatkin jokaisella kerhokerralla Mäyrän uudelta sijaisäidiltä, että tämä oli varmasti muistanut huolehtia Mäyrän ruokkimisesta.

O1:Mäyrä nyt varman haluu kysyä, että onkohan siellä sijaiskodissa ruokaa?

Roope: On siellä!

Valtteri: On!

Ville: Sä ostat.

O1: Mä ostan.

Roope: Niin.

O1: Mä ostan.

Valtteri: Mutta älä syötä sille joka päivä karkkia!

Kerhon 2. tapaaminen.

Parasta ravintoa on tavallinen kotiruoka, kuten pinaattiletut ja puuro. Herkkuaterian Mäyrä haluaisi kerran viikossa, pizzaa pitäisi olla tarjolla perjantaisin ja karkkia saisi syödä ainoastaan lauantaisin. Lapset tiedostivat myös, että liiallisella herkuttelulla on huonot seuraukset ja *niistä voi tulla huono olo*. Lapset painottivat ruuan merkitystä Mäyrän auttamisessa, mutta myös itse kerhon toiminnassa. Välipala oli jokaisen kerhokerran kohokohta ja se merkitsi lapsille paljon. Lasten oli tärkeä tietää, missä vaiheessa kutakin tapaamista välipalaa syötäisiin ja kuinka paljon he saisivat mitään tarjolla olevaa herkkua syödä.

Hyvinvointiin liittyy myös *huolenpidon* käsite. Ohjaaja, jonka luokse lapset olivat Mäyrän sijoittaneet, sai jokaisella kerhokerralla vastata lasten erilaisiin kysymyksiin koskien Mäyrän huolenpitoa. Kerholaisille oli tärkeää, että Mäyrästä pidetään uudessa kodissa hyvää huolta. Huolenpito tarkoittaa fyysisistä tarpeista huolehtimisen lisäksi sitä, että rakkautta osoitetaan konkreettisesti.

O1: Nyt tuli niin älyttömän tärkeä asia, että siitä huolehditaan.

T: Että siitä huolehditaan.

Toivo: Aijaijaijai.

O1: Mitä on huolehtiminen, Mäyrä kysyy, kun tuolla tuli tommonen neuvo. Mäyrä haluaa tietää, että miten siitä, saako se olla varma, että siitä huolehditaan?

Roope: Joo, joo ja joo.

T: Mistä se tietää? Mitä ne asiat on?

Kyösti: Sitä halataan.

T: Halataan, niinkö?

Kyösti: Halataan, niin tietää.

O1: Sitä halataan, niin tietää. Mistäs muusta tietää, että siitä huolehditaan?

Toivo: Että sitä pussataan, että sitä pussataan.

O1: Sitä halataan ja pussataan. Vielä asioita, mistä muusta tietää, että kun ei aina halata tai pussata, niin mistä tietää, että huolehditaan?

Kyösti: Pitää rakastaa.

O1: Mitä?

Kyösti: Rakastaa.

O1: Rakastaa, niin.

Milla: Että auttaa.

Kerhon 5. tapaaminen.

Halaukset, suukot ja sylissä pitäminen olivat tekoja, joita lapset spontaanisti osoittivat Mäyrälle. Lapsilla oli ilmeinen tarve pitää hyvää huolta Mäyrästä ja osoittaa sille välittämistä. Yksi keskeinen lasten esittämä kysymys liittyi Mäyrän hyvään hoitoon. He halusivat tietää, kuka Mäyrästä pitää huolta kerhokertojen välissä, millä tavoin hänestä huolehditaan ja kenen kanssa hän leikkii. Lapset myös jakoivat ohjaajille hyvän hoidon salaisuuksia.

O1: Mitä se, miten sä hoitaisit hyvin?

Ville: No, annan ruokaa sille.

O2: Okei. Mitä muuta siihen hyvään hoitoon kuuluis ku ruoka?

Kaisa: Että kohdellaan hyvin.

O1: Kohtelee hyvin. Mitä se tarkoittaa ihan käytännössä, miten kohdellaan hyvin?

Elsa: Ettei vaikka--, on sen kaa ja...

O1: On sen kanssa, joo.

Milla: Sitten ei jätä sitä minnekään.

O1: Mitä?

Milla: Ei jätä sitä minnekään.

Kerhon 4. tapaaminen.

Sijaishuoltopaikan aikuisilla oli tärkeä rooli lasten elämässä, vaikkei heistä puhuttu kerhossa yhtä usein kuin biologisista vanhemmista. Erityisesti tämä korostui puhuttaessa huolenpidosta ja perustarpeiden täyttämisestä. Ruuan laittamisen ja tarjoamisen lisäksi sijaishuoltopaikan aikuiset huolehtivat siitä, että lapsilla on oikeankokoisia ja ehjiä vaatteita päälle laitettavaksi.

Toivo: Päivikki. (nimi muutettu)

Kyösti: Me tykätään Päivikistä.

Roope: Se on kyllä kiva tyyppi.

O1: Noniin, sepä on kiva---

Matti: Tyyppi (naurua)

Kyösti: Se ostaa meille aina uusii vaatteita, ku ne menee aina pieneks.

Kerhon 5. tapaaminen.

Yllä olevaa esimerkkiä taustoitti edellisellä kerhokerralla käyty keskustelu, jossa yksi lapsista kertoi kaikkien vanhasta kodista tuotujen vaatteiden

olevan risoja. Nykyisin tämän tai muidenkaan lasten ei tarvitse huolehtia vaatteista, vaan aikuiset ovat tekemässä sen heidän puolestaan. Aikuisen taholta tuleva perustarpeiden tyydyttäminen ja huolenpidon kokeminen vaikuttivat vahvasti lasten kokemaan turvallisuudentunteeseen.

Jatkuvuus ja pysyvyys

Lasten kuvauksissa hyvinvointiin liittyviä asioita ei voi rajata helposti tiettyihin kategorioihin. Tämä kävi ilmi esimerkiksi lasten tuodessa kerhoon jonkin itselleen tärkeän ja turvallisen asian. Seitsemän kahdeksasta paikalla olleesta lapsesta toi mukanaan tavarat, jotka oli ollut heillä jo vuosia ja joka oli kulkenut heidän mukana kaikkialla. Useissa tapauksissa tämä esine oli omien biologisten vanhempien tai muun sukulaisen ostama. Nämä esineet olivat lapsille todellisia aarteita. Esimerkiksi eräs lapsista toi mukanaan omalta äidiltä saamansa rasia. Rasia oli lapselle niin tärkeä ja kallisarvoinen, ettei hän halunnut laskea siitä hetkeksikään irti, vaan suojeli sitä omien kämmmentensä välissä. Lapsi kuvasi rasiaa yhdeksi kalleimmista aarteistaan. Puolet lapsista toi puolestaan mukanaan oman unilelun, joka oli myös saatu joltakulta läheiseltä ihmiseltä.

7.1.2 ”Se voi kyllä käydä välillä kattomassa niitä.”

Biologisten vanhempien saavutettavuus

Yhteydenpito biologisten vanhempien kanssa oli lapsille hyvin tärkeää. Tämä ilmeni siitä, että lapset toivat sen esiin usein ja monissa eri yhteyksissä. Heidän puheessaan korostui äidin erityisyys, kun taas isät olivat huomattavasti harvemmin läsnä lasten kertomassa. Lapset kertoivat, että sijaishuoltopaikasta voi käydä tapaamassa omia vanhempia ja palata sitten takaisin nykyiseen kotiin.

O1: Mitäs sitten, tota, kun nythän se on siis meille muuttanu ja mä oon sen sijaisäiti. Joskus se haluaa lähtee kattomaan omaa äitiä.

Roope: Niin.

O1: Mitäs te sanoisitte siitä neuvoks?

Roope: Se voi kyllä käydä välillä kattomassa niitä.

O1: Voi välillä käydä.

Matti: Kaupassa kattomassa sen äitiä.

O1: Onko-- , mitä sä olit, Elsa, sanomassa?

Elsa: Se niinku voi niink, se niinku voi olla siellä ja sit lähtee sun luokse takas.

O1: Niin, et voi käydä.

Elsa: Niin.

Kerhon 4. tapaaminen.

Vierailut vanhempien tai muiden läheisten luona olivat lapsille merkittäviä: niistä iloittiin etukäteen ja kerrottiin jälkikäteen sekä toisille lapsille että aikuisille. Noin puolet lapsista toi selvästi esiin tavanneensa biologia vanhempiaan kerhon aikana. Niiden lasten kohdalla, jotka tapasivat vanhempiaan tai muita sukulaisia säännöllisesti, viikonloppuvierailut olivat suuria arjen kohokohtia. Tämä kävi ilmi esimerkiksi käydessämme läpi tulotunnelmia kerhokertojen aluksi. Tässä hyödynsimme tunnelmalämpömittareita, johon kukin lapsi sai merkitä millä mielellä kerhoon saapuu.

T: Minkälaisella mielellä sä tuut tänään tänne?

Roope: Hyvällä.

T: Hyvällä mielellä. Sehän meni ylös! Onko joku erityinen syy, miksi tulet niin hyvällä mielellä?

Roope: Joo.

T: Liittyys se tähän Salapoliiskerhoon, et sä laitoit sen tonne ylös, vai---

Roope: Joo.

T: ---vai johonkin muuhun?

Roope: Meen huomenna mummilta ja papalle.

T: Huomenna meet mummilta ja papalle.

Roope: Oon siellä sen viikonlopun.

T: Okei.

Roope: Ja äiti tulee sinne.

Kerhon 2. tapaaminen.

Kuitenkin biologisten vanhempien saatavuudessa heijastui myös kaipaus-ta. Tämä kävi ilmi selvimmin rakentaessamme auttamiskoneita ja turva-majoja. Auttamiskoneissa tehtävänä oli rakentaa kone, joka auttaa lapsia, jotka eivät voi asua omassa syntymäkodissaan. Kaksi lasten rakentamaa konetta kolmesta liittyi suoraan suhteeseen, elämiseen tai tapaamiseen biologisten vanhempien kanssa. Yksi ryhmistä rakensi koneen, joka auttoi,

ei ainoastaan lapsia vaan koko perhettä, niin, ettei lapsen tarvitsisi muuttaa missään vaiheessa pois omien vanhempien luota.

T: Mitä sillä koneella voisi tehdä? Missä se voisi auttaa lapsia?

Kaisa: Kodissa.

T: Kodissa. Okei. Mitäs se voisi tehdä (siellä)?

Kaisa: Hmm.. Hmm.. Vaikka, hmm, se voisi toimii niin että, se antais.. rahaa.

T: Rahaa. Okei.

Kaisa: Se voisi vaikka auttaa.

T: Auttaa. Mites se voisi auttaa?

Kaisa: Lapsia.. Äitiä.

T: Ja äitiä. Millä tavalla?

Kaisa: Antaa rahaa.

T: Antaa rahaa. Okei. Missä tilanteessa?

Kaisa: Jos ei oo rahaa.

Kerhon 2. tapaaminen.

Edellä olevassa esimerkissä lapsi puhui ennaltaehkäisevästä lastensuojelusta. Rahan lapset liittivät siihen, että köyhänä äiti ei voi ostaa ruokaa ja vaatteita eikä maksaa vuokraa. Tällöin lapsi joutuu muuttamaan pois kotia. Jos taas vanhempia autettaisiin antamalla heille rahaa, lapset voisivat ehkä asua heidän luomaan. Toisen lasten rakentaman koneen tärkein ominaisuus oli, että se vei lapset yllätysvierailulle omien vanhempien luokse. Erityistä koneessa oli se, että se toimi ainoastaan yöllä, vieden lapset yökyllään vanhempien luokse ja palauttaen heidät takaisin sijaishuoltopaikkaan aamuun mennessä. Osa lapsista koki tärkeänä mahdollisuuden nukkua omien vanhempien kanssa, mutta samalla päiväksi haluttiin palata takaisin nykyiseen kotiin. Lapset olivat yhtä mieltä siitä, että tällainen kone olisi todella *huippu hyvä* ja kaikilla lapsilla pitäisi olla sellainen. Kuitenkaan kone ei automaattisesti veisi lapsia yökyllään, vaan ainoastaan silloin, kun lapsi itse sitä haluaa.

Myös turvamajojen rakentamisessa tuli esiin kaipaus tavata omia vanhempia. Yhden lapsen majassa tämä ilmeni majassa olevina salaisina ovina, jotka vievät biologisten vanhempien luokse.

T: Mikä siitä tekee turvallisen siitä sun paikasta?

Ville: Koska täällä on ovet.

T: Ovet.

Ville: Salaiset.

T: Salaiset ovet. Minnes ne vie ne salaiset ovet?

Ville: No, esimerkiksi tää vie tunneliin ja tää toinen vie toiseen maahan ja sit tää toinen vie, se vie mun isille ja äidille.

T: Okei.

Ville: Nää on sellaisia turvallisia ovia.

T: Siis ne, viekö ne salaovet sellasiin turvallisiin paikkoihin?

Ville: Joo.

Kerhon 4. tapaaminen.

Turvamajoihin liittyi myös se, että yli puolet lapsista nimesi vanhempansa niiden henkilöiden joukkoon, jotka saavat tulla heidän turvamajoihinsa. Edellä olevia esimerkkejä ennen kävi ilmi, että *äidillä tai isällä* lapset tarkoittivat nimenomaan omaa biologista äitiään ja isäänsä. Aina tilanne ei ollut näin selvä, eikä sitä lapsilta tilanteissa tarkistettu, mutta pääsääntöisesti lapset painottivat puhuvansa omista biologisista vanhemmistaan.

T: Kertoisit sä (iloisesta jutusta) äitille vai isälle? Onks sillä väliä?

Valtteri: Ei.

T: Ei.

Valtteri: Jos äiti ei oo kotona, niin mä kerron isälle, ja jos isä ei oo kotona niin mä kerron äitille.

T: Joo.

Valtteri: Jos molemmat on, niin mä kerron molemmille.

T: Ketäs sä kutut äitiks ja isäks?

Valtteri: Mun äitiä ja, mun oikeeta äitiä.

Kerhon 3. tapaaminen.

Lasten kertomasta käy ilmi, että lapset kaipaavat biologisia vanhempiaan ja haluaisivat tavata heitä useammin kuin se tällä hetkellä on mahdollista. Biologisten vanhempien kanssa halutaan paitsi viettää aikaa, myös jakaa elämän iloja ja suruja.

T: Minkä takia te kertositte näille?

Ville: Koska ne on mun vanhemmat ja isoveljiä ja mä haluun.

T: Onks ne jotenkii tärkeitä ihmisiä teille?

Ville: ON!

Matti: Tosi tärkeitä. Jos heitä ei olisi, niin minuakaan ei olisi. Jos mun äiti ja isi kuolee, niin mä en oo olemassa.

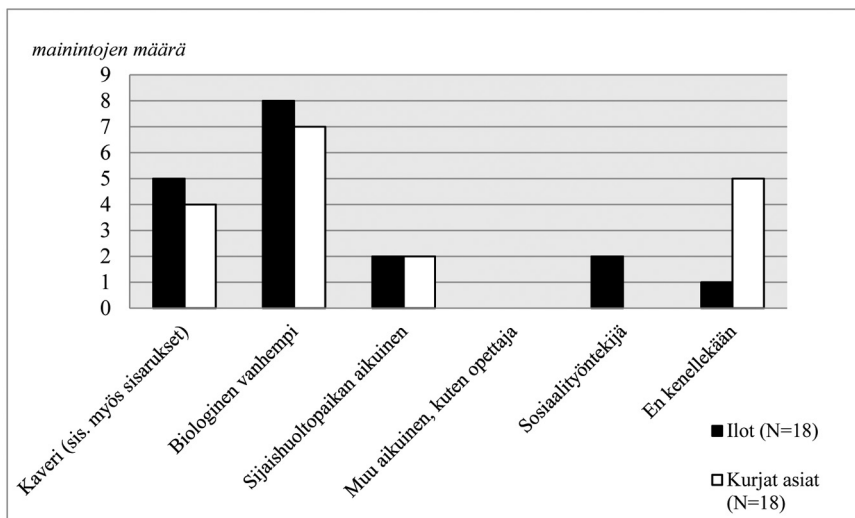
T: Onks ne niin tärkeitä teille ne ihmiset?

Matti: ON! Niitä ei halua menettää.

Ville: Ei halua. Mä tahdon olla niitten kanssa ikuisesti.

Kerhon 3. tapaaminen.

Lapset kokivat tärkeäksi kertoa heille tärkeistä asioista erityisesti omille vanhemmilleen, koska he ovat elämän tärkeimpiä ihmisiä ja jos tapahtuu jotain niin se varmaan kiinnostas niitä tietää sillein, että mitä on tapahtunut. Kaksi kolmesta lapsesta kertoisi iloisesta tai kurjasta asiasta ensimmäisenä biologiselle vanhemmalleen ja vasta tämän jälkeen sijaishuoltopaikan aikuiselle tai kaverille. Tämä tieto selvisi kerhossa tekemämme Kenelle kerro -diagrammitehtävän kautta, jossa lapset saivat kertoa kenelle kahdelle taholle he haluaisivat kertoa elämän iloisista ja surullisista asioista. Täytyy kuitenkin huomioda, että kahden lapsen kohdalla jäi epäselväksi tarkoittivatko he äidillä ja isällä biologisia vanhempiaan vai sijaishuoltopaikan aikuisia. Seuraavalla sivulla (Kuvio 6) on koonti lasten kaikista vastauksista.

KUVIO 5. Kenelle kertoisit iloista ja huolista?

Sisarusten ja läheisten saavutettavuus

Sisarusten kanssa asuminen ja yhteinen tekeminen esiintyvät merkityksellisenä lasten puheessa. Monen lapsen kohdalla heidän sisaruksensa oli sijoitettu asumaan samaan paikkaan tai lähelle heitä. Tämä mahdollisti yhteisen ajan viettämisen ja yhteiset leikit aina niin haluttaessa. Toiset lapsista erittelivät oikeat sisaruksensa selkeästi, toisten lasten kertomasta taas ei voinut päätellä, olivatko kyseessä biologiset sisarukset vai sijaishuoltopaikassa asuvat muut lapset. Oli kyse kummasta tahansa, sisarussuhteilla on suuri merkitys lasten kokemaan hyvinvointiin, mikä ilmeni lasten ottamista valokuvista sekä puheesta, jossa toistuvasti vilahteli siskojen ja veljien nimiä. Kolmasosa lapsista sanoi myös kertovansa iloistaan tai huolistaan mieluiten tai toiseksi mieluiten omille sisaruksilleen. Tämä käy ilmi kuvioista 6, jossa kohtaan *kaverit* kuuluvat myös sisarukset, jonka olimme unohtaneet diagrammista pois. Lasten halutessa kertoa asioistaan myös sisaruksille, päätimme sisarusten kuuluvan kavereihin.

Myös isovanhemmista ja kummisedistä tai -tädeistä puhuttiin kerhossa. Nämä maininnat liittyivät viikonloppuvierailuihin, saatuihin lahjoihin tai elämän tärkeisiin esineisiin. Yhdellä kerhokerralla lapset myös kyselivät Mäyrän isovanhemmista. Lasten mielestä Mäyrällä on mummo, joka voi hoitaa häntä viikonloppuisin tai kun sijaisäiti on töissä. Kuitenkin muista sukulaisista puhuttiin kerhon aikana selvästi vähemmän kuin biologisista vanhemmista tai sisaruksista.

7.1.3 ”Mä voin auttaa sitten itteeni. Sillä koneella.”

Lasten kaveri- ja sisarussuhteiden lisäksi kuulumisen ja yhteisyyden tunnetta kuvasti lasten kerhossa osoittama ja kokema vertaisuus. Jo tutustumiskerralla lapset kertoivat avoimesti, etteivät he voi asua omien biologisten vanhempien luona. Tämä keskustelu heräsi, kun minä (tutkija) toin esiin oman lastensuojelukokemukseni ja syntymäkodin ulkopuolella asumisen. Toinen vertaisuuden tunnetta kasvattanut asia oli Mäyrä. Lapset löysivät yhteisiä ja jaettavia elämäkokemuksia Mäyrän tarinasta ja hänen auttamisestaan. Esimerkiksi, kun lapsille selvisi, ettei Mäyrä voi asua omien vanhempien luona, heidän spontaani vastauksensa oli, etteivät hekään voi.

T: Millä voi auttaa sitten, sellasia lapsia, jotka ei asu niiden omien vanhempien luona.

Matti: Mä en ainakaan asu.

Ville: Mä voin auttaa itteeni. Sillä koneella.

Elsa: Mä voin, mä voin auttaa itteeni.

T: Sinä myös.

Kyösti: Mäkin voin auttaa itteeni.

O1: Niin.

Kerhon 2. tapaaminen.

Yllä oleva esimerkki liittyy auttamiskoneiden rakentamisen ohjeistukseen. Lasten oivallus tilanteessa oli, että auttamiskone on kone, jolla he voivat auttaa paitsi Mäyrää ja muita syntymäkodin ulkopuolella asuvia lapsia, myös itseään. Toisten auttamisesta tulikin samalla itsensä auttamista, minkä seurauksena osa lapsista kertoi koneita rakentaessaan hyvin henkilökohtaisia asioita omasta elämästään ja toiveistaan. Yhteisyyden tunne ilmeni myös siinä, kuinka lapset täydensivät toisiaan, tai jossain kohdin esittivät myös eriävän mielipiteen, pohdittaessa lastensuojeluun liittyviä asioita.

Yhteisyyden kokemisen toisena äärilaitana voidaan nähdä syrjäytyminen tai yksinäisyys. Lasten kertoessa kenelle he haluaisivat kertoa elämäniloistaan tai kurjista asioista, huomionarvoista oli, että kuusi helmeä oli tiputettu ”en kenellekään”-kohtaan (ks. Kuvio 6). Näistä helmistä viisi kuvasi kurjista asioista kertomista ja jotka kaikki olivat eri lasten tiputtamia. Kerhotilanteessa nämä lapset eivät tuoneet esiin olevansa yksinäisiä tai vailla puhekaveria, vaan perustelivat valintaansa sanomalla, että ne ovat heidän omia asioitaan, jotka eivät kuulu muille.

7.1.4 ”Mäyrää pelottaa, että sitä lyödään tai uhkaillaan”

Pelottaviksi tai uhkaaviksi asioiksi lapset nimesivät ensimmäisenä kummitukset, rosvo ja pimeän. Esimerkiksi monen lapsen mielestä turvamajaan voi mennä turvaan rosvoja, hulluja ja pimeää. Kuitenkin kokemus lastensuojelusta heijastui lasten pelko- ja uhkapuheesta. Yksi suuri pelko oli, että vieras ihminen tulee kotiin lapsen nukkuessa ja käyttäytyy jollain tavalla pelottavasti. Muutenkin vieraat ihmiset koettiin pelottavina eikä heidän kanssaan haluttu olla tekemisissä. Myös lyöminen ja uhkailu nähtiin pe-

lottavina asioina. Tällaiset erilaiset turvattomuuteen liittyvät asiat heijastuivat lasten kertomasta useita kertoja. Sijaishuoltopaikassa voi puolestaan nukkua rauhassa ja siellä oli turvallisia aikuisia, mistä johtuen se oli hyvä paikka Mäyrän uudeksi kodiksi.

Toivo: Mäyrää pelottaa, että sitä lyödään tai uhkaillaan.

O1: No niin, varmasti Mäyrä pelkää. Mutta toi on niin iso kysymys, että mitä pitää tehdä, Mäyrä ei oikein tiedä, jos lyödään tai uhkailaan?

Ville: Sanoo, et en mä leiki sun kanssa.

Toivo: Soita poliisit.

O1: Pitää soittaa poliisit. Tiedät sä, mitä pitää tehdä, kun sä sanoit, jos lyödään tai uhkaillaan?

Toivo: Pitää soittaa poliisille.

O1: Missä ois sit turvallinen paikka sillo, ku joku uhkailee?

Kaisa: En mä tiiä. Kotona.

Kyösti: Sinun lähellä.

O1: Minun lähellä. Vai että, se on niin, pitää tulla mun viereen.

Toivo: Ota se työpaikalle mukaan.

O1: Niin, ettei se oo päivälläkään yksin, niinkö?

Ville: Niin.

Kerhon 4. tapaaminen.

Yksin jääminen nousi lasten kuvauksissa esiin muutamaan kertaan. Ei pidetty yhtään mukavana asiana, että Mäyrä joutuisi joskus olemaan yksin. Niin kerhokertojen aikana kuin niiden välillä lapset halusivat varmistaa, ettei Mäyrä joudu olemaan pitkiä aikoja yksin. Yksi lapsista jopa sanoi ottavansa Mäyrän luokseen hoitoon, mikäli tämä joutuisi olemaan yksin kotona. Lasten mukaan Mäyrä voisi lähteä mukaan aikuisen työpaikalle tai mennä hoitoon päiväkotiin tai mummon luokse.

Vielä yhtenä pelkona muutamat lapset nostivat esiin koulukiusaamisen. Koulukiusaaminen tuli esiin lasten kertoessa millaisia auttamistilanteita he olivat salapoliisitehtävää varten vakoilleet. Lapset toivat esiin etenkin tilanteita, joissa olivat nähneet jotakuta kiusattavan. He kokivat pelottavana asiana sekä sen, että heitä itseään kiusattaisiin, että sen, miten heidän tulisi toimia nähdessään jotakuta kiusattavan. Kiusaaminen oli ainut tilanne, missä koulu esiintyi lasten puheessa koko kerhon aikana.

7.1.5 ”Mä saan päättää yhdestä asiasta.”

Yhdellä kerhokerralla puhuttiin lasten vaikutusmahdollisuuksia arjen asioissa. Tämä tuli esiin keskusteltaessa siitä, mihin asioihin Mäyrä voi uudessa sijaishoidissaan vaikuttaa. Lasten näkemyksissä oli sekä yhteneväisyyksiä että selviä eroavaisuuksia. Lapset olivat yhtä mieltä siitä, että lapsi saa vaikuttaa omiin leikkeihinsä, siihen, mitä ja kenen kanssa hän leikkii. Myös karkkipäivän karkkeihin ja omiin vaatteisiin sai lähes aina vaikuttaa.

Kyösti: Mä saan päättää yhdestä asiasta. Leikkimisestä.

Valtteri: Mäkin saan päättää leikkimisestä.

O1: Okei. Onkos muita asioita, joista lapsi saa päättää?

Ville: Mä en saa päättää mitään.

Milla: Omista asioita.

O1: Mitäs ne omat asiat on?

Milla: Ööö, esim---

Roope: Vaatteista.

Milla: ---vaatteista, karkeista, kun on karkkipäivä ja jostain...en mä tiiä.

Kaksi lasta: En saa päättää mitään.

Kerhon 3. tapaaminen.

Vastaavasti siinä, mitä ja kuinka paljon he saavat katsoa televisiota, lasten vaikutusmahdollisuudet vaihtelivat kovasti. Tilanteesta muodostui lähes kilpalaulanta kyllä- ja ei-kannan välillä. Noin puolet lapsista sai vaikuttaa katsomiinsa ohjelmiin, kun taas puolet lapsista sanoi, että aikuiset päättävät television katsomisesta. Epäreiluinta siinä, että aikuiset päättävät, oli lasten mielestä se, että he eivät anna katsoa kuin lastenohjelmia, kuten Pikku Kakkosta. Lapset olivat hieman kateellisia toisilleen, kun kuulivat, että joku lapsista sai katsoa ohjelmia, joita hän itse ei saanut. Lisäksi ohjelmien ja elokuvien ikärajat puhuttivat lapsia, sillä kävi ilmi, että jotkut lapsista saivat katsoa hieman ikäistään vanhemmille suunnattuja ohjelmia. Kaksi lapsista toi esiin myös sen, miten he haluaisivat vaikuttaa siihen, mihin aikaan iltapalaa syödään. Kello 19 on heidän mielestään liian aikainen aika ja he toivoisivat, että iltapala voitaisiin syödä vaikka yhdeksältä illalla.

7.2 Asiakasosallisuus lastensuojelussa lapsen silmin

Osallisuus on yksi hyvinvoinnin osatekijöistä. Edellisessä tulosluvussa osallisuutta käsiteltiin lyhyesti arkiosallisuuden näkökulmasta, eli mahdollisuuksiin tulla kuulluksi ja vaikuttaa arjessa tehtäviin isoihin ja pieniin päätöksiin. Tässä aluvussa erittelen vastausta toiseen tutkimuskysymykseen; osallisuutta tarkastellaan lastensuojeluasiakkuuden näkökulmasta.

Puhuttaessa asiakasosallisuudesta – tai lasten kohdalla mukana olosta omaan elämään liittyvissä asioissa – asetimme kerhossa lähtökohdaksi määritellä keskeisiä sanoja yhdessä lasten kanssa ja hakea tämän kautta ymmärrystä sille, kuinka lapset käsittävät puhetta, jota heidän arjessaan lastensuojelun osalta puhutaan. Mäyrän muutettua sijaisperheeseen, se oli kuullut monia uusia sanoja, joiden merkitystä se ei tiennyt. Kerhossa lapset auttoivat Mäyrää näiden vaikeiden sanojen kanssa. Asiakasosallisuuden kohdalla tuloksissa korostuu neljä aineistossa itsessään korostuvaa teemaa: lastensuojelu, palaveri- ja neuvottelutilanteet, sosiaalityöntekijä sekä osallisuus asiakassuhteessa.

7.2.1 ”Lastensuojelu, siellä suojellaan lapsia.”

Lastensuojelu oli lapsille hyvin tuttu sana ja he osasivat määritellä sitä luontevasti ja laajasti. Lastensuojelu yhdistyi vahvasti huolenpitoon ja turvassa olemiseen, jotka tulivat vahvasti esiin edellisissä aluvuissa lasten määrittellessä hyvinvointia. Lastensuojelun tehtävänä on varmistaa, että lapsi saa hyvää hoitoa ja että hänellä on turvallinen paikka elää. Yhden lapsen sanoin: *”Lastensuojelussa on kyse siitä, että lapsella on hyvä olla.”*

O1: Sit Mäyrällä on vielä yks kysymys, kun se on ihan hirveesti pohtinu, kun sille on kaikki tää niin uutta, että se kun on vähän hämmentävääkin, ku ei voi asua siellä omassa kodissa, niin se on kuullu semmosen sanan ku lastensuojelu.

Roope: Joo.

O1: Mitä ihmettä, kertokaa Mäyrällä, että mitä ihmettä semmonen sana---

Ville: Siellä suojellaan lapsia.

Roope: Ei mitään känniläisiä, ei mitään semmosii, ku ei päästä ketään ulkopuolista sinne.

Kyösti: Ne suojelee, ettei tuu mitään sellasta hullua.

O1: Lastensuojelu on sitä, ettei tule hulluja, niinkö?

Roope: Joo.

Matti: Pitäs soittaa poliisit tohon eteen, ettei kukaan---

Roope: Ei sinne poliiseja kannata laittaa. Mutta suojele sitä. Sitä pitää suojella.

O1: Suojella.

Roope: Suojella lapsia.

Kerhon 2. tapaaminen.

Lapset yhdistivät lastensuojelutarpeen siihen, ettei syntymäkodissa voi elää turvassa. Syynä siihen, ettei Mäyrä voi asua yhdessä omien vanhempiensa kanssa, oli lasten mukaan se, että kotona *huudetaan ja riehutaan ja siellä on känniläisiä*. Uudessa kodissa on turvallista, koska ulkopuoliset eivät pääse sinne. Myös poliisi ja vartijat liitettiin lastensuojeluun. Muutama lapsista toi eri yhteyksissä esiin, että poliisi liittyy lastensuojeluun niissä tilanteissa, joissa kotona oli rauhatonta. Poliisit ja vartijat suojasivat ulkopuolisilta ja tuntemattomilta tulijoilta.

Lasten näkemys lastensuojelusta oli kaiken kaikkiaan hyvin positiivinen. Heidän mielestään sen tarkoitus oli mahdollistaa lapsen eläminen turvassa ja hyvässä hoidossa. Toki lapsilla oli erilaisia kokemuksia lastensuojelun käytänteistä, mikä kävi ilmi työskentelyn lomassa. Vaikkei kerhossa keskitytty tai edes kysytty lasten henkilökohtaisia tarinoita, lapset kuitenkin tuottivat tietoa omista kokemuksistaan spontaanisti auttaessamme Mäyrää erilaisissa tilanteissa. Yksikin negatiivinen kokemus tai kohtaaminen lastensuojeluun liittyvässä tilanteessa vaikutti lasten kokemuksiin sen luonteesta ja kolmannes lapsista ilmaisi lastensuojelun olevan tylsä tai kurja asia.

7.2.2 ”Siellä puhutaan lasten asioista ja sitten aikuisten asioista.”

Myös neuvottelu tai palaveri oli lapsille tuttu sana. Kaikki lapset (6), joiden kanssa palaveri tuli keskustelussa puheeksi, luonnehtivat palavereita paikaksi, jossa jutellaan lasten asioista. Puolet lapsista toi esiin, että palaverissa puhutaan myös aikuisten asioista, kuten vanhempien asioista. Yksi lap-

sista kertoi myös vaihtopalavereista, joissa aikuiset välittävät tietoa lasten asioista toinen toisilleen, esimerkiksi jonkun aikuisen palatessa lomalta.

Roope: Siellä jutellaan kaiken maailman asioista. Lasten puolesta. Lasten hyvinvoinnista, vaikka.

T: Palavereissa voidaan jutella siis vaikka Mäyrän hyvinvoinnista?

Roope: Niin.

Toivo: Ja mitä me tehään Mäyrälle.

Kerhon 3. tapaaminen.

Lapset yhdistivät palaverit tilanteiksi, joissa aikuiset puhuvat ja suunnittelevat, mitä Mäyrälle tai lapsille tehdään. Sanat lasten hyvinvointi, vanhempien tapaaminen, lasten asiat ja neuvottelu vilahtivat usein lasten puheissa. Palavereissa on läsnä paljon aikuisia, kuten vanhemmat, sijaishuoltopaikan aikuisia, sossuja ja joitain muita sukulaisia, mutta harvemmin lapsia. Kolme lasta kertoi olleensa joskus itse mukana tällaisessa palaverissa, kolme vastaavasti kertoi, ettei ole ikinä ollut.

Kaisa: "Kerran me oltiin siellä mukana, sisarukset ja minä, koska siellä puhuttiin meidän asioista."

Kerhon 3. tapaaminen.

Kyösti: "Ne on käyny meillä. En oo ikinä. En oo ikinä semmoisissa."

Kerhon 3. tapaaminen.

Lasten näkemykset siitä, voiko Mäyrä tai lapsi itse olla mukana palaverissa, vaihtelivat. Kolmen lapsen mielestä se oli mahdollista, toisten mielestä ei. Alla oleva kahden lapsen keskustelu aiheesta tiivistää lasten näkemykset hyvin.

Toivo: Ei voi olla (mukana).

T: Miks? Miks Mäyrä ei---

Toivo: Siks, koska muuten se tietää ne. Muuten se tietää, mitä me tehään sitten Mäyrälle.

Roope: Niin sen pitääkin tietää!

Toivo: Eihän pidä!

T: Okei.

Toivo: Ne tulee ihan yllätyksenä.

T: Eli ne kaikki päätökset, mitä siellä tehdään, tulee Mäyrälle yllätyksenä.

Roope: Ei, vaan mä haluisin, että se tietää.

Kerhon 3. tapaaminen.

Kolme lasta oli sitä mieltä, että Mäyrän on oikein tietää ja olla itse kuulemassa, mistä asioista palaverissa puhutaan. Vastaavasti kolmen lapsen mukaan Mäyrä ei voi olla mukana palaverissa juuri siitä syystä, ettei se saa tietää mitä siellä puhutaan tai minkälaisia päätöksiä tehdään. Palaverissa esillä olevat asiat ovat aikuisten asioita ja heidän päätettävissä, jolloin päätösten pitää tulla lapsille yllätyksenä. Yksi lapsista näki jopa rastin, millä aiheesta keskusteltiin, palaverina, jossa Mäyrä ei saanut olla mukana. Lapsi käsitti tilanteen palaverina siitä syystä, että siinä keskusteltiin Mäyrän asioista ja päätettiin hänen hyvästä hoidostaan. Juuri näistä asioista aikuiset palaverissa lasten mielessä keskustelevat ja päättävät. Edellisistä poiketen kaksi lapsista kertoi myös lasten palaverista, joissa jutellaan ja suunnitellaan yhdessä lasten kanssa, mitä esimerkiksi lomilla tehdään.

Palaverit eivät olleet kaikille lapsille helppo puheenaihe, vaan se herätti heissä erilaisia tunteita. Etenkin kaksi lasta toi esiin palaveriinkin liittyviä negatiivisempia kokemuksia. Nämä kokemukset liittyivät joko lapsen mielestä epäoikeudenmukaisiin päätöksiin tai jonkun aikuisen suuttumiseen palaverissa.

7.2.3 ”Se huolehtii lapsien asioista ja tekee palaveria.”

Sosiaalityöntekijä – tai *sossu*, mitä nimitystä lapset sosiaalityöntekijästä käyttivät – oli lapsille tuttu sana. Lähes kaikki lapsista oli nähnyt joskus sosiaalityöntekijän, mutta vain kolmannes lapsista kertoi tietävänsä oman sosiaalityöntekijänsä ja hänen nimensä. Myöskään sosiaalityöntekijän tehtävät eivät olleet kaikille lapsille tuttuja. Kaksi lapsista kertoi sosiaalityöntekijän leikkivän heidän kanssaan, yksi kertoi hänen tekevän viestejä tietokoneella ja yksi kuvasi sosiaalityöntekijän kirjoittavan rasteja. Palaverista ja neuvotteluista puhuttaessa lähes jokainen lapsista mainitsi sosiaalityöntekijän olevan mukana niissä. Tähän liittyi myös lasten käsitys siitä, että sosiaalityöntekijällä on valtaa tehdä heidän elämäänsä koskevia päätöksiä, kuten päättää milloin Mäyrä tapaa omia vanhempiaan tai muita sukulaisia.

O1: Ja kertokaa mulle mikä, kuka, mikä se sosiaalityöntekijä on?

Kaisa: Se tekee, se huolehtii lapsien asioista ja tekee palavereja.

O1: Miten se huolehtii lapsen asioista?

(Hiljaisuus)

O1: Onks se vaikee kysymys?

Kaisa: Ai mikä?

O1: Miten se huolehtii lapsien asioista, ku te sanoitte---

Kaisa: Et se saa, mitä lasten kuuluukin saada. Että, jos lapsi haluaa olla, mmm, mennä ulos, niin sitten niiden pitäs silleen saada mennä.

O1: Sosiaalityöntekijäkö sen päättää?

Kaisa: Ei.

O1: Mitäs se sosiaalityöntekijä, miten se huolehtii lapsien asioista?

Kaisa: En mä tiiä

Kerhon 3. tapaaminen.

Sosiaalityöntekijöiden ja muiden aikuisten tehtävät menevät lasten mielessä joskus sekaisin, kuten yllä olevasta esimerkistä käy ilmi. Kolme lapsista ilmaisi selvästi, etteivät tiedä sosiaalityöntekijöiden tehtäviä, kun eivät ole heitä koskaan nähneet. Toisaalta yksi näistä kolmesta lapsesta kertoi toisessa tilanteessa jutelleensa oman sosiaalityöntekijänsä kanssa.

Hyvää sosiaalityöntekijää lapset luonnehtivat iloiseksi, rennoksi ja nauravaiseksi ihmiseksi, joka leikkii ja joskus myös hassuttelee heidän kanssaan. Sosiaalityöntekijä ei saa olla liian vakava tai virallinen vaan hänen tulee olla helposti lähestyttävä ja ystävällinen. Lapset kaipaavat sosiaalityöntekijöistä samaa, kuin muiltakin aikuisilta: aikaa (leikille), huolenpitoa ja välittämistä.

O1: No, jos sä nyt Kaisa, niin sä kerrot sitten mitä sä valitsit?

Kaisa: Tämmösen ja tämmösen. Koska pitäisi olla iloinen tai semmoinen kiltti ja rento, että tietää kaikki mukavasti.

Valtteri: Toi on iloinen, toi on, et se etsii jotain, toi on kohtelias.

O1: Hyvä, iloinen, mitä se etsii?

Valtteri: Se etsii---

Kyösti: Pusujako?

Valtteri: ---se etsii haleja.

O1: Mitä? Etsii---

Valtteri: Haleja.

Kerhon 3. tapaaminen.

Hyvällä sosiaalityöntekijällä on aikaa lapselle ja hän hoitaa työnsä *mukavasti* ja avoimesti. Kurja työntekijä vastaavasti salailee asioita eikä kerro tärkeistä asioista toisille esimerkiksi palaverissa. Useamman lapsen suusta tuli, että laiskotteleminen tai töiden tekemättömyys on kurjan sosiaalityöntekijän merkki. Lisäksi parin lapsen kokemus oli, että sosiaalityöntekijä on kurja, koska hän *vihailee* usein.

O1: Kato, ku näitä voi sosiaalityöntekijät käyttää. Mitä ne on? Onks ne kivoja vai kurjia?

Matti: Kurjia.

O1: No miksi?

Matti: No, sen takia, koska ne ei tee mitään.

O1: Mitä niitten pitäis---

Matti: Ne vain vihailee ja vihailee.

Kerhon 3. tapaaminen.

7.2.4 ”Hei, se oli mun toivomus sossulle.”

Lasten hyvät ja huonot kokemukset lastensuojeluissa eskaloituivat lasten puheessa sosiaalityöntekijän toimintaan. Lasten kokemukset sosiaalityöntekijän toiminnasta olivat kirjavat. Kahden lapsen kohdalla näihin näkemyksiin vaikutti selvästi se, olivatko he tulleet kuulluiksi omista asioistaan. Kaksi lasta kertoi konkreettisia esimerkkejä siitä, kuinka hän oli tullut kuulluksi asiansa kanssa, kun taas kolmas lapsi kertoi lähes suuttuneena siitä, miten *tyhmästi* sosiaalityöntekijä oli toiminut. Alla oleva esimerkki kuvaa näistä ensimmäistä:

Roope: Huomenna lähetään vielä mummilta ja papalle.

O1: Käytteks te siellä usein?

Roope: Ei.

O1: Ette. Aijaa. Onks se kiva ajatus?

Roope: Joo. Hei, se oli mun toivomus sossulle.

O1: Että pääsisit käymään?

Roope: Joo.

O1: Ja sossu kuuli sen?

Roope: Joo.

O1: Aika hieno juttu. Hei, tuliks sulle kiva mieli, kun sossu kuunteli sun toiveen?

Roope: Joo. Noniin, vielä yksi.

Kerhon 2. tapaaminen.

Lapsi kertoi innoissaan siitä, kuinka hänen toiveensa päästä tapaamaan sukulaisiaan oli kuultu ja sosiaalityöntekijä oli järjestänyt niin, että tapaaminen oli mahdollinen. Myös toinen lapsi kertoi eri tilanteesta siitä, miten sosiaalityöntekijä oli kuullut hänen toiveensa päästä tapaamaan sukulaisiaan. Näiden lapsen näkemykset sosiaalityöntekijöistä oli muutenkin positiiviset. He kuvailivat sosiaalityöntekijöitä sanoilla iloinen, kiltti ja rauhallinen. Vastaavasti eräs lapsista kertoi todella pettyneenä ja jopa vihaisena erästä kokemuksesta liittyen sosiaalityöntekijän toimintaan:

Toivo: Mulla on sossuja. Jee! Ne on tyhmiä!

T: Miks sä noin sanoit?

Toivo: No kun se otti meijät just, kun meillä oli menossa hyvin.

T: Niinni siis, otti minne?

Toivo: Tänne.

T: Tänne?

Toivo: Niin.

T: Ja sit joutu muuttamaan tänne asumaan?

Toivo: Niin.

Kerhon 3. tapaaminen.

Lapsi ei sijoitushetkellä eikä vielä kerhotilanteessakaan ymmärtänyt, miksi oli joutunut muuttamaan pois kotoa. Erityisen vaikeaksi tilanteen ymmärtämisen teki se, että lapsen kokemuksen mukaan kotiasiat olivat alkaneet juuri ennen sijoitusta sujua paremmin. Päätösten perustelemattomuus ja pettymys tehtyjä päätöksiä kohtaan heijastuvat lapsen kokemuksessa suoraan siihen, millaisena hän sosiaalityöntekijät näkee. Myös eräs toinen lapsi toi esiin, kuinka tärkeää aikuisten on miettiä sekä perustella lapsille sijoituksen syyt.

Kaisa: ”Esim. lapsi, esim jos niitten lapsi ois kotona, se ei ois hyvää niitten asua siellä kotona, koska se joutuis olee yksin kotona. Niin sitten se, niin sitten se otettais tänne (sijaishuoltopaikkaan), niin sitä pitää miettiä palaverissa, ettei ota sitä vaikka, vaikka ois hyvin siellä perheessä niin ottaa sen muuten vaan tänne. Niinni, pitää miettii sitä tai sitten ota sitä tänne ollenkaan, niin pitää miettii aina palaverissa niistä asioista, eikä vaan silleen et ”joo, mä haen tänne muuten vaan”. ”
 Kerhon 3. tapaaminen.

Kolmannen lapsen kuulluksi tulemiseen liittyvä kokemus kohdistui aikuisiin yleensä. Lapsi oli oman kertomansa mukaan sanonut jo useaan kertaan aikuisille, että hän haluaisi mennä äidin ja isän luo. Häntä harmitti se, ettei hän saa päättää asiasta itse, mutta myös se, etteivät aikuiset olleet kuulleet hänen toivettaan asian suhteen. Hän oli kertonut asiasta *jo vaikkakelle*, mutta siitä huolimatta asia ei ollut lapsen näkökulmasta edennyt mihinkään suuntaan.

Edellä käy ilmi, että lasten kokemat vaikutusmahdollisuudet lastensuojeluun liittyvissä asioissa olivat yksilöllisiä. Kaikki lasten esiin tuomat liittyivät palaverikäytänteisiin tai suhteeseen läheisten, lähinnä biologisten vanhempien kanssa. Se, muodostuiko lapselle tilanteessa osallisuuden vai osattomuuden kokemus, riippui hyvin pitkälle siitä, kuultiinko lasten asia tai mielipide aikuisten taholla. Mikäli kuultiin, myös lapsi oli tietoinen asian viemisestä eteenpäin. Vastaavasti päätöksen perustelemattomuus tai aikuisten reagoimattomuus lapsen toiveeseen jättää lapsen yksin ja ymmärtämättömäksi käsillä olevan asian tai tilanteen suhteen.

8 POHDINTA

Tutkimuksen tehtävänä oli selvittää esi- ja alkuopetusikäisten lastensuojelun asiakkaana olevien lasten näkemyksiä hyvinvoinnista ja asiakasosallisuudesta. Tarkastelun kohteena oli, millaisista asioista hyvinvointi lasten puheessa rakentuu sekä millaisena lapsen käsittävät asiakasosallisuuden lastensuojelussa. Tässä luvussa tarkastelen ensin keskeisiä tutkimustuloksia peilaten niitä aikaisempiin tutkimustuloksiin. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan tutkimuksen luotettavuuteen ja eettisyyteen liittyviä kysymyksiä aineiston analyysin, tutkimustulosten ja kokonaisuuden kannalta. Lopuksi pohdin vielä tämän tutkimuksen antia sekä sitä, millaisia uusia jatkotutkimuksen aiheita se herätti.

8.1 Hyvinvoinnista lapsen silmin

Lasten puheessa elämän tärkeistä asioista ja hyvinvoinnista korostuvat perustarpeiden tyydytetyksi tuleminen, turvallinen paikka elää ja nukkua sekä biologisten vanhempien saatavuus. Myös sisarussuhteet sekä sijaishuoltopaikan aikuisen rooli nousivat vahvasti esiin. Aineiston analyysissä hyödynsin Kiilin (1998) tekemää jäsennystä hyvinvoinnin ulottuvuuksista. Analyysin perusteella lasten puheessa oli läsnä viisi hyvinvoinnin kriteeriä: subjektiivinen välitetyksi tulemisen tunne, uhat ja pelot, kuulumisen ja yhteisyyden tunne, vanhempien ja lähipiirin koettu saavutettavuus sekä koetut vaikutusmahdollisuudet arjessa. Näistä kolme (subjektiivinen välitetyksi tulemisen tunne, uhat ja pelot sekä kuulumisen ja yhteisyyden tunne) osoittavat lasten tarpeiden painottuvan suojeluun ja hoitoon sekä toisaalta rakastetuksi tulemisen kokemukseen. Vaikka suojelu ja kuuluminen korostuvat lasten puheessa, myös ympäristön tarjoamilla voimavaroilla (provision), joilla tässä tarkoitetaan erityisesti biologisten vanhempien saatavuutta, oli merkittävä vaikutus koettuun hyvinvointiin. Selvästi heikoimmin edustettuina olivat osallisuuden (participation) laatutekijät, jotka tässä tutkimuksessa tarkentuivat arjessa koettuihin vaikutusmahdollisuuksiin.

Salapoliisiikerhon aikana ei jäänyt epäselväksi, kuinka tärkeänä lapset pitivät elämän tavallisia asioita – ruokaa, puhtaita vaatteita, omaa sänkyä ja rakastetuksi tulemistä. Myös useat aiemmat tutkimukset (kuten McAuley 2010; Allardt 1976) ovat osoittaneet perustarpeiden tyydytetyksi tule-

misen vahvan yhteyden hyvinvointiin. Lasten tuottama tieto vahvistaa aiempia tutkimustuloksia siitä, että lapsille hyvinvointia on turvallinen ja tasapainoinen arki. Uutta on kuitenkin se, että asiaa kysyttiin nyt ensimmäistä kertaa lastensuojelun asiakkaana olevilta lapsilta itseltään, eikä välillisesti heidät tuntevilta aikuisilta. Tämä asetelma vastaa hyvinvointi- ja lastensuojelututkimuksen kentällä olevaan tarpeeseen tarkastella asioita lapsen subjektiivisen kokemuksen näkökulmasta (esim. Helavirta 2011).

Fyysiset perustarpeet olivat lasten kuvauksissa keskeisimmällä paikalla, joiden jälkeen korostuivat turvallisuuden ja läheisyyden tarpeet. Tulokset ovat johdonmukaiset myös Maslowin tarvehierarkian (*Maslow's Hierarchy of Needs*) kanssa. Maslowin tarvehierarkia lähtee liikkeelle fyysisten tarpeiden täyttämisen ensisijaisuudesta suhteessa muihin tarpeisiin, joista korkein on itsensä toteuttamisen tarve. Perustarpeiden ensisijaisuus nimenomaan sijoitettujen lasten kohdalla havainnolistui meille yhden kerhomme vetäjän toteuttaessa Salapoliisikerhon tehtävät kotonaan omien lastensa kanssa. Nämä lapset olivat lähes samanikäisiä kerholaisten kanssa. Mielenkiintoista oli, että auttamiskoneiden kohdalla kerholaisten rakentamat koneet antoivat ruokaa ja rakkautta tai veivät vanhempien luokse kylään, kun taas ohjaajan lasten kone vei Linnanmäelle tai tekemään muita hauskoja juttuja. Tämä kokemus konkretisoi sen, että kerholaisten puheessa korostuivat asiat, joita vaille he ovat jossain elämänsä vaiheessa jääneet ja sen vuoksi he osasivat niistä puhua. Myös ammattilaisten näkemys perustarpeiden ja huolenpidon ensisijaisuudesta sijaishuollossa kulminoituu kokemukseen siitä, että lapset ovat jääneet aiemmin niitä vaille (Laakso 2009, 116–117).

Koti puhututti kerhoon osallistuneita lapsia kovasti ja siihen liitettiin niin turvallisuuden kuin turvattomuuden tunteita. Lapset toivat luonnollisesti esiin sen, että heillä on useita koteja, eikä se vaikuttanut olevan erityinen tai vaikea asia käsiteltäväksi. Myös Hämäläisen (2012, 95–97) tutkimukseen osallistuneet lapset tuottivat samankaltaista puhetta kodeistaan. Palatessani itse omiin sijoitusaikani muistoihin jaan minäkin tuon kokemuksen monien eri kotien samanaikaisuudesta luonnollisena osana elämäni. Puhuessaan kodeista lapset eivät arvottaneet niitä toinen toistaan paremmiksi tai huonommiksi. He kuitenkin kokivat tärkeäksi sen, että kodissa on heille oma paikka, joko huone tai sänky, jossa heidän tärkeät tavaranansa ovat. Nämä asiat korostuivat erityisesti nykyisen kodin kohdalla. Edellä esitetyt ajatukset ja tunteet jakoivat myös Hämäläisen (2012) haastattelemat lapset, joiden puheessa korostuivat niin ikään oman

tilan, huolenpidon, turvallisuuden ja jatkuvuuden tärkeys. Yhteneväisyyttä tämän tutkimuksen tulosten kanssa on lisäksi siinä, että lapset yhdistivät turvallisuuden nykyiseen kotiin ja turvattomuuden aikaisempaan, omien vanhempiensa kotiin (Hämäläinen 2012, 95–99, 108; myös Laakso 2009, 116–117). Turvattomuutta loivat ulkopuoliset tai juopuneet ihmiset, joiden käytös saattoi vaikuttaa uhkaavalta, eikä Mäyrää saanut päästää tällaiseen kotiin. Myös Lahikaisen (2001) tutkimuksissa lapset liittivät turvattomuuteen tuntemattomat ihmiset ja Hämäläisen (2012, 96) tutkimuksessa juopuneet ihmiset, joiden toiminnasta ei voitu olla varmoja tai se koettiin uhkaavaksi.

Lapset puhuivat biologisista vanhemmistaan ja heidän saatavuudestaan paljon. Erityisesti äiti esiintyi lasten puheessa vahvasti, kun taas isät olivat huomattavasti harvemmin läsnä lasten kertomassa ja myös heidän elämässään. Tämän on aiemmin havainnut Hämäläisen (2012) lisäksi muun muassa Pajari (2013) tutkimuksessaan, jossa selvitettiin mahdollisuuksia tavoittaa lapsen kadoksissa oleva tai olevat biologiset vanhemmat. Tutkimuksen mukaan 77 % kadonneista vanhemmista oli isiä.

Siitä huolimatta, etteivät lapset voi asua biologisten vanhempiensa kanssa, on heillä tämän tutkimuksen tulosten perusteella erittäin suuri merkitys lasten elämässä. Tähän tulokseen ovat tulleet myös Hämäläinen (2012), Helavirta (2011) sekä Brannen, Heptinstall ja Bhopal (2000, ks. McAuley ym. 2010, 44). Biologiset vanhemmat kietoutuivat moneen asiaan lasten puheessa. Mäyrän kodista, lomista, palaverista, viikonloppusuunnitelmista tai tärkeistä esineistä ei voitu puhua ilman, että olisi mainittu vähintään kerran äiti ja/tai isä. Erityisen suuri merkitys näytti lapsille olevan biologisilta vanhemmilta saaduilla muistoilla ja leluilla. Aivan kuten salapoliiisikerholaiset, Hämäläisenkin (2012, 99–100) haastattelemat lapset kertovat säilyttävänsä syntymäkodistaan tuotuja tavaroita ja leluja aarteina nykyisessä kodissa. Lapsille nämä esineet voivat edustaa sekä vanhempien tärkeyttä että jatkuvuutta ja pysyvyyttä. Niissä yhdistyy turva ja pysyvyys: esineiden kautta lapset ovat saaneet vanhasta kodista mukaansa jotain, mikä muistuttaa heitä heidän elämän tärkeimmistä ihmisistä, ne loivat turvaa uudessa asuinpaikassa sekä liittivät osaksi toista tai kolmatta kotia.

Lapset toivat selvästi esiin, ettei sijaishuoltopaikka ole riski biologisten vanhempien asemalle lapselle tärkeinä aikuisina. Lasten kertoman mukaan sijaishuoltopaikka ei ole syntymäkotia parempi paikka siellä olevien ihmisten, vaan täytetyksi tulleiden tarpeiden vuoksi. Tätä vahvisti lasten

toistuvasti tuottama puhe kaipauksesta tavata biologia vanhempia nykyistä useammin. Samanaikaisesti lapset kuitenkin kertoivat, ettei Mäyrä voi asua vanhassa kodissaan, koska siellä on turvatonta. Tämän ja aiempien tutkimusten valossa herää kysymys, kuinka lastensuojelun käytänteissä voidaan tulevaisuudessa yhdistää yhä vahvemmin lapsen nykyisessä kodissa kokema turvallisuus lapsen kaipaukseen tavata biologisia vanhempiaan? Kotivierailut ympäristössä, joka edelleen tuottaa lapselle hyvinvoinnin kannalta epäedullisia kokemuksia tai palauttavat yhä uudelleen mieliin lapsuuden aiemmin kokemuksista, eivät ole hyväksi lapsen kehitykselle (esim. Vornanen 2001). Tätä tietoa vasten meillä on velvollisuus pysähtyä miettimään nykyisten rakenteiden toimivuutta tämänkaltaisissa tilanteissa. Tällä en tarkoita tapaamisten kieltämistä, vaan niiden uudelleenjärjestelyä, kuten tapaamisten järjestämistä paikassa, jonka tiedetään olevan lapselle turvallinen.

8.2 Lastensuojelusta ja asiakasosallisuudesta lapsen silmin

Lapset puhuivat rohkeasti lastensuojeluun liittyvistä asioista ja auttoivat innokkaasti Mäyrää siihen liittyvissä kysymyksissä. Verraten aiempiin selvityksiin huostaanotettujen lasten ja nuorten kokemuksista elämästään ja erityisyydestään suhteessa biologisen/biologisten vanhempien kanssa asuviin lapsiin (esim. Hämäläinen 2012, 113–114; Vario ym. 2012, 18–20; McAuley ym. 2010, 50), salapoliisikerholaiset eivät tuoneet missään vaiheessa esiin olevansa taustansa tai asuinpaikkansa vuoksi jollain tavalla erikoisia tai erityisiä. Huolimatta kaipauksesta biologisiin vanhempiinsa lapset vaikuttivat onnellisilta. Tätä vahvisti heidän näkemyksensä siitä, että lastensuojelu on positiivinen ja auttava asia ja sen tehtävänä on varmistaa, että lapsi voi elää turvassa. Lapset eivät myöskään tuoneet esiin häpeään liittyviä ajatuksia tai tunteita, mikä sekin poikkeaa aiemmasta, erityisesti nuorten tai jo aikuistuneiden lastensuojelun asiakkaiden kohdalla tehdystä tutkimuksesta (esim. Eronen 2012 ja Vario ym. 2012). Tämä herättää kysymyksen siitä, mitä sellaista tapahtuu yli 10-vuotiaiden sijoitettujen lasten elämässä, joka muuttaa heidän näkemyksensä itsestään tai leimaa heidät lastensuojelun vuoksi? Vastauksia on varmasti monia ja ne voivat liittyä niin kehityspsykologiaan, sijoituspaikkaan kuin laajempaan elinympäristöön. On totta, että kasvaessaan lapsi alkaa erottaa yhä vahvemmin eroja itsensä ja muiden lasten perheiden ja kokemusten välillä. Tunne erilaisuudesta ei kuitenkaan synny yksin omien ajatusten

tuottamana, vaan ympäröivällä yhteisöllä on vaikutusta siihen, miten lapsi tai nuori itsensä näkee. Kaverit alkavat kysellä enemmän taustasta ja asuinpaikasta ja kaverien vanhemmat tai opettajat leimaavat lapsen tämän pelkän lastensuojelutaustan perusteella (ks. esim. Vario ym. 2012, 18–20). Myös lastensuojeluun ja sosiaalityön käytänteisiin liitettävä leima vahvistaa yleistä näkemystä asiakkaista ”ongelmalapsina tai -nuorina” (Pösö 2002, 108–110, 113).

Koska pienten lasten ja nuorten kokemukset eroavat toisistaan varsin selvästi, on oleellista kysyä, millaisia asioita näiden lasten kohdalla voitaisiin tehdä, jotta häpeän, erityisyyden tai ulkopuolisuuden tunteet eivät nuoruusvuosina olisi niin voimakkaita? Millaisin tavoin arjessa, kohtaamisessa ja asiakastilanteissa lastensuojelun erityisyyttä tai siihen liittyvää ongelmapuhetta voitaisiin välttää ja keskittyä lapsen identiteetin ja arvokkuuden korostamiseen taustaan katsomatta? Lähtökohtaisesti ajattelen, että jokainen meistä voi valita oman asenteensa ja tavan kohdata näitä lapsia. Monesti olen kuullut ihmisen sanovan, että tietämättömyys lastensuojelusta tai tietynlaiset stereotypiat lastensuojelun asiakkaista pelottavat heitä ja vaikeuttavat asiakkaina olevien kohtaamista. Kokemukseni mukaan ei kuitenkaan ole väärin tuoda esiin omaa tietämättömyyttä. Se on usein paljon rakentavampi vaihtoehto kuin omiin ennakkoasenteisiin luottaminen. Tähän liittyy myös kysymys yhteiskunnan rakenteista mahdollistajana tai eristäjänä sekä median roolista yleisten asenteiden ja vaikutteiden levittäjänä. Kuten tämän tutkimuksen alussa toin esiin, lastensuojelusta uutisoidaan ja puhutaan usein hyvin negatiiviseen sävyyn. Toteutetuissa lastensuojelun seurantatutkimuksissa on havaittu toistuvan ”kolmannes säännön”. Tämä tarkoittaa, että joka kolmannella lastensuojelun entisellä asiakkaalla menee myöhemmin elämässään huonosti, joka kolmannella menee ajoittain hyvin, mutta joka kolmas selviää ja menestyy aikuisena hyvin (Heino 2009a, 209). Tähän tutkimustietoon peilaten pitäisi yleisessä keskustelussa olla suhteessa enemmän tilaa positiivisille lastensuojelutarinoille.

Tarkasteltaessa lasten käsityksiä asiakasosallisuudesta eli mukanaolosta ja kuulluksi tulemisesta itseään koskevista asioista, lasten näkemykset ja kokemukset vaihtelivat suuresti. Minulle tutkijana jäi tunne, että koko asiakasosallisuuden teema oli lapsille varsin vieras. Tämä voi johtua monesta asiasta. Optimistisesti ajateltuna kyse voi olla siitä, että lapset ovat arjessaan ja lastensuojelussa vahvasti osallisina ja pitävät sitä itsestään selvänä asiana, eivätkä tämän vuoksi osaa tuoda sitä erityisenä asiana esille.

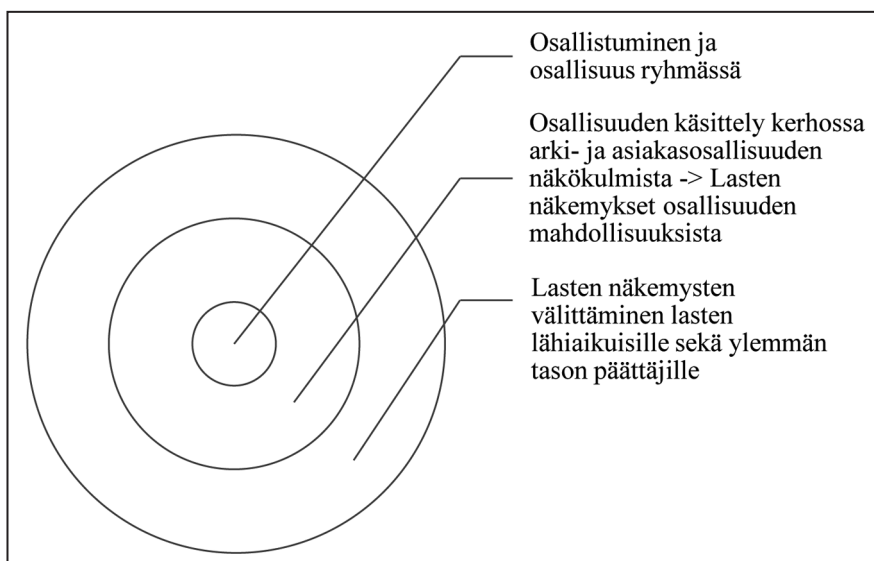
Toisaalta taustalla voi olla aivan päinvastainen tilanne. On mahdollista, että lasten osallistumismahdollisuudet omaa elämää koskeviin asioihin ovat todellisuudessa vähäiset. Lisäksi lasten ikä voi vaikuttaa siihen, miten he käsittävät osallisuuden ja mukana olon. Lasten vaikutusmahdollisuudet asiakassuhteessa näyttäytyivät tässä tutkimuksessa vähäisiltä. Vain kolmasosa lapsista kertoi olleensa mukana palaverissa tai neuvottelussa, joka koski hänen omia asioitaan. On toki mahdollista, että useampi lapsi on ollut mukana näissä tilanteissa, mutta he eivät syystä tai toisesta tuoneet sitä esiin, tai eivät ehkä tienneet osallistuneensa. Mielenkiintoisia kuitenkin olivat perustelut, joita lapset esittivät sekä Mäyrän läsnäololle että poissaololle palavereista. Erityisesti huomion kiinnitti kolmen lapsen näkemys siitä, ettei Mäyrä saa olla mukana, vaan kaikkien päätösten pitää tulla hänelle yllätyksenä. Tämä kuvastaa vahvasti, ettei Mäyrällä itsellään ole vaikutusmahdollisuutta häntä kohtaan tehtäviin päätöksiin. Yllättävää oli myös se, kuinka tunteita herättävää keskustelu palaveriin osallistumisesta joillekin lapsista oli. Ne herättivät lapsissa erilaisia muistoja, jotka eivät olleet kaikki positiivisia. Kahden lapsen kohdalla nämä muistot liittyivät biologisten vanhempien toimintaan palaverissa. Toisaalta taas parin lapsen kokemus palavereista, joissa heitä oli kuultu, oli ollut erittäin voimaannuttava.

Shierin (2001) esittämään osallisuuden porrasmalliin verraten, lasten kokemukset osallisuudesta jakaantuivat 1. ja 4. portaan välille. Kahdella lapsista oli kokemusta siitä, että heidän toiveensa asiakkuuteen liittyvissä yksittäisissä asioissa oli kuultu ja heidät oli otettu mukaan päätöksentekoprosessiin, mikä ylittää näin myös lapsen oikeuksien sopimuksen asettamalle minimitasolle. Toisaalta aineistosta kävi ilmi myös kaksi tilannetta, joissa lasten kokemus oli, ettei heitä oltu kuultu tai ettei heidän toiveeseensa oltu reagoitu lainkaan. Nämä osattomuuden kokemukset jäävät koko Shierin esittämän mallin ulkopuolelle.

Kaikissa tilanteissa lasten mielipiteitä ei voida huomioida tai toteuttaa päätöksiä tehtäessä. Tällaisia ovat esimerkiksi tilanteet, joissa aikuiset tietävät lapsen toiveen toteuttamisella olevan negatiivinen vaikutus hänen hyvinvointiinsa. Näen siis, että asiakasosallisuutteen liittyy tilanteita, joissa Shierin (2001) esittämä 5. porras *Lapsen kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta* ei lastensuojelullisissa tilanteissa aina ole edes mahdollista, vaan aikuisen tulee ottaa asioista vastuu. Esimerkiksi vanhempien tapaamisiin liittyvät asiat voivat olla sellaisia, joissa on eettisesti väärin vastuuttaa lasta päätösten tekemisestä. Mikäli lapsen toivetta ei voida toteuttaa, tulee tilanne

kuitenkin käydä lapsen kanssa läpi ja perustella hänelle ymmärrettävästi. Tämä tuli esiin myös lasten puheessa. Kaksi lapsista toi esiin, että sijoituksen syyt tulee perustella lapsille ikätason mukaisesti. Perustelemattomuus johtaa ymmärtämättömyyteen tilanteessa tehtyä sijoituspäätöstä kohtaan ja herättää lapsissa negatiivisia ja ristiriitaisia tunteita, jotka kohdistuvat sosiaalityöntekijään. Sosiaalityöntekijästä tulee tyhmä, kun ei ole selittänyt, miksi tilanteessa päädytään sijoitukseen, vaikka tilanne on lapsen mielestä hyvä. Samaa ovat osoittaneet myös muut sijoitettujen lasten ja nuorten parissa tehdyt selvitykset (esim. Vario ym. 2012, 32).

Miten sitten lasten osallisuutta lastensuojelussa voidaan vahvistaa? Salapoliiseissa osallisuus rakentuu kolmikerroksisesti: lapset pääsevät osallistumaan kerhoon ja sen toimintoihin tasavertaisesti aikuisten kanssa, kerhon toiminnoissa tarkastellaan arki- ja asiakasosallisuuden mahdollisuuksia lastensuojelussa, josta koetaan lasten näkemykset välitettäväksi laajemman kuulijakunnan tietoon. Tärkeimpänä näistä kuitenkin nähdään ydin, eli lapsen mahdollisuus olla osallisena ryhmässä.

KUVIO 6. Osallisuuden rakentuminen tutkimuskontekstina olevassa Salapoliisikerhossa

Kerhokokemus osoitti, että lasten rohkeus puhua on suurempi kuin aikuisten rohkeus kysyä. Salapoliisikerho osoitti myös, että alle 10-vuotiailla lapsilla on paljon sanottavaa ja he voivat keskustella omaan elä-

määnsä liittyvistä vaikeistakin asioista asiantuntevasti ja tarkasti. Samaan lopputulokseen on tullut muun muassa Lahikainen (2001) tutkiessaan 5–6-vuotiaiden lasten kokemaa turvattomuutta ja sen hallintaa. Osallisuuden vahvistamisen avaimet löytyvät kohtaamisen ja vuorovaikutuksen laadusta. Aikuisilla tulee olla aikaa ja etenkin rohkeutta lapsille, heidän kuulumistensa kysymiselle ja toiveiden kuulemiselle. Hotari ym. (2009, 132) ehdottavat asiakasosallisuuden vahvistamiseksi sosiaalityöntekijän lapsen kanssa viettämisen ajan lisäämistä. Ilman yhteisen ajan viettämistä lapsi ja sosiaalityöntekijä eivät voi tutustua ja ilman toisen tuntemista ei voi syntyä luottamuksellista suhdetta, joka mahdollistaisi asioiden paremman käsittelyn ja kuulluksi tulemisen (Vario ym. 2012, 31–32). Tämän tutkimuksen perusteella lapsen kaipaavat asioitaan hoitavilta aikuisilta nimenomaan läsnäoloa ja aikaa yhteiselle tekemiselle. Huolimatta siitä, tunsiko tai tiesikö lapsi oman sosiaalityöntekijänsä, vaikuttaa siltä, ettei sosiaalityöntekijä ole lapsille vain ammattiaan hoitava viranomainen, vaan heidän elämässään läsnä oleva aikuinen, joka on iloinen ja jolla aikaa leikkiä lapsen kanssa.

8.3 Tutkimuksen luotettavuus

Lincoln ja Cuba (1985, 301–327) ovat esittäneet neljä laadullisen tutkimuksen luotettavuuskriteeriä, jotka ovat uskottavuus (*credibility*), siirrettävyys (*transferability*), varmuus eli tutkimustilanteen arviointi (*dependability*) ja vahvistettavuus (*confirmability*). Tässä alaluvussa arvioin tutkimukseni luotettavuutta aineiston analyysin, tutkimustulosten ja prosessin kokonaisuuden osalta näiden kriteerin kautta.

Ensimmäinen luotettavuuskriteeri on *uskottavuus*, jolla tarkoitetaan sen arvioimista ovatko tutkijan tekemät tulkinnat yhteneviä tutkittavien kokemusten ja käsitysten kanssa (Tynjälä 1991, 390). Uskottavuutta lisäävät sitoutuminen ja tutustuminen tutkimuskontekstiin sekä aineiston keräämiseen käytetty aika. (Lincoln & Cuba 1985, 301–303.) Perehtyminen tutkittavien elämään auttaa tutkijaa samaistumaan heidän tilanteeseen ja tekemään aineistosta todellisuutta paremmin vastaavia tulkintoja (Tauriainen 2000, 114). Aineistonkeruu tapahtui kuuden kerhokerran aikana, jotka ajoittuivat noin kahden kuukauden pituiselle ajanjaksolle, minkä näen luotettavuutta vahvistavana tekijänä. Vaikka kerhokerrat itsessään olivat vain 2–3 tunnin mittaisia, kokonaisuudessaan vietin lasten kanssa aikaa tutustumiskerran mukaan lukien noin 20 tuntia. Lisäksi triangula-

tio eli useiden eri teorioiden, menetelmien ja tietolähteiden hyödyntäminen tutkimuksen eri vaiheissa vahvistaa uskottavuutta (Lincoln & Cuba 1985, 305). Tämän tutkimuksen kohdalla käytin paljon aikaa teoreettisen taustan tarkasteluun ja erilaisten hyvinvointia koskevien mallien tutkimiseen. Analyysissä hyödynsin omien havainnointimuistiinpanojen ja ääninauhujen lisäksi lasten ottamia valokuvia sekä aikuisten ottamia valokuvia lasten tuotoksista, verraten näitä jo olemassa olevaan tietoon hyvinvoinnista. Näin ollen tulosten tulkinta ei jäänyt yksin minun kokemukseni tai näkemykseni varaan.

Tutkimuskonteksti, lastensuojelun sijaishuolto, oli minulle tuttu niin työni kuin omakohtaisen lastensuojelukokemukseni vuoksi, minkä koin helpottavan niin tutkimuskontekstin kuin lasten kertoman ymmärtämistä. Toisaalta lasten taustoista emme halunneet tietää ennen kerhon alkamista muuta kuin nimen ja iän. Meillä ei siis ollut ennakkotietoa esimerkiksi heidän sijoitushistoriastaan tai suhteesta biologisiin vanhempiin, millä on voinut olla vaikutusta tekemiäni tulkintojen luotettavuuteen. Kuitenkin näen valintamme olevan oikea kahdesta syystä: (1) mikäli olisimme saaneet lapsista enemmän ennakkotietoja, nämä tiedot olisivat voineet ohjata minun toimintaani, esimerkiksi suuntaamalla huomioni vain tiettyihin lasten esittämiin näkemyksiin, heikentäen siten tutkimuksen luotettavuutta. Toiseksi, ottamatta kantaa siihen puhuivatko lapset totta vai toivepuhetta, uskon lasten puhuneen heille oikeasti tärkeistä asioista – joko siitä, miten asiat ovat tällä hetkellä tai siitä, miten he toivoisivat niiden olevan. Koska tutkimuksen tarkoituksena ei ollut selvittää yksittäisten lasten kokemuksia, vaan yhdessä määritellä hyvinvointia ja lastensuojelua, en näe taustatietojen vaillinaisuuden vaikuttavan tutkimuksen luotettavuuteen heikentävästi.

Niin Patton (2002, 560) kuin Cuba ja Lincoln (1985, 303) kehottavat varmistamaan tutkimukseen osallistuneilta sen, vastaavatko tehdyt tulkinnat tai valitut näkökulmat heidän kokemuksiaan. Näin tein tämän tutkimuksen kohdalla, antaen mukana olleille lapsille ja heidän lähiaikuisilleen mahdollisuuden tutustua tuloksiin ja niiden perusteella tekemiini johtopäätöksiin ennen tutkimuksen julkaisua. Ennen kaikkea näin tämän tärkeäksi tutkimusaiheen herkkyyden ja lasten anonymiteetin varmistamisen vuoksi. Lisäksi kävimme yhdessä kerhon ohjaajien kanssa läpi niin huomioitamme kerhokertojen aikana kuin keräämääni tutkimusaineistoa ja siitä tekemiäni tulkintoja.

Osa luotettavuuden arviointia on tarkastella sitä, onko tutkimusta ja sen tuloksia mahdollista hyödyntää jossain toisessa kontekstissa tai ihmisryhmässä. Laadullisessa tutkimuksessa tästä käytetään termiä *siirrettävyys*. (Lincoln & Cuba 1985, 316.) Tutkimusprosessin etenemisen mahdollisimman tarkka kuvaus lisää laadullisen tutkimuksen luotettavuutta ja antaa lukijoille mahdollisuuden arvioida tutkimuksen siirrettävyyttä toiseen kontekstiin (Lincoln & Cuba 1985, 316; Hirsjärvi ym. 2009, 232). Tämän tutkimuksen tulokset eivät ole sellaisinaan siirrettävissä kuvaamaan yleisesti esi- ja alkuopetusikäisten subjektiivisia näkemyksiä hyvinvoinnista ja auttamisesta. Kerhoon osallistuneet lapset olivat lastensuojelun asiakkaita ja edustivat näin ollen näkemyksineen ja kokemuksineen tiettyä erityisryhmää, millä todennäköisesti on vaikutusta saatuihin tuloksiin. Lisäksi tutkimusjoukko oli varsin pieni, yhdeksän lasta, josta kaikki asuivat tutkimushetkellä samassa kaupungissa. Toisaalta tämän tutkimuksen tulokset ovat monelta osin yhteneviä aiemmin samasta aihepiiristä julkaistujen tutkimusten perusteella mikä lisää luotettavuutta tulosten siirrettävyyteen kontekstiin, jossa vastaajilla on samankaltaisia elämäkokemuksia kuin tähän tutkimukseen osallistuneilla lapsilla.

Tutkimuksen *varmuus* kuvaa sen arvioimista, kuinka tutkijan omat valinnat tai tutkittavasta ilmiöstä johtuvat seikat ovat vaikuttaneet tutkimuksen luotettavuuteen. Lisäksi tulee arvioida onko tutkimusprosessin aikana ilmennyt yllättäviä seikkoja, jotka ovat vaikuttaneet joko tutkimuksen suorittamiseen tai tutkijan toimintaan. (Tynjälä 1991, 391.) Läsnaoloni ja osallistumisen Salapoliisikerhon toimintaan antaa aiheutta kriittiseen tarkasteluun ja tätä olen tarkastellut tarkemmin luvussa 6.3. Varmuuteen kytkeytyy myös mahdollisten ennakko-oletusten tiedostaminen. Vaikka aiemmin kerroin, ettemme halunneet tietää lasten taustoista etukäteen juuri ennakko-oletusten välttämiseksi, huomasin joissain havainnointitilanteissa odottavani lasten toimivan tietyllä tavalla. Myös suunnitellamme kerhokertoja, teimme oletuksia siitä, millaiset toimintatavat tai pienryhmät vaikuttaisivat (lasten) kannalta parhaan lopputuloksen. Näissä molemmissa tapauksissa oletuksemme kohdistuivat ja perustuivat lapselle tunnusomaiseen toimintaan. Tämä ei kuitenkaan poista sitä mahdollisuutta, että tekemillämme valinnoilla olemme rajanneet lapsille luontaisinta ympäristöä toimia tai suunnanneet minun havainnointiani tiettyyn suuntaan. Omassa toiminnassani tunnistin lisäksi pariin otteeseen omien kokemusteni sekä työni herättämät ennakko-oletukset. Tutkijasta riippuvien tekijöiden tai virheellisten tulkintojen mininoimiseksi Lincoln ja Cuba (1985, 317–318) esittävät esimerkiksi, että toinen henkilö arvioi

koko tutkimusprosessin etenemisen alkuperäisaineiston perusteella. Koko tutkimusprosessiani ei aineiston valossa arvioitu, mutta niin kerhon ideointiryhmä kuin kerhon kaksi muuta vetäjää osallistuivat tutkimuksen toteuttamisen ja tutkimustulosten arviointiin siinä määrin, kuin se lasten anonyymiteetin säilymisen rajoissa oli mahdollista.

Luotettavuuskriteereistä viimeinen on *vahvistettavuus*, jonka kohdalla tarkastellaan muun muassa sitä, perustuvatko tulokset aineistoon ja ovatko niistä tehdyt päätelmät loogisia. Lisäksi huomiota tulee kiinnittää tutkijan toiminnan objektiivisuuteen (Lincoln & Cuba 1985, 323). Laadullisessa tutkimuksessa oletuksena on, että tutkijan oma persoona ja tausta vaikuttavat tulkintoihin, joita hän aineistosta tekee (Tauriainen 2000, 117). Näin ollen laadullinen tutkimus ei voi olla täysin objektiivista. Pyrkimyksenä kuitenkin on, että tutkijasta itsestään riippuvat tekijät eivät vaikuta tutkimuksen tuloksiin (Tynjälä 1991, 392). Vahvistettavuutta lisäävät tutkijan avoimuus omista lähtökohdistaan tulkita aineistoa sekä tulkintaan mahdollisesti vaikuttavien tekijöiden erottelu (Tauriainen 2000, 117). Tutkimuksen luotettavuuden kannalta on tärkeä tunnistaa ja nimetä kaikki tutkijakohtaiset tekijät ja roolit, jotka voivat vaikuttaa tutkimuksen tulosten luotettavuuteen. Lisäksi on tärkeä tiedostaa, että tutkijana olet kaksoisroolissa: olet sekä ihminen että tutkija. (Grönfors 2010, 155.) Oikeastaan koen itselläni olleen kahden edellä mainitun lisäksi vielä kolmasrooli: vertainen Salapoliisikerhoon osallistuneille lapsille. Tutkijana minun oli pidettävä mielessäni myös se, kuinka oma taustani ja kokemukseni lastensuojelun sijaishuollossa elämisestä voivat vaikuttaa sekä asioihin, joihin kiinnitän havainnoinnissa huomiota että aineiston tulkintaan. Analyysivaiheessa minulta tutkijana vaadittiinkin erityistä herkkyyttä tehdä analyysiä lapsesta ja havainnoista käsin, ei omista oletuksista, toiveista tai kokemuksistani lähtöisin. (Punch 2002, 324–330.) Tämä ei aina ollut helppoa, sillä lasten kesken jättämät lauseet tarjosivat monessa kohtaa tilaisuuden tulkintojen tekemiselle. Tutkimustulosten raportoinnissa olen kuitenkin pyrkinyt mahdollisimman selkeään tulosten esittelyyn. Luotettavuuden vahvistamiseksi olen jättänyt tuloslukuun paljon lasten autenttisia aineistonäytteitä sekä kuvannut ajattelu- ja analyysiprosessini mahdollisimman tarkasti. Näiden perusteella lukijalla on mahdollisuus arvioida tutkimukseni luotettavuutta vahvistettavuuden osalta.

Laadullista tutkimusta tehdessään tutkijan on oltava tietoinen myös arvoistaan ja niiden vaikutuksesta tutkittavan ilmiön havainnointiin ja ymmärtämiseen (Hirsjärvi ym. 2009, 161). Arvomme vaikuttavat tiedoste-

tusti tai tiedostamatta kaikkeen toimintaamme ja ajatteluunme ja voivat näin ollen vaikuttaa tutkimuksen aikana tekemiimme johtopäätöksiin. Suorittaessani aineistonkeruuta sekä analysoidessani aineistoa pyrin tietoisesti pitämään mielessäni arvolähtökohtani, joista tärkeimpänä näen jokaisen yksilön kokemusten ainutlaatuisuuden. Minulla ei ollut mitään oikeutta arvioida tai arvottaa kenenkään lapsen kokemuksia tai näkemyksiä. Tämä oli mielestäni tärkeä tiedostaa, jotta analyysivaiheessa osasin välttää lasten näkemysten arvottamista omista lähtökohdistani käsin.

Eettisyys on sekä osa tutkimuksen luotettavuutta että tutkimuksen eettisten pulmien pohdintaa. Osana luotettavuutta eettisyydellä tarkoitetaan laadukkuuden vaalimista niin tutkimussuunnitelman laatimisessa, tutkimusasetelman valinnassa kuin raportin kirjoittamisessa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 127.) Olen tarkastellut tutkimuksen eettisiä kysymyksiä aineistonkeruun kannalta laajasti luvussa 6. Tässä tuon esiin vielä muutama koko tutkimusta koskevan eettisen kysymyksen.

Aiheen arkaluonteisuuden vuoksi noudatin erityistä varovaisuutta tutkittavien suojan säilyttämiseksi. Tässä tärkeimmäksi koin luottamuksellisuuden sekä nimettömyyden. Tutkimusaihe oli herkkä ja kerhossa ilmenneet seikat koskettavat syvästi paitsi lapsia, myös heidän lähellä olevia aikuisia ja biologista sukuaan. Tämän vuoksi en tutkimuksessa mainitse edes aluetta, jolla aineistoni keräsin. Tekstinäytteistä taas karsin pois kaikki sellaiset esimerkit, joista olisi millään tavalla voinut päätellä kerhoon osallistuneiden lasten henkilöllisyyden ja tulosluvussa käytin osallistujille keksimiä nimiä, joilla ei ole mitään yhteyttä lasten oikeisiin nimiin.

8.4 Tutkimustulosten hyödyntäminen

Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että lasten valmius kertoa asioita oli suuri. Avaimena tähän oli, ettei lasten tarvinnut tarkastella omaa elämäänsä, vaan he pääsivät *auttamaan* Mäyrää ja olemaan tällä tavoin hyödyksi toiselle, vertaiselleen. Mäyrän kokemukset rohkaisivat lapsia ottamaan luontevasti osaa keskusteluun ja kertomaan vapaaehtoisesti myös omista elämänkokemuksistaan. Lasten halu auttaa Mäyrää herätti toiminnasta kuulleissa aikuisista myös toisenlaisia reaktioita. Toiminta sai osakseen kritiikkiä siitä, että se saattaisi vahvistaa sijoitettujen lasten keskuudessa yleistä huolehtijalapsen roolia. Helavirta (2011, 76) käyttää tästä ilmiöstä käsitettä vastavuoroinen huolenpito tarkoittaen, että aikuisella on

päävastuu huolenpidon toteuttamisesta, mutta velvollisuus siirtyy lapselle tilanteissa, joissa vanhempi on esimerkiksi väsynyt tai kiireinen eikä näin ollen kykene huolehtimaan lapsen tarpeista. Kysymys huolehtijalapsesta oli aiheellinen ja pysähdyimme miettimään sitä useaan kertaan. Kuitenkin näimme salapoliisitoiminnan lähtökohdat ja tarkoituksen ohjaavan toimintaa voimavaralähtöiseen suuntaan, joka hyvällä tavalla vahvistaa lapsen toimijuutta. Toisaalta ajattelen lastensuojelusta samalla tavoin, kuin Ben-Arieh (2010) hyvinvoinnista: ymmärtääksemme nykyistä paremmin lastensuojelua asiakkaan näkökulmasta ja kyetäksemme kehittämään palveluita, on kokemusasiantuntijoiden näkökulmaa hyödynnettävä aiempaa enemmän.

Salapoliisikerhon kohdalla voidaan puhua uudesta sosiaalityön interventiosta, tai sosiaalisesta innovaatiosta, mitä nimeä Palsanen (2012, 3) yhteistutkimisen menetelmästä käyttää. Salapoliisikerho itsessään yllätti suosiollaan ja menetelmällään innostaa lapset tutkimaan herkkää ja vaikeaa aihetta. Aiemmissa luvuissa olen esitellyt kerhon rakennetta, toimintaperiaatteita sekä merkitystä lapsille. Tämänkaltaisen toiminnan kohdalla on kuitenkin tärkeä pysähtyä miettimään myös miten interventiota voitaisiin kehittää edelleen ja miten sitä voisi hyödyntää arjen sosiaalityössä? Positiivisesta kokemuksesta huolimatta huomasimme toiminnassa monia kehittämiskohtia, jotka liittyivät erityisesti lasten jaksamiseen. Vaikka tapaamiskertojen ohjelmaan oli varattu aikaa leikille ja vapaammalle tekemiselle, jäi näille käytännössä vain vähän aikaa. Myös lapset itse toivat tämän asian esiin kerhon päättyttyä Mäyrälle kirjoittamissaan kirjeissään. Lapset toivoivat, että kerhossa olisi pelattu enemmän Uno ja tehty salapoliisitehtäviä. Toinen lasten jaksamiseen liittyvä kehittämiskohta on kerhon ajankohta. Tällä kertaa toteutimme kerhon iltapäivisin lasten koulupäivän jälkeen. Tämä ei ollut paras vaihtoehto, sillä lapset olivat jo olleet päivän koulussa tai esikoulussa. Tulevaisuudessa tuleekin miettiä tarkemmin, mihin aikaan päivästä kerhon tapaamiset ovat tai onko ne mahdollista järjestää kokonaan viikonloppuisin, jolloin takana ei ole koulupäivää.

Kolmas kehittämisen kohta liittyy lasten lähellä olevien aikuisten tiiviimpään mukaan ottamiseen. Salapoliisikerho oli lapsille monella tapaa merkityksellinen, kuten aiemmin on käynyt ilmi. Kerhossa käsiteltävät teemat herättivät lapsissa erilaisia ajatuksia ja tunteita kerhon aikana, mutta myös sen jälkeen, kuten olemme saaneet osallistuneiden lasten lähiaikuisilta kuulla. Tästä johtuen on herännyt kysymys siitä, miten voidaan paremmin varmistaa, että lapsen lähellä on kerhon päättyttyä aikuinen, joka tietää

mitä kerhossa on tapahtunut ja voi jatkaa käynnistyneiden prosessien läpikäyntiä lapsen kanssa. Voisivatko lähiaikuiset olla mukana kerhossa joka kerta tai ainakin joskus? Nyt, saattaessani loppuun tätä tutkimusta, Pesäpuulla on kokemusta kolmesta Salapoliisiryhmästä eri puolilta Suomea. Jo näiden ryhmien toteutuksessa on huomioitu edellä kuvattuja kehittämisehdotuksia, mutta niiden vaikutuksen tarkastelu on jo uuden tutkimuksen aihe.

Arjen sosiaalityön kannalta Salapoliisikerho antoi sekä tiedollisia että menetelmällisiä ideoita. Tutkimuksen tulokset vahvistavat sitä, että perustarpeiden tyydyttäminen on ensisijaisen tärkeää lasten elämässä. Tulokset muistuttavat sosiaalityöntekijöitä kiinnittämään myös jatkossa huomiota siihen, ovatko arjen tavalliset asiat lapsen elämässä kunnossa. Tulokset tuovat esiin myös sen, kuinka tärkeää arjen työssä on pohtia sitä, miten lapsen nykyisessä kodissa kokema turvallisuus ja toisaalta kaipaus tiiviimpään yhteyteen biologisten vanhempien kanssa pystyttäisiin entistä paremmin yhdistämään lapsen elämässä. Menetelmällisesti Salapoliisikerho rikastuttaa arjen sosiaalityötä. Toiminnassa käytetyt menetelmät ovat hyvin yksinkertaisia ja helposti käytännön työhön sovellettavia. Toivonkin tämän tutkimuksen osaltaan rohkaisevan sijoitettujen lasten parissa työskenteleviä aikuisia kokeilemaan erilaisia lähestymistapoja vaikeiden ja henkilökohtaisten asioiden käsittelyssä. Esimerkiksi käsinuken tai nallen voi hyvin ottaa mukaan asiakastapaamiseen ja kokeilla onnistuisiko lapsen mielipiteen selvittäminen helpommin sen avulla. Toiseksi toivon tutkimuksen innoittavan aikuisia ottamaan pienempiä lapsia mukaan selvittäessä lastensuojelun tilaa tai kehitettäessä toimintatapoja ja menetelmiä.

Tutkimus avaa osaltaan uusia kysymyksiä lasten kokemuksista niin hyvinvoinnin kuin lastensuojelun käytänteiden osalta, jotka tarjoavat mielenkiintoisia tutkimus- ja kehittämisideoita. Koska tämän tutkimuksen tulokset osoittivat, että lasten kuulluksi tulemisessa omiin asioihinsa liittyen on parantamisen varaa, olisi kiinnostavaa tutkia asiakassuunnitelmaneuvoitteluiden käytänteitä, niiden soveltuvuutta ja vaikutuksia lapsen näkökulmasta. Millaisena lapsi kokee palaverit, joissa hänen asioistaan keskustellaan, miten hän tulee niissä kuulluksi ja miten kuulluksi tulemisesta voitaisiin vahvistaa? Toinen jatkotutkimusehdotus koskee huomiotani siitä, että pienelle lapselle lastensuojelu on positiivinen asia, kun taas murrosikäiselle se on leimaava asia. Mielenkiintoista olisi pysähtyä tarkastelemaan leimautumisen taustalla olevia syitä ja sen seurauksia sekä pohtia keinoja tämän ilmiön ennaltaehkäisyyn. Mitä asioita huomioimalla ja te-

kemällä pienten lasten näkemys lastensuojelusta positiivisena asiana voisi säilyä yli murrosiän? Joitakin näkökulmia näihin tutkimusaiheisiin olen tuonut kokemustiedon valossa esiin jo tässä tutkimuksessa, mutta aiheet kaipaivat tuekseen vahvempaa tutkimuksellista tarkastelua.

Tämä tutkimus on pyrkinyt omalta osaltaan vastaamaan tarpeeseen tarkastella hyvinvointia ja lastensuojelua pienten lasten näkökulmasta käsin. Sen kautta olemme saaneet joitain vastauksia sekä vahvistusta sille, että keskeisimmässä roolissa niin lapsen hyvinvoinnissa kuin lastensuojelun asiakasosallisuudessa ovat arjen kohtaamiset, huolenpito ja nähdäksi tuleminen. Hyvinvoinnin resepti rakentuu lasten puheessa jokapäiväisen huolenpidon varaan – siihen, että aikuinen huolehtii lapsen perustarpeiden tyydyttämisestä, joita ovat ruoka, puhtaat vaatteet, turvallinen paikka nukkua sekä rakkauden ja hellyyden kokeminen. Lastensuojelun ja sijoituksen kautta lapset ovat saaneet vastauksen näihin tarpeisiin, mutta suhde ja yhteydenpito biologisiin vanhempiin merkitsevät heille edelleen paljon.

Tämä tutkimusprosessi on ollut minulle ainutlaatuinen tilaisuus päästä tarkastelemaan ajankohtaista ja vähän tutkittua aihetta. Aloittelevana tutkijana se on opettanut minulle monia asioita tutkimuksen tekemisestä, tiedon prosessoinnista ja tutkimuseettisten kysymysten pohdinnasta. Näitäkin taitoja enemmän se on opettanut minulle ihmisenä. Pidän suurena etuoikeutena sitä, että sain työskennellä fiksujen ja innostuneiden salapoliisikerholaisten kanssa ja oppia sen kautta paljon lapsilähtöisyydestä, lasten kuuntelemisesta ja pysähtymisestä heille tärkeiden asioiden äärelle. Vain asettumalla samalle tasolle lapsen kanssa, voimme oppia ja ymmärtää sellaista, mitä emme voi tutkimuksen ja kirjallisuuden kautta tavoittaa. Vain kuuntelemalla ja pysähtymällä lapsen luo, opimme tuntemaan hänet ja hänen tarpeensa ja voimme vastata niihin. Siitä myös lastensuojelussa pohjimmiltaan on kyse.

9 LÄHTEET

- Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) 2010. Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) 2010. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Aarnos, E. 2010. Kouluun lapsia tutkimaan: havainnointi, haastattelu ja dokumentit. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 172–186.
- Alenius, M. & Erkkilä, A. 2010. Lasten näkemyksiä lastensuojelun perhetyöstä. Sosiaalipedagogisen lapsi- ja nuorisotyön suuntautumisvaihtoehdon opinnäytetyö. Lahden ammattikorkeakoulu. Viitattu 24.3.2014 theseus17-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/14280/Alenius_Milla.pdf?sequence=1
- Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Juva: WSOY.
- Aula, M.K. 2011. Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa S. Nurmi & K. Rantala (toim.) Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Keuruu: LK-kirjat, 24–38.
- Bae, B. 2009. Children's right to participate – challenges in everyday interactions. *European Early Childhood Education Research Journal* 17(3), 391–406.
- Bardy, M. 2009a. Hyvinvoinnin ulottuvuudet – perheen ja yhteiskunnan suhteissa. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen & S. Ahlström (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi. Helsinki: THL, 226–242.
- Bardy, M. 2009b. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa M. Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: THL, 17–46.
- Ben-Arieh, A. 2010. Developing Indicators for Child Well-Being in a Changing Context. Teoksessa C. MacAuley & W. Rose (toim.) Child Well-Being. Understanding children's lives. London: London, Jessica Kingsley Publisher, 129–142.
- Bowlby, J. 1969. Attachment and Loss. Harmondsworth: Penquin Books.
- Bradshaw, J., Keung, A., Rees, G. & Goswami, H. 2011. Children's subjective well-being: International comparative perspectives. *Children and Youth Services Review*, 33(4), 548–556.
- Coney, I. 2008. Children's participation in consultations and decision-making at health service level: A review of the literature. *International Journal of Nursing Studies* 45, 1682–168.
- Day, C., Carey, M. & Surgenor, T. 2006. Children's Key Concerns: Piloting a Qualitative Approach to Understanding Their Experience of Mental Health Care. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 11(1), 139–155.
- Dockett, S., Einarsdóttir, J. & Perry, B. 2009. Researching with children: Ethical tensions. *Journal of Early Childhood Research* 7(3), 283–298.
- Einarsdóttir, J. 2007. Research with children: methodological and ethical challenges. *European Early Childhood Education Research Journal* 15(2), 197–211.
- Emond, R. 2006. Ethnographic Research Methods with Children And Young People. Teoksessa S. Greene & D. Hogan (toim.) Researching Children Experience. Methods and Approaches. London: Sage, 123–139.

- Ernvall, I. & Jahnukainen, J. 2013 Lapsen osallisuus Tapiolan SOS-lapsikylän arjessa. Sosiaalialan koulutusohjelman opinnäytetyö. Laure Ammattikorkeakoulu. Viitattu 7.11.2013 http://www.sos-lapsikyla.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/kuvat/pdf-tiedostot/Lapsen-osallisuus-Tapiolan-SOS-lapsikylan-arjessa-Ernvall-Jahnukainen.pdf
- Eronen, T. 2012. Lastenkoti osana elämäntarinaa - narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. *Acta Universitatis Tampensis* 1713. Tampere: Tampere University Press.
- Eronen, T. 2007. Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. Viitattu 20.5.2013 <http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3bee3e/2000-luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf>
- Eskola, J. 2010. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 179–203.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 8. painos. Tampere: Vastapaino.
- Francis, M. & Lorenzo, R. 2002. Seven realms of children's participation. *Journal of environmental psychology* 22, 157–169.
- Goswami, H. 2012. Social Relationships and Children's Subjective Well-Being. *Social Indicators Research*, 107(3), 575–588.
- Greene, S. & Hogan, D. (toim.) 2006. *Researching Children Experience. Methods and Approaches*. London: Sage.
- Grönfors, M. 2010. Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 172–186.
- Heino, T. 2007. Keitä ovat lastensuojelun uudet asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Työpapereita 30/2007. Helsinki: Stakes. Viitattu 20.9.2013 <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/tyopaperit/T30-2007-VERKKO.pdf>
- Heino, T. 2009a. Lastensuojelu – kehityskulkuja ja paikannuksia. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen & S. Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi*. Helsinki: THL, 198–213.
- Heino, T. 2009b. Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa M. Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: THL, 52–75.
- Helavirta, S. 2011. Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. *Acta Universitatis Tampensis* 1669. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.
- Hiitola, J. 2008. Selvitys vuonna 2006 Tampereen seutukunnassa huostaan otetuista lapsista. Työpapereita 21/2008. Helsinki: Stakes.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Holmila, M., Huhtanen, P., Martikainen, P., Mäkelä, P. & Virtanen A. 2009. Lasten huoltajien alkoholinkäytön ja haittojen kehitys. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen & S. Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi*. Helsinki: THL, 104–113.
- Hotari, K.-E., Oranen M. & Pösö, T. 2009. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa M. Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: THL, 117–132.
- Hujala, E., & Turja, L. (toim.) 2011. *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Juva: PS-kustannus.
- Hurtig, J. 2003. Lasta suojelemissa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perheyön käytännöissä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 60. Lapin yliopisto.

- Hyttinen, R. 2007. Lapsi, huumeperhe ja toivo Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.
- Hämäläinen, K. 2012. Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhe-suhteilleen. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityön yksikkö. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012.
- Iivonen, E. 2011. Lapsen oikeuksien yleissopimus. Teoksessa S. Nurmi & K. Rantala (toim.) Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Keuruu: LK-kirjat, 39–60.
- Jokela, R. 2013. Kuullaan, mutta kuunnellaanko? Huostaan otetun ja sijoitetun lapsen kokemuksia osallisuudesta lastensuojelun asiakkuudessaan. Sosiaalityön Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.
- Järventie, I. & Sauli, H. (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY.
- Karlsson, L. 2012. Johdanto. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa L., Karlsson & R., Karimäki (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura ry, 17–63.
- Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.) 2012. Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura ry.
- Karvonen, S., Moisio, P. & Simpura, J. 2009. Suomalaisten hyvinvointi ja elinolot 2000-luvulla. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen & S. Ahlström (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi. Helsinki: THL, 20–34.
- Kiili, J. 1998. Lapset ja nuoret hyvinvointinsa asiantuntijoina. Raportti hyvinvointi-indikaattoreiden kehittämisestä. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen yhteiskuntapolitiikan työpapereita no. 105. Jyväskylän yliopisto.
- Kiili, J. 2006. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 283. Jyväskylän yliopisto.
- Kiviniemi, K. 2010. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 70–85.
- Koisti-Auer, A.-L. 2009. Olet sitä mieltä, että... SOS-lapsikylissä ja –nuorisokodeissa asuvien lasten ja nuorten mielipiteitä arjesta, osallisuudesta ja oikeuksista. Viitattu 7.11.2013 https://www.sos-lapsikylya.fi/fileadmin/user_upload/tiedo-stot/kuvat/pdf-tiedostot/Lasten_ja_nuorten_kysely.pdf.
- Kouvonen, P. 2013. Participatory Policies and Social Rights in Out-of-home Placement Services. Negotiated Agencies of Vulnerable Children. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, sosiaalitieteiden laitos.
- Krippendorff, K. 2013. Content analysis: an introduction to its methodology. Los Angeles: Sage.
- Kupila, P. 2007. ”Minäkö asiantuntija?” : varhaiskasvatuksen asiantuntijan merkitysperspektiivin ja identiteetin rakentuminen. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 302. Jyväskylän yliopisto.
- Känkänen, P. 2013. Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia. THL, Tutkimus 109. Helsinki: THL.
- Laakso, R. 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkorityöstä. Sosiaalityön tutkimuksen laitos/Acta Universitatis Tamperensis 1444. Tampereen yliopisto.
- Lagström, H., Pösö, T., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (toim.) 2010. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikkaa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimuseura.

- Lahikainen, A.R. & Paavonen, E., J. 2011. Perhe ja lapsen hyvinvointi. Teoksessa A., Oksanen & M., Salonen (toim.) Toiminnallisia loukkuja: hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press, 91–108.
- Lahikainen, A.R. 2001. Lasten kuuntelemisesta ja sen esteistä. Teoksessa I. Järventie & H. Sauli (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 21–46.
- Laitinen, M. & Hurtig, J. (toim.) 2002. Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.
- Lammi-Taskula, J., Karvonen, S. & Ahlström, S. (toim.) 2009. Lapsiperheiden hyvinvointi. Helsinki: THL.
- Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2014. Eriarvoistuva lapsuus. Lasten hyvinvointi kansallisten indikaattoreiden valossa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2014:3. Helsinki: Aksidenssi Oy.
- Lastensuojelu 2012. Suomen virallinen tilasto. Tilastoraportti 30/2013. Sosiaaliturva 2013. Terveysten ja hyvinvoinninlaitos THL. Viitattu 28.11.2013 http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110691/Tr30_13.pdf?sequence=3
- Lastensuojelulaki 417/2007.
- Lincoln, Y.S. & Guba, E.G. 1985. Naturalistic inquiry. Beverly Hills: Sage.
- McAuley, C., Morgan, R. & Rose, W. 2010. Children's Views on Child Well-Being. Teoksessa C. MacAuley & W. Rose (toim.) Child Well-Being. Understanding children's lives. London: London, Jessica Kingsley Publisher, 39–66.
- MacAuley, C. & Rose, W. (toim.) 2010. Child Well-Being. Understanding children's lives. London: London, Jessica Kingsley Publisher.
- Merriam, S.B. 2009. Qualitative Research. A Guide to Design and Implementation. 2nd edition. San Francisco: Jossey-Bass.
- Morgan, M., Gibbs, S., Maxwell, K. & Britten, N. 2002. Hearing children's voices: methodological issues in conducting focus groups with children aged 7–11-years. Qualitative Research 2(1), 5–20.
- Moore, K.A., Lippman, L. & Brown, B. 2004. Indicators of Child Well-Being: The Promise for Positive Youth Development. The annals of American Academy, 125–145.
- Muukkonen, T. 2009. Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa M. Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: THL, 133–143.
- Mäkelä, J. 2011. Osallisuuden merkitys lapsen ja nuoren kehitykselle. Teoksessa S. Nurmi & K. Rantala (toim.) Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Keuruu: LK-kirjat, 13–23.
- Möller, S. & Nikkanen, M. 2009. Lastenkoti minun mielestäni. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 11 Forssa: Pelastakaa Lapset ry.
- Niemelä, P. (toim.) 2010. Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOY.
- Niemelä, P. 2010. Hyvinvointipolitiikan teoria. Teoksessa P. Niemelä (toim.) Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOY, 16–37.
- Nurmi, S. 2011. Johdanto. Teoksessa S. Nurmi & K. Rantala (toim.) Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Keuruu: LK-kirjat, 6–10.
- Nurmi, S. & Rantala, K. 2001. Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Keuruu: LK-kirjat
- Oksanen, A. & Salonen, M. 2011. (toim.) Toiminnallisia loukkuja: hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press.

- Oranen, M. 2007. Mitä mieltä!/? Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä, Sosiaali- ja terveysministeriö Lastensuojelun kehittämisohjelman osahankkeen raportti. Viitattu 20.3.2013 <http://www.sosiaaliportti.fi/File/5a3129ac-bd59-46c7-b95f-379d04d1457c/Osallisuusraportti%20Oranen.pdf>
- Pajari, M. 2013. Kadonnutta vanhempaa etsimässä. Helsinki: Ehjä ry.
- Palsanen, K. 2012. Yhteistutkiminen. Opas sosiaalityöhön. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca. Viitattu 8.11.2013 http://www.socca.fi/files/2335/Yhteis-tutkiminen-opas_sosiaalityohon_Kati_Palsanen.pdf
- Parson, M. Q. 2002. Qualitative research and evaluation methods. 3rd printing. Thousand Oaks: Sage.
- Perustuslaki 731/1999.
- Powell, M.A. & Smith, A.B. 2009. Children's participation rights in research. *Childhood* 16(1), 124–142.
- Powell, M.A. & Smith, A.B. 2006. Ethical guidelines for research with children: A review of current research ethics documentation in New Zealand. *Kotuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online* 1, 125–138.
- Punch, S. 2002. Research with children. The same or different from research with adults? *Childhood* 9(3), 321–341.
- Pösö, T. 2014. Lasten huostaanotto tutkimuksen haasteena. Lasten ja lapsiperheiden hyvinvointikatsaus. *Hyvinvointikatsaus* 1/2014, 74–79.
- Pösö, T. 2007. Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa J. Vuori & R. Närkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 65–82.
- Pösö, T. 2002. Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. Teoksessa M. Laitinen & J. Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 108–126.
- Reinikainen, S. 2009. Kielen katse ja puheen paino. Teoksessa M. Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: THL, 101–111.
- Riihinen, O. 1984. Hyvinvointia koskevien käsitysten muutoksista toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laiston. *Tutkielmia n:o 47. Eripainos julkaisusta Sosiaalityön vuosikirja 83*. Helsinki: Helsingin yliopiston monistepaino.
- Ruoppila, I., Hujala, E., Karila, K., Kinos, J., Niiranen, P. & Ojala, M. (toim.) 1999. *Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä*. Jyväskylä: Atena.
- Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.
- Salmi, M., Sauli, H. & Lammi-Taskula, J. 2009. Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen & S. Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi*. Helsinki: THL, 78–93.
- Satka, M., Moilanen, J. & Kiili, J. 2002. Suomalaisen lapsipolitiikan mutkainen tie. *Yhteiskuntapolitiikka* 67(3), 245–259.
- Schiller, W. & Einarsson, J. 2009. Listening to young children's voices in research - changing perspectives/changing relationships. *Early Child Development and Care* 179(2), 125–130.
- Schreier, M. 2012. *Qualitative Content Analysis in Practice*. London: Sage.
- Shier, H. 2001. Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children's Participation in Decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Right of the Child. *Children & Society*, 15, 107–117.

Strandell, H. 2010. Etnografinen kenttättyö: lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa H. Lagström, T. Pösö, N. Rutanen & K. Vehkalahti (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimuseura, 92–112.

Taskinen, S. 2010. Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: WSOYpro Oy.

Tauriainen, L. 2000. Kohti yhteistä laatua. Henkilökunnan, vanhempien ja lasten laatuksitykset päiväkodin integroidussa erityisryhmässä. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, 165. Jyväskylän yliopisto.

Tuloksellisuustarkastuskertomus. Lastensuojelu. 2012. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 6/2012 Helsinki: Edita Prima Oy. Viitattu 20.3.2013 http://www.vtv.fi/files/3161/06_2012_lastensuojelu_netti.pdf

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Turja, L. 2011. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Juva: PS-kustannus, 41–53.

Tynjälä, P. 1991. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. Kasvatus 22(5-6), 387–398.

Törrönen, M. 1999. Lapsi ja osallistuva havainnoiminen. Teoksessa I. Ruoppila, E. Hujala, K. Karila, J. Kinos, P. Niiranen & M. Ojala (toim.) Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Jyväskylä: Atena, 218–233.

Törrönen, M. (toim.) 2001. Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset ry.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. 2. tarkastettu painos. Oppaita 56. Helsinki: Stakes.

Vario, P., Barkman, J., Kiili, J., Nikkanen, M., Oranen, M. & Tervo, J. 2012. "Suojele unelmia, vaali toivoa". Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6. Helsinki: Aksidenssi Oy.

Vornanen, R. 2001. Lasten hyvinvointi. Teoksessa M. Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset ry, 20–39.

Vuori, J. & Nätkin, R. (toim.) 2007. Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. 1989. Viitattu 9.10.2013 http://www.lapsiasia.fi/lapsen_oikeudet/sopimusteksti

Painamattomat lähteet:

Mikko Oranen, suullinen tiedonanto, 11.3.2014.

Pesäpuu ry:n Selviytyjät-tiimin toiminta, <http://pesapuu.fi/toiminta/nuoret-lastensuojelussa/kehittaminen/>

LIITTEET

LIITE I. Lasten oman salapoliisikerhon infokirje sosiaalityöntekijöille ja biologisille vanhemmille

LAPSET LASTENSUOJELUA TUTKIMASSA

LASTEN OMAN SALAPOLIISIKERHON INFOKIRJE

Hei,

huhti-kesäkuussa järjestetään (paikan nimi) lasten oma salapoliisikerho, jossa lapset saavat mahdollisuuden kertoa ajatuksistaan ja kokemuksistaan lastensuojelusta sekä sen kehittämisestä. Tavoitteena on kuulla lasten omia ajatuksia sijaishuollon arjesta ja asioista, joista turvallinen arki lasten mielestä koostuu. Lisäksi tavoitteena on tuottaa lasten näkemyksistä materiaalia, jota hyödynnetään lastensuojelutyössä.

Taustaa

Pesäpuu ry:n toiminnan ytimessä on lasten ja nuorten osallisuuden edistäminen lastensuojelussa. Selviytyjät-tiimi on Pesäpuussa toimiva lastensuojelun sijaishuollon asiakkaina olevista/olleista nuorista koottu kehittäjäryhmä. Tiimi perustettiin viisi vuotta sitten RAY:n rahoittamassa Ikkuna Omaan Elämään -projektissa, jonka jatkohanke Osallisuuden taidot ja valmiudet on. Tiimin tehtävänä on tuoda kokemusasiantuntijuuden ääntä lastensuojelun kentälle sekä kouluttaa ammattilaisia ja tuottaa materiaalia nuorten ja aikuisten käyttöön.

Nyt on lasten vuoro osallistua lastensuojelun kehittämiseen.

Lasten tutkijaryhmä

Pilottiryhmään kutsutaan 6–8-vuotiaita lapsia. Ryhmä on toiminnallinen ja se kokoontuu kuusi kertaa huhti-kesäkuussa 2013.

Ryhmässä tullaan tutkimaan ja käsittelemään sijoitettujen lasten arkeen ja lastensuojeluun liittyviä teemoja, kuten tärkeitä ihmissuhteita ja asioita, lasten iloa, onnea ja unelmia, lapsen oikeuksia sekä lastensuojelussa käytettävää kieltä ja toimintakäytäntöitä.

Kehittämisteemoja tullaan käsittelemään yhdessä lasten kanssa erilaisten taidelähtöisten menetelmien, keskustelujen, ryhmätöiden, leikkien ja ”kotitehtävien” avulla. Ryhmän punaisena lankana on salapoliiisiteema. Ryhmän vetäjinä toimivat Pipsa Vario (kk, lto), Sari-Anne Paaso (YTM, sosiaalityöntekijä) sekä Marko Nikkanen (sos.kasvattaja, työnohjaaja). Pipsa on toiminut Selviytyjät-tiimin jäsenenä sen perustamisesta asti ja hänellä on omakohtaista kokemusta lastensuojelun perhehoidosta.

Lasten näkemykset hyödynnetään tutkimus-, kehittämis- ja vaikuttamistyössä. Ryhmissä lasten kokemukset ja ajatukset kirjataan ylös ja toiminnot valokuvataan. Yksittäisistä lapsista ei tulla ottamaan valokuvia, vaan valokuvauksen tarkoituksena on dokumentoida ryhmän tuotokset. Kaikki mielipiteet ja ideat esitetään niin, ettei kenenkään mukana olleen henkilöllisyys paljastu.

Pilotin kokemuksista tehdään varhaiskasvatustieteen opinnäytetyö Pro gradu -tutkielma (Ks. Liite). Tämän vuoksi ryhmäkerrat myös videoidaan. Videon näkevät vain ryhmässä mukana olevat aikuiset ja se hävitetään ryhmän jälkeen. (Yhteistyötahon nimi) hoitaa tutkimusluvut ryhmään suostuvilta lapsilta ja muilta tarvittavilta tahoilta. Yhteyshenkilönä (yhteistyötahon) puolesta toimii X.X (p.xxx-xxx xxxx).

Ryhmän päätyttyä tarjoamme myös biologisille vanhemmille tilaisuuden tulla kuulemaan mitä ryhmässä tehtiin. Tästä lähetämme kutsun erikseen.

Yhteistyöterveisin:

Pipsa Vario
projektitöntekijä
pipsa.vario@pesapuu.fi
p. xxx

Sari-Anne Paaso
kehittämispäällikkö
(email)
p. xxx

LIITE 2. Lasten oman salapoliisikerhon infokirje sosiaalityöntekijöille ja biologisille vanhemmille

Hei,

nimeni on Pipsa Vario ja teen varhaiskasvatustieteen opintoihini liittyvää pro gradu -tutkielmaa lasten osallisuudesta lastensuojelun perhehoidossa ja sen käytänteissä. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisiin asioihin ammattilaisten tulisi kiinnittää työssään huomiota, jotta lasten osallisuutta lastensuojelun arjessa ja omassa elämässään voitaisiin vahvistaa.

Tarkoituksenani on kerätä aineisto (paikan nimi) toteutettavan lasten oman salapoliisikerhon aikana. Kuten infokirjeestä olette voineet lukea, Salapoliisikerho itsessään on Pesäpuu ry:n aloittamana lasten osallisuutta vahvistavan hankkeen pilottikokeilu. Pilotin aikana on tarkoitus toiminnallisten harjoitusten, keskustelujen, kotitehtävien ym. menetelmien avulla käsitellä lapsen elämään kiinteästi liittyviä teemoja, joista on maininta infokirjeessä.

Salapoliisikerhon aikana tarkoituksenani on kerätä tietoa siitä, mitä lapset pitävät lastensuojelussa tärkeänä. Pro gradu -tutkielmassani minun on tarkoitus tämän lasten tuottaman tiedon pohjalta koota yhteenvetoa siitä, miten ja millaisissa asioissa lasten osallisuutta voitaisiin vahvistaa lastensuojelussa ja millaista lisäarvoa lasten mukaan ottaminen tuo ammattilaisten työhön.

Tutkimukseni aineiston tulen keräämään havainnoimalla sekä videoimalla lasten toimintaa ryhmässä. Kaikki käyttämäni aineisto on lasten itsensä tuottamaa eli en ole kiinnostunut lapsia koskevista asiakirja-aineistoista tai lasten taustatiedoista. Valmiissa tutkimuksessa en tule mainitsemaan lasten nykyistä asuinpaikkaa enkä heidän oikeita nimiään. Tutkimuksen taustatiedoissa tulen mainitsemaan osallistuvien lasten ikäjakauman sekä sukupuoli-jakauman.

Tutkielman on tarkoitus valmistua kevättalvella 2014. Ennen sen palauttamista arvioitavaksi olen valmis antamaan sen tai osia siitä luettavaksenne.

Mikäli mieleenne tulee jotain kysyttävää, ottakaa empimättä yhteyttä. ☺

Ystävällisin terveisin:

Pipsa Vario

pipsa.vario@pesapuu.fi

p. xxx

LIITE 3. Lapsen suostumus salapoliisikerhoon osallistumiseen sekä siellä tallennettujen tietojen hyödyntämiseen tutkimuskäytössä

Lapsen suostumus

Haluan osallistua Salapoliisikerhoon.

Tiedän, että aikuiset kirjoittavat ylös, valokuvaavat ja videoivat asioita, joita ryhmässä tutkitaan ja käsitellään. Muistiinpanoista ja valokuvista minua ei voida tunnistaa. Kuvatut videot hävitetään Pipsan tutkimuksen valmistuttua.

Minulla on lupa kysyä ja saada nähdä, mitä asioita muistiinpanoihin on kirjoitettu ja millaisia valokuvia tapaamisissa on otettu.

Nimi: _____

LIITE 4. Salapoliisikerhon rakenne

Lasten tapaaminen ennen kerhon alkamista (huhtikuu 2013):

1. Välipala
2. Tutustuminen
3. Salapoliisikerhon info
4. Tutkimuksen esittely
5. Lasten oma suostumus kerhoon osallistumiseen ja tutkimukselle
6. Aikaa lasten kysymyksille ja kommenteille

Kerhon varsinaiset tapaamiset huhti-kesäkuussa 2013:

Ensimmäinen tapaaminen – Teemana: Tutustuminen

Toinen tapaaminen – Teemana: Auttaminen

Kolmas tapaaminen – Teemana: Osallisuus

Neljäs tapaaminen – Teemana: Turvallisuus ja turva

Viides tapaaminen – Teemana: Tärkeät asiat ja ihmiset sekä unelmat

Kuudes tapaaminen: Kerhon päätös, yhteinen retki

LIITE 5. Esimerkki salapoliisikerhon tapaamisesta

AUTTAMINEN (ensimmäinen varsinainen työskentelykerta)

- 1) Salapoliisipassien tarkastus
- 2) Tunnelmat ja kerhon pelisääntöjen käyminen läpi
 - ♦ Tulotunnelmat (lämpömittarit): millä mielellä tulit kerhoon?
 - ♦ Toisilla leikkejä samaan aikaan
- 3) Salapoliisitehtävän (Vakoile tilanteita, joissa olet nähnyt toisen auttavan toista) purku kahdessa ryhmässä. Aikuinen mukana molemmissa ryhmissä.
- 4) Päivän teeman esittely

Mäyrä jututtaa lapsia ja kyselee asioita auttamisesta ja lastensuojelusta.

 - ♦ Miksi Mäyrä on voinut joutua muuttamaan pois omasta kodista?
 - ♦ Mitä lastensuojelu tarkoittaa?
 - ♦ Miten Mäyrää voitaisiin tässä tilanteessa auttaa?

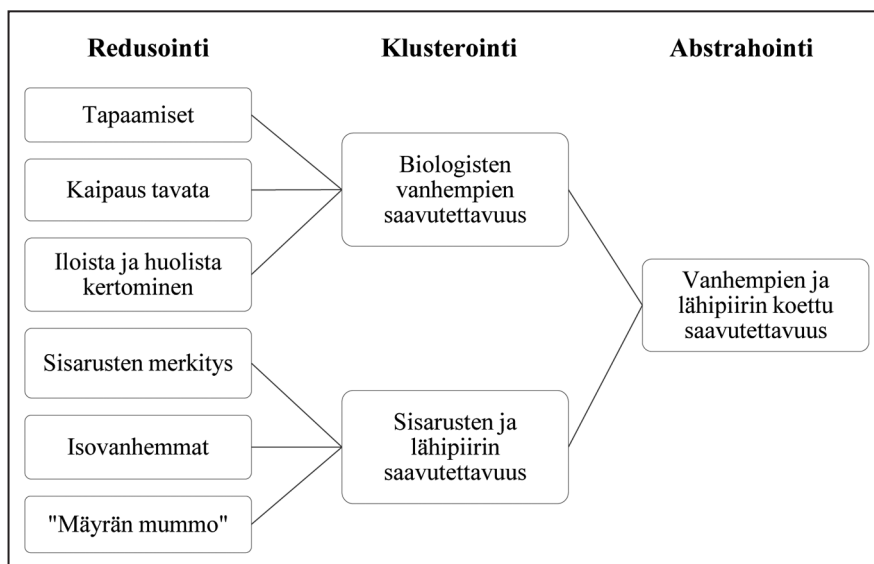
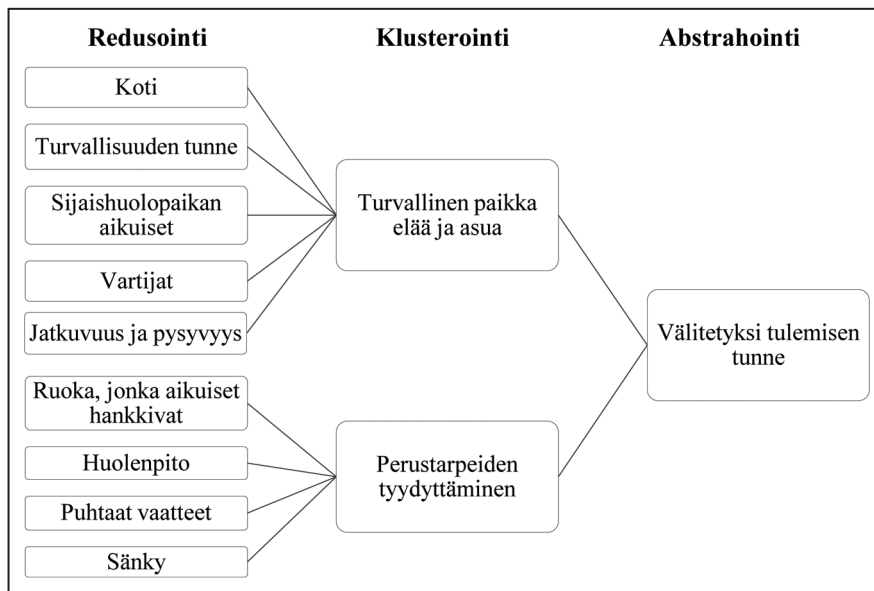
→Keskustelu etenee lasten ehdoilla.
- 5) Välipala
- 6) Ryhmätyö: Auttamislaitteen rakentaminen kolmessa ryhmässä, jokaisessa ryhmässä myös aikuinen mukana.

"Rakennetaan laite, joka voi auttaa Mäyrän kaltaisia lapsia, jotka eivät voi asua omassa kodissaan."

→Laitteiden esittely
- 7) Lopputunnelmat ja uuden salapoliisitehtävän antaminen
 - ♦ Lämpömittarit: millä mielellä lähdet kerhosta kotiin?

→Samanaikaisesti toiset liimaavat seuraavan kotitehtävän Salapoliisivihkoihin.
- 8) Lopetus ja seuraavasta kerhokerrasta muistuttaminen

LIITE 6. Kuvaus aineiston luokittelusta ja käsitteellistämisestä tutkimuskysymystä I koskien

Jatkuu seuraavalla sivulla

